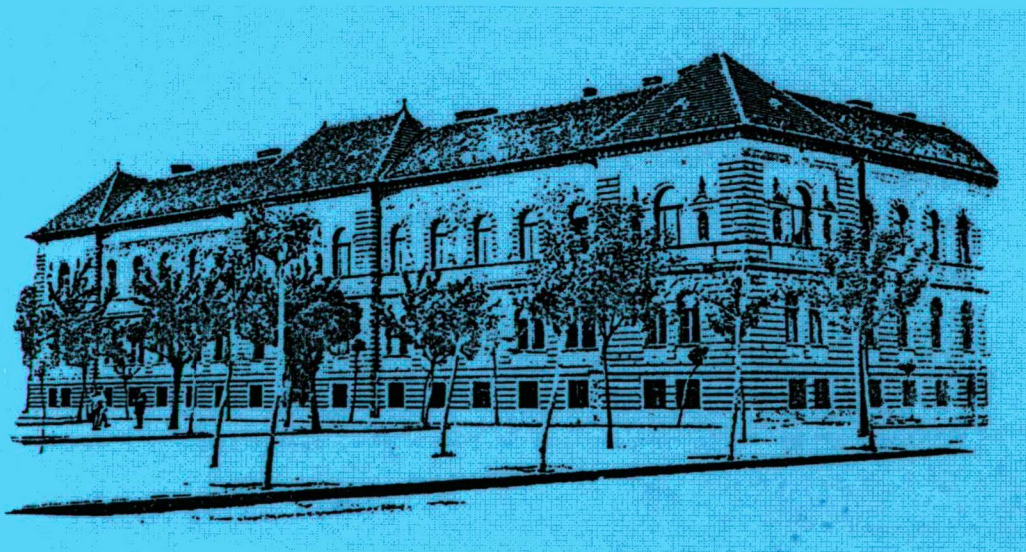

MÉRNÖKI KAR
UNIVERSITAS SCIENTIARUM SZEGEDIENSIS
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK

**AZ ÖKONÓMIAI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
2007. ÉVI TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE**

SZEGED, 2007. december

MÉRNÖKI KAR
UNIVERSITAS SCIENTIARUM SZEGEDIENSIS
SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

JELENKORI TÁRSADALMI ÉS GAZDASÁGI FOLYAMATOK

**AZ ÖKONÓMIAI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET
2007. ÉVI TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE**

SZEGED, 2007. december

AZ ÖKONÓMIAI ÉS VIDÉKFEJLESZTÉSI INTÉZET

2007. ÉVI TUDOMÁNYOS ÉVKÖNYVE

Felelős kiadó:

Dr. PhD. Gál József
intézetvezető

Főszerkesztők:

Dr. PhD., PhD. Gulyás László - Dr. PhD. Gál József
főiskolai docens - intézetvezető

Technikai szerkesztő:

Baló Tünde
tanszéki mérnök

Nyomda:

Juhász Nyomda Kft.

ISSN: 1788-7593

A tanulmányok lektora:

Dr. PhD. Czagány László tanulmánya

Dr. Prof. Nagy Lajos SZTE ÁJTK

Dr. PhD. Gál József tanulmánya

Dr. PhD. Horváth József SZTE MGK

Dr. Gósi János tanulmánya

Dr. CsC. Fábián György SZTE ÁJTK

Dr. PhD., PhD. Gulyás László – Dr. PhD.

Dr. CsC. Berki Sándor Eötvös József

Turcsányi Enikő tanulmánya

Főiskola, Baja

Györbíró-Szabó András tanulmánya

Dr. PhD. Kovács Beatrix Kecskeméti

Főiskola

Keczer Gabriella tanulmánya

Dr. PhD. Székely Csaba SZIE Gödöllő

Dr. Kis Mária tanulmánya

Dr. PhD. Málovics Éva SZTE GTK

Dr. PhD. Panyor Ágota tanulmánya

Dr. PhD. Markovics Erzsébet SZTE MK

Szabó Ferenc tanulmánya

Dr. PhD. Székely Csaba SZIE Gödöllő

Dr. PhD. Vincze-Lendvai Edina tanulmánya

Dr. PhD. Szigeti Orsolya Kaposvári

Egyetem

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó.....	4
--------------------	----------

1. szekció: Menedzsmenttudományok

Dr. PhD. Gál József: A környezeti piac néhány munkaerőpiaci és logisztikai összefüggése az elmúlt évtizedben.....	6
Dr. PhD. Gulyás László – Dr. PhD. Turcsányi Enikő: A távmunka menedzselésének problémái a HR-menedzser és a pszichológus szemszögéből.....	17
Keczer Gabriella: A magyar egyetem-irányítás reformkísérlete 2002-2006.....	27
Szabó Ferenc: A hazai környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztési projektek szervezeti háttere.....	38

2. szekció: Ökonómia és vidékfejlesztés

Dr. PhD. Czagány László: A kukoricapiac és a bioetenol termelés hazai perspektívái.....	52
Dr. Gósi János: A magyar kormányok konvergencia programjai a választási ciklusok szorításában	60
Győrbíró-Szabó András: Az Ipari Parkok helyzete Magyarországon.....	69
Dr. Kis Mária: Településfejlesztés, image vizsgálatok	76
Dr. PhD. Panyor Ágota: A funkcionális lisztek ismertségének vizsgálata megkérdések tükrében	85
Dr. PhD. Vincze-Lendvai Edina: Klaszter-analízis a baromfihús-termékek piacán.....	95

ELŐSZÓ

Amikor 2006 novemberében útjára indítottuk az Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet első Tudományos Évkönyvét, azt akkor az alábbi jelszó jegyében tettük:

„Amit tanítunk, azt kutatjuk!”

„Amit kutatunk, azt tanítjuk!”

Most 2007 decemberében, amikor a Tudományos Évkönyv második kötetét állítottuk össze – és ezzel Évkönyvünk a periodikák sorába lépett –, örömmel nyugtázhatjuk, hogy sikerült egy másik a felsőoktatásban keringő elvet, mondatot megcáfolnunk. E mondat így szól:

Az egyetemi oktatók - különösen a gazdasági/menedzser tárgyakat oktatók - egyik legnehezebb feladata, hogy az általa a hallgatóknak tanított elveket saját munkájában, saját magára nézve is érvényesíteni tudja.”

Látva a kötet 10 tanulmányát, azt mondhatjuk, sikerült e fenti megállapítást megcáfolnunk. Intézetünk munkatársai, dacára a szétágazó oktatási feladataiknak kifutó szakok, induló szakok, újabb szakok akkreditációja - a kutatásra is elegendő időt fordítottak, így születhettek meg ezen tanulmányok.

A kötet szerkesztőinek külön örömére szolgál, hogy ezen második kötetben nemcsak az Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet főállású oktatói mutatják be kutatási témájuk egy kis darabját, hanem az Intézethez szorosan kötődő külső óraadók is.

Bízunk abban, hogy tanulmánykötetünk elnyeri szűkebb és tágabb szakmai környezetünk elismerését.

Szeged, 2007. decembere

Gulyás László-Gál József
a kötet főszerkesztői

1. szekció:

MENEDZSMENTTUDOMÁNYOK

A KÖRNYEZETI PIAC NÉHÁNY MUNKAERŐPIACI ÉS LOGISZTIKAI ÖSSZEFÜGGÉSE AZ ELMÚLT ÉVTIZEDBEN

Dr Ph.D. Gál József

egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

Environmental market is much more than environmental protection. We must survey it in its economical, sociological etc. aspects. In my paper I try to find some interesting connecting points how to meet labour market, logistics of material, people and knowledge. Number of employees in this sector is increasing fluently, but you can see big gap among different parts of Europe. We know pollution and environmental protection do not stop at frontiers of countries, therefore must understand flows and find common solutions.

1. Bevezetés

Napjainkban egyre inkább eltűnik a merev határ a mikro- és makroökonómiai felfogások között a környezet és folyamatainak megítélésében, a vállalkozások nem elszigetelt szervezetek, hanem a helyi környezetbe beágyazottan értelmezhetők (Abayné Hamar E. – Fábíán Gy., 2007).

A logisztikai folyamatok esetén a vizsgálat állandó tárgyát képezi az a valami, amelyet eljuttatunk keletkezési helyéről, a felhasználás helyére. Korunk egyik jelentős kihívása, hogy ez a továbbítási folyamat milyen hatással van a körülvevő természeti, gazdasági, jogi és társadalmi környezetre, illetve az hogyan hat rá. Mindenképp egy kölcsönösségen alapuló hatásrendszerrel beszélhetünk, amelynek szereplői a közvetlenül a helyváltoztatáson keresztül is és közvetetten a szélesebb értelemben értelmezhető környezeti piacon is megjelennek. Jelen publikációmban arra keresem a választ, hogy a környezetvédelem szemüvegén keresztül hogyan értelmezhetők e piac áramlási – logisztikai – folyamatai, elsősorban a munkaerőpiac vonatkozásában.

2. Munkaerőpiaci hatás

Doktori értekezésemben rámutattam arra, hogy a környezetvédelem felismert pozitív externáliái miatt a környezeti piac megítélése Közép- és Kelet-Európában kedvező irányba változik, dinamizáló hatása érzékelhető a munkaerőpiacon. A környezeti piac terjedelmének bővülése jelentős hatást gyakorol a munkaerőpiacra és a területfejlesztésre is. Az OECD országokban a környezeti ipar a teljes foglalkoztatottság 0,5-1%-át (tisztán környezeti profilú cégek) tette ki 1992-ben (Szlávik J. – Valkó L. [1997-A]). A környezeti piac a gazdaság más területeinél intenzívebb növekedést mutat, így azóta a fejlettebb régiókban ez az arány többszöröződött. Érdekes megfigyelni, esetleg mérni azt, hogy a munkahelyek, munkakörök számának változása (személy és a munkaidő szorzata) milyen összefüggést mutat a tudásáramlással, mely szektorokból áramlik a környezeti piac hatókörébe munkaerő, milyen képzési szinttel.

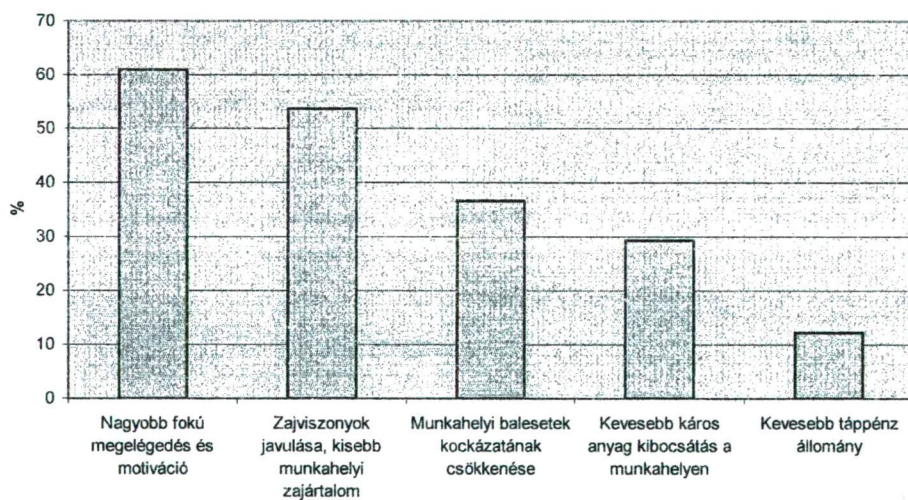
A környezetvédelem munkaerőpiaci hatásának elemzésekor az alábbi négy terület különösen nagy szerepet kap:

- a politikai elkötelezettséget tükröző környezeti jogi szabályozás,
- a piaci erők,
- önszabályozó mechanizmusok és
- az előzőekre ható nyilvánosság ereje.

A Európai Unióban a környezetvédelem ügye egyre nagyobb súllyal szerepel. A hagyományos szakterületekbe fokozatosan beépül a környezetvédelem, például a víz- és hulladékgazdálkodás. Az aktuális szociál- illetve környezetpolitika által gerjesztett munkaterületeken a káros emissziók csökkentése, biogazdálkodás fejlesztése emelhető ki. A piaci kereslet által indukált feladatokra szerveződő foglalkozások (tanácsadói, vevőtájékoztatói szolgáltatások, stb.) is egyre jelentősebbek. Felmérések szerint az EU-ban – 2000-es adatok alapján – 3,5 millió munkahelyet köt le a környezetvédelem, melyből körülbelül 2 millió ember dolgozik a környezetbarát technikák, technológiák, megújuló energiaforrások fejlesztésének területén, foglalkozik hulladék reciklálással és természetvédelemmel. A fennmaradó 1,5 millió munkahely a környezeti ipar egyéb területein található (Kiss K. [2000]).

A környezetvédelem integrálódása a gazdasági folyamatokba új impulzusokat ad a társadalmi gondok enyhítésére is munkaerő-piaci hatásán keresztül. A környezeti ipar önállósodási folyamatának megindulása óta viták tárgya, hogy a környezetvédelem negatívan vagy pozitívan hat a munkahelyek megszűnésére, illetve keletkezésére. Mindkét álláspont alátámasztható és egyúttal támadható, azonban a következetesen végiggondolt és megvalósított környezetvédelmi programok esetében mindkét hatással számolni kell. A döntő kérdés azonban az egymással ellentétes hatású folyamatok egyenlege. Érdemes vizsgálat alá vetni, hogy mit is kap a munkavállaló a környezettudatos vállalati magatartás pozitív externáliájaként? (1. ábra) Kijelenthetem, hogy olyan dolgokat, amelyek a munkáltató számára is előnyösek. Egyfajta nagyobb megelégedettség és környezetvédelem iránti motiváltság vagy a munkahelyi balesetek csökkenése, a kevesebb táppénz mind egybevág a vállalatok korszerű működésének szemléletével.

1. ábra
Mit nyújt a környezetvédelem a munkavállalóknak?
 Forrás: M. Getzner [2001]

A fejlett országok környezetvédelmi programjai elsősorban regionális és nemzeti szintű környezeti politikákban valósulnak meg, melyekben a szigorodó intézkedések pozitív melléktermékeként jelenik meg. (Gulyás L. 2006) Ez a modell Közép- és Kelet-Európában még kezdetleges formában valósult meg, illetve még várat magára. Más oldalról nézve a foglalkoztatási politika tervezésekor a környezetvédelem a munkahelyteremtő lehetőségek között az első között szerepel, melyek költségigénye nem magasabb az egyéb területeken végrehajtott azonos célú programok költségigényénél. Osztrák és német kutatók felhívták a

figyelmet arra, hogy a környezetvédelem munkaerő-intenzív jellege miatt különösen fontos szerepet tölthet be. Szakértők kiemelik, hogy a hulladékgazdálkodás, vízgazdálkodás, a természetes élettereket megőrző programok, valamint a szennyezett területek szanálási feladatai jelentős munkahelyteremtő hatással bírnak. Egybehangzó véleményeket olvashatunk azzal kapcsolatban, hogy a környezetvédelemmel összefüggő munkahelyek tartós foglalkoztatottságot jelentenek. Ezzel a kijelentéssel szemben még Közép- és Kelet-Európa számos területén jelentősek a fenntartások.

Németországban a keresőképes lakosság 2,7%-a dolgozik környezetvédelemmel kapcsolatos munkahelyen. Kiemelik, hogy a környezeti javak 1%-os exportjának munkaerőpiaci hatása Németország esetén 1500-2000 új munkahely teremtését jelenti. Osztrák kutatók (Getzner, M. [2001]) felmérték, mit nyújt a környezetvédelem térmeyése a munkavállalóknak. Az integrált környezetvédelmi intézkedések legjelentősebb minőségi kihatásáról szóló áttekintés alapján 61% a nagyobb fokú meglegedést és motivációt, 53,7% a zajviszonyok javulását, elsősorban a munkahelyeken, 36,6% a munkahelyi balesetek kockázatának csökkenését, 29,3% kevesebb káros anyag kibocsátást a munkahelyeken és 12,2% kevesebb táppénzes napot vár, melyet az 1. ábra szemléltet.

Ezen a területen Ausztria tevékenysége már most is példamutató. További jelentős foglalkoztatási hatást várnak a széndioxid kibocsátás csökkentésére kidolgozott technológiafejlesztési programtól. Ez, a 34 intézkedést tartalmazó project biztosítja a Torontói Egyezményben vállalt kötelezettségeket, pozitív hozadékaként pedig 12 ezer hosszú távon megmaradó munkahelyet teremt. Hasonló szezonális munkahelyteremtésre a vizsgált régió országaiban szinte nem találunk példát.

Ausztriában a munkanélküliségi ráta a téli hónapokban megemelkedik, ezért külön figyelemre méltó a szezonális ingadozásokat csökkentő ivóvíz-tisztítási és szennyvízkezelési program. A Német Gazdaságkutató Intézet készített egy felmérést, melyben az új tartományok nélküli Német Szövetségi Köztársaság területén, a környezetvédelemben foglalkoztatottak számát próbálta meghatározni. Az akkori adatok alapján 550 ezer főben határozták meg ezt az értéket, melyhez az új tartományokban 131 ezer fővel számoltak. Ez a létszám a foglalkoztatottak 1,9%-át jelentette, akiknek 76%-a a német belföldi keresletet elégítette ki. A környezeti piac exportintenzívvé válása miatt ez az arány csökken. A

szakterület dinamizmusát mutatta, hogy körülbelül 120 ezer fő állása a vizsgált időpontot megelőző egy évtizedben keletkezett. (Kaiser, H. [1997])

A szigorodó határértékek fontosak a turizmusban és a szabadidő ágazatban is, mivel ezek sikere a vonzó környezeten alapszik. Ezt beleértve Angliában 2005-ben a természeti környezettel kapcsolatos gazdasági tevékenység 2,68 millió embert foglalkoztatott teljes munkaidőben (Tanyi A. 2007).

1994-ben négy gazdaságkutató intézet összehangolt kutatásban ismételte meg a felmérést (Ritt, T. [2001]). Az adatok alapján a munkavállalók 2,7%-a számára biztosít foglalkoztatást a környezeti szektor. A nyugati tartományokban számszerűsítve 650 ezer fő, mely 2,3%-ot jelelt, a keleti tartományokban 300 ezer fő, mellyel 4,7%-os részesedést képvisel a környezeti ipar. Figyelemre méltó az a tény, hogy a kevésbé fejlett keleti tartományokban a környezeti szektorban foglalkoztatottak közel 40%-a a rehabilitációval, szerkezetátalakítással összefüggő környezetvédelmi feladatot végez. 53%-uk ún. közvetlen környezetvédelmi feladatokat lát el, 47% foglalkozik környezeti piaci termékek előállításával.

A tanulmány szerzői becsléseket tettek a környezetvédelemben foglalkoztatottak számának meghatározására az ezredfordulóra vonatkozóan. Számításaik alapján Németországban 1,1 millióra tették az összlétszámot, 785 ezerre a nyugati és 340 ezerre a keleti tartományokban foglalkoztatottakat. A tendencia növekedést mutatott, de a várt mértéket nem érte el. Kételyek megfogalmazódnak a környezetvédelem munkahelyteremtő hatásával kapcsolatban (Zwölfer, R. [1997], Burger, C. [1998]), bár egyre több szakvélemény támasztja alá pozitív egyenlegét. A téma ugyan nem veszített aktualitásából, de ilyen struktúrájú és tartalmú újabb adatokat nehéz találni. Felmerül az a dilemma – hasonlóan az ólommentes benzin elterjedését követően az ólmozott kivonása után – hogy az eredetileg környezetvédelmi feladatra címzett munkavállaló közgazdasági értelemben véve közönséges munkavállalóvá válik, hiszen a munka világának természetes részeként jelenik meg, végzi munkáját. Ilyenkor hogyan értelmezhető a munkakörhöz, a munkavállalóhoz rendelt szakismeret, tudás, jártasság? Információlogisztikai értelemben nem egyfajta továbbításról, hanem egy strukturális átrendeződésről beszélhetünk, melynek hatására kérdésessé válik, hogy egyáltalán értelmezhető-e a logisztikai folyamat, azaz a keletkezési helyről a felhasználás helyére továbbítás?

Ezen közvetlen vagy közvetett módon stimulált helyzetben, a munkaerő-piaci hatások esetén hibás csak a bruttó (számszerűsített) értékekkel (költséggel) számolni, követni érdemes annak társadalomra gyakorolt hatásait is, hiszen a szigorúbb, bár vitathatatlanul előremutató jogszabályi és piacokonform környezet egyes vállalkozásokat olyan mértékben is korlátozhat, hogy tevékenységüket folytatni nem tudják. Ez a helyzet munkahelyek megszűnésével jár együtt, ezért ismételten kiemelendő, hogy a munkaerő-piaci hatások esetében csakis az egyenlegből vonható le következtetés.

Az ECOTEC (Analysis of the Size... [2002]) adatai alapján készült egy kimutatás arról, hogy a környezetvédelem mely területein mekkora a foglalkoztatottság. Ezt a 2. ábra mutatja be. Vezető helyen szerepel 309 ezer fővel a folyékony, majd 307 ezer fővel a szilárd hulladékok kezelése. Ez a két terület az összes foglalkoztatottak 62,7%-át teszi ki.

2. ábra: Foglalkoztatottak száma a tagjelölt országok környezeti piacán

	Közvetlen Üzemeltetés	közvetlen beruházás	közvetett üzemeltetés	összesen
légszennyezés	35 700	97 300	59 700	192 700
folyékony hulladék	113 300	124 100	71 400	308 800
Szilárd hulladék	230 500	30 500	46 200	307 200
zaj és rezgés	1 300	900	300	2 500
adminisztráció	76 500	54 600	29 600	160 700
Egyéb	3 800	2 900	3 100	9 800
összesen	461 100	310 300	210 300	981 700
(%)	47%	32%	21%	100%

Forrás: Analysis of the Size ... ECOTEC [2002]

Magyarország a vizsgált terület élen járó országai közé sorolható. Egy kutatás (Kiss K. [2000]) alapján a Környezetgazdálkodási Intézet (KGI) szakemberei azt a következtetést vonták le, hogy a jelentős környezethasználó vállalatok száma Magyarországon mintegy 2500-ra volt tehető, amely vállalatok legalább 4000 fő függetlenített környezetvédelmi szakembert alkalmaznak. A környezetvédelmi ipar és szolgáltatói vállalkozásokban dolgozók létszámát pedig 1500 főre becsülik. Ez összesen körülbelül 5500 főt érint. Ha csak az EU-hoz csatlakozó országokat tekintjük (Analysis of the EU Eco-Industries... [2002]) a közvetlen

környezetvédelemmel foglalkozók óriási. 770 ezren a szennyezés menedzsmentben, 460 ezren a direkt működtetésben és 310 ezren a beruházásokban dolgoznak. Szektorok szerinti megosztásban 50%-ra tehető a hulladékokkal, 25% a szennyvízzel foglalkoznak. Magyarország mellett kiemelendő még Lengyelország és Csehország is.

3. Gazdaságracionalizáló hatás

A környezetvédelmi tevékenységet nem lehet egyetlen klasszikus gazdasági ágazatba sem besorolni. Egyes területeken, dinamikus fejlődésre lehet számítani, melynek motorja a gazdaság racionalizáló mechanizmusa. Környezeti piaci elemzők rámutatnak arra, hogy az EU-s és nemzeti kormányzati elszántság is kedvező lehetőséget biztosít a vállalatok számára az elvárt környezeti teljesítmény megvalósításához. Amennyiben a jogi szabályozás és az ösztönző, motiváló piaci háttér együttesen jelen van, kialakul a „win-win” típusú szituáció, amely a nemzetgazdaság és a tágabb régió számára is kedvező és kívánatos. A logisztika itt megjelenik az alapanyagok, a félkész- és késztermékek, fokozottan az energiahordozók és nem utolsósorban a kibocsátások, hulladékok összefüggésében, hiszen ezeket is a keletkezés, a felhasználás, az ártalmatlanítás, a deponálás, stb. összefüggéseiben, tehát teljes életciklus szemléletében kell értelmezni.

A gazdaság reakciója szempontjából érdemes megvizsgálni az additív és az integrált környezeti technikák alkalmazása iránti fogadókészséget, a megvalósíthatósággal kapcsolatos teher és kötelezettségvállalás mértékét. „Egyrészt felmerül a káros környezeti externáliák internalizálásának igénye – mint a konzekvens környezetpolitikák rendező elve –, másrészt a környezetszabályozás nem nélkülözheti az „ostor és a mézesmadzag” eszközkombinációt.” (Valkó L. [1994]) Ilyen módon fedí le egymást a környezeti piacra szakosodott vállalkozások és a környezeti érdeke harmonizálását magára vállaló kormányzat elképzelése. A vállalkozások részéről egyre gyakrabban felmerülő igény, hogy valamilyen formában egységesíteni kell a szervezethez fűződő gazdasági, társadalmi és környezeti elemeket (Mathias A. – Tóth G., 2007).

A környezetpolitika célja egyértelmű, hiszen a hatékony megelőzést egyetlen utólagos kompenzáló, helyreállító technológia sem képes jobban megvalósítani. Az additív környezettechnika, technológia szerepe azonban vitathatatlan a gazdaság mindennapjaiban.

Eljárásai, technológiái jól definiálhatók és jellemezhetők. Fő tulajdonságuk az, hogy a termelési folyamatokhoz kiegészítésként hozzáépülnek, magában a főfolyamatban nem okoznak lényeges változást, így csökkentik a termékek vagy folyamatok környezetet terhelő maradványanyagait vagy a kiáramló anyagok a környezetet kevésbé károsító, könnyebben ellenőrizhető formában kerülnek ki. Tipikus megjelenési formái a filterek, füstgáztisztító eljárások, katalizátorok, stb.

A gazdasági szféra motiváltság hiányában csak akkor mutat hajlandóságot használatára, ha jogszabályi kötelezettség írja elő, vagy a társadalom nyomást gyakorol a kibocsátóra. A vállalkozások ellenérvei között szerepel, hogy az utólag vagy kiegészítőként felszerelt berendezések beruházási tételként jelennek meg, továbbá működtetésük is költséget jelent, melyet az árba valamilyen formában be kell építeni. Ez az álláspont tipikus Közép- és Kelet-Európában, a piac nem mindig fogadja el, így a kötelezőn felüli védelmet vállaló cég adott esetben versenyhátrányba kerül. Szeretném megjegyezni, hogy ez a vállalati félelem túlzott, az esetek jelentős részében nem olyan mértékű a fajlagos plusz költséghányad, mint azt előre prognosztizálják. A piac más vállalatai is általában megteszik a szükséges környezetvédelmi lépéseket, mert rájuk nézve is kötelező, illetve megítélésük is kedvezőtlené válhat a konkurenciával szemben. Másik aspektusból vizsgálva a folyamatokat, a környezetet kevésbé használó és terhelő megoldások anyag- és energiafelhasználás, hulladékkezelés, stb. terén eleve költségcsökkenést jelentenek, ezáltal máris kívánatosak a vállalkozás számára. A döntésnél komplex mérlegelés szükséges, az elhamarkodott – csak költségeket látó – menedzséri szemlélet okozhat valós veszteséget a cégnek.

Az integrált környezeti technikák esetében alapvető követelmény, hogy az additív technikák hátrányait kiküszöböljék, illetve csökkentsék. Az integrált környezeti technikák fogalma még formálódóban van, azonban néhány jellemzője, kritériuma egységesnek tekinthető. A problémakört termelésintegrált és termékintegrált oldalról is lehet vizsgálni, de mindkét esetben megfogalmazódnak az alábbiak:

- kevesebb energiát és anyagi erőforrást igénylő termelési eljárásokra történő átállás,
- hulladékhő felhasználás következtében takarékosabb energiagazdálkodás,
- a primer recycling, illetve az anyagforgalom folyamaton belüli szabályozott megvalósítása,
- a maradványanyagok képződésének csökkentése, a továbbhasznosítás lehetőségének vizsgálata,

- a környezetre káros anyagok kiváltása kevésbé szennyezőkkel,
- folyamatok cseréje a környezetet kevésbé terhelőkkel,
- újrafelhasználás, illetve továbbhasznosítás ösztönzése.

Földrajzi területtől függetlenül igaz, hogy az intenzív technikák vásárlása általában nagyobb forrást igényel, mint az additív technikáké. Viszonylag ritkán fordul elő, hogy egy ilyen léptékű beruházásra csupán környezetvédelmi motiváltságból kerül sor. Egyre inkább összehasonlításra érdemes tényező az elszállítás, elhelyezés, ártalmatlanítás. Sajnálatos módon erre vonatkozóan negatív példákat is találunk, sőt a feketegazdaság is „fantáziát” látott benne. Megjegyzendő azonban, hogy a környezeti ipar fejlődése, innovációs hajtóereje, olyan pozitív hozadékot jelent, amely beépülve az új technikába, technológiába, magában hordozza – így versenyelőnyt kínálva – a környezetkímélő megoldásokat. Az additív és az integrált technikák nem jelentik egymás alternatíváit. A folyamatok és termékek ökológiai optimalizálása során sok esetben csak a két megoldás együttes alkalmazása, kombinációja lehet hatékony. A két fogalom mögött álló technikai-technológiai háttér a környezeti mérnöki tevékenység paradigma-váltásaként jelenik meg a vizsgált térség országaiban. A primer emisszióra, illetve hulladékokra figyelő szemléletről a forrásorientált szemléletre történő átállásnak vagyunk tanúi. Ennek intenzitása, fejlettségi szintje jelentős regionális eltéréseket mutat.

Az új technikák, technológiák bevezetése a cégek számára tranzitköltségekkel jár, melyek leggyakrabban licenc-díjak, kutatási-fejlesztési kiadások is, információ beszerzésének költsége formájában jelennek meg. Számos anyag- és energiafelhasználást racionalizáló program megvalósítására központi támogatás pályázható. Engedélyeztetési eljárásuk is egyszerűbb, hiszen máshol már bevezetett, bizonyos értelemben véve standard technikákról van szó. Az integrált technikák ezzel szemben magukban hordozzák a jelentős forrásigényt; hiszen itt nem csupán egy kiegészítő elem felszereléséről van szó, hanem markánsan új technikáról, technológiáról.

A másik megjelenő költségelem az alkalmazkodási- és átállási költségek csoportja. Ide sorolható például az oktatási költség, melynek mértéke a meglévő és az új technológia közötti különbség függvénye. Amennyiben az új technológia jelentősen megváltoztatja a termelési folyamatot, annak összeegyeztethetősége a régi, megmaradt technológiai résszel (pl. szűk keresztmetszet kiküszöbölése, más készletezési módszer alkalmazása), egyes

alapanyagok, félkész termékek körének megváltozása, esetlegesen új típusú hulladékok képződése új helyzet elé állíthatja a vállalkozást.

A bevezetendő integrált környezeti technika, technológia kockázata nagyobb, hiszen még nem kipróbált, bizonyított berendezésről vagy módszerről van szó. A berendezés „gyermekbetegségei”, meghibásodási valószínűsége kevésbé ismert, ezért a termelés kiesés rizikója is számba veendő, hiszen az integrált technika leállása esetén a termelő, szolgáltató folyamat is leáll. A felmerült kételyek miatt az integrált technikák iránti fogadókészség gyakorta alacsony szintű, ezért referencia projektekkel, finanszírozási segítséggel ösztönözni kell a vállalatokat.

4. Összefoglalás, következtetések

Kutatásom során arra a megállapításra jutottam, hogy Közép- és Kelet-Európa országaiban még igazán nem ismerték fel a környezetvédelemben rejlő munkahelyteremtő potenciált. A kormányzatok aktívabb közreműködése, az EU direktíváinak kényszerítő hatása miatt megvalósulni látszik, azonban egyelőre a minimum követelmények teljesítése kap prioritást a prevencióval, a hosszú távú gondolkodással szemben. A tudás és a munkaerő áramlása, logisztikája nem mutatható ki jelentős áramlatként, azonban a multinacionális cégek térségbeli terjeszkedésére érdemen odafigyelni.

Érdemes azon is elgondolkozni, hogy egy-egy környezetvédelmi céllal bevezetett eljárás, termék meddig tekinthető annak. Példaként említem meg az ólommentes benzint, amely környezetkímélő változatként került bevezetésre. Ma Magyarországon csak ólommentes benzint lehet kapni, így ez a termék átkerült a közönséges javak kategóriájába. Új kérdésként fogalmazódik meg, hogy a környezeti piac elemeinek számbavételekor, logisztikai folyamatainak megvalósulásakor most is figyelembe kell-e venni?

Már korábban is utaltam arra, hogy egyes esetekben az országhatáron túli környezetvédelmi célú beruházások hatékonysága nagyobb lehet mind a beruházás helyén, mind a beruházó ország számára. Ebben az esetben makrológisztikai folyamatról van szó, amelynek szerepe az egységesedő Európában egyre nagyobb lesz.

5. Felhasznált irodalom

1. Abayné Hamar Enikő – Fábián Gyula (2007.11.30.): Gazdasági környezet és versenyképesség alakulása a magyar mezőgazdaságban <http://www.nkfp014.hu/dokumentumok/nkfp/krf185.doc>
2. Analysis of the EU Eco-Industries, their Employment and Export Potential [2002], A Final Report to DG Environment, ECOTEC Research & Consulting Limited, United Kingdom, http://europa.eu.int/comm/environment/enveco/industry_employment/main_report.pdf p. 1-104. 2003.06.30.
3. Analysis of the Size and Employment of the Eco-Industries in the Candidate Countries [2002], A Final Report to DG Environment, ECOTEC Research & Consulting Limited, UK, http://europa.eu.int/comm/environment/enveco/industry_employment/ecotec_candidate_countries.pdf, 2003.06.30.
4. Burger, Christina [1998]: Beschäftigung durch Umweltschutz, 10/1998, Oktober, Wien, Österreich, p. 18-19.
5. Getzner, Michael [2001]: Saubere Wunder, Wirtschaft & Umwelt, 2/2001, Wien, Österreich, p. 18-20.
6. Gulyás László (szerk. 2006): A humán erőforrás menedzsment alapjai. JATE Pressz-Szegedi Egyetemi Kiadó. Szeged
7. Kaiser, Helmut [1997]: Environmental market in Eastern Europe displays divergent growth says report, Water & Environment International, Volume 6, No 46, 1997. March, Redhill, UK, p.8-23.
8. Kiss Károly (szerk.) [2000]: A környezetvédelem hatása a foglalkoztatottságra (összefoglaló tanulmány), Budapest, 2000. június
9. Mathias Anna – Tóth Gergely (2007.12.01): Környezeti és fenntarthatósági (GRI-) jelentések, <http://tranzit.hu/1/kornyeztvedelem/2003/3/2003-04-01/kornyezteti-es-fenntarthatosagi-gri-jelentesek>
10. Ritt, Thomas [2001]: Gute Umwelt – bessere Jobs, Wirtschaft & Umwelt, 2/2001, Wien, Österreich, p. 14-17.
11. Szilávik János – Valkó László [1997-A]: A környezeti szektor integrációs nézőpontból, Társadalmi Szemle, 1997. 11. szám, p. 81-94.
12. Tanyi Anita (2007.12.01.): A jó környezetvédelmi szabályozás kedvezően hat a versenyképességre, http://www.levego.hu/letoltes/kapcsolodo_anyagok/szabalyozas_kv0611.pdf
13. Valkó László [1994]: Kísérlet a környezeti piac meghatározására (kandidátusi értekezés), Budapest
14. Zwölfer, Renate [1997]: Umweltschutz schafft Arbeitsplätze – Mythos oder Realität? Umweltschutz, 4/1997, April, Wien, Österreich, p. 10-15.

A TÁVMUNKA MENEDZSELÉSÉNEK PROBLÉMÁI A HR-MENEDZSER ÉS A PSZICHOLOGUS SZEMSZÖGÉBŐL

Dr Ph.D., Ph.D. Gulyás László¹ -Dr Ph.D. Turcsányi Enikő²

¹ docens, Szegedi Tudományegyetem Mémöki Kar

² docens, Eötvös József Főiskola, Baja

SUMMARY

Nowadays there are more and more atypical work-form, one of them is teleworking, which has more and more significant part of labour market of both USA and EU. According to the forecast, the number of this type of workers will grow rapidly. Parallel this, human and organizational problems will arise because of typical character of this type of work.

One author of this paper is psychologist, the other one is HR-manager, both of them investigate the human and organisational problems arising from teleworking, from their point of view.

1. Bevezetés

Napjainkban egyre jobban terjednek az ún. atipikus munkavégzési formák, ezek egyike a távmunka, amely mind az USA, mind az EU munkaerőpiacán egyre nagyobb jelentőségre tesz szert. Az előrejelzések szerint azon dolgozók száma, akik ezen formában fognak dolgozni rohamosan nőni fog (Frey 2004). Ezzel párhuzamosan szaporodnak azon szervezési és emberi problémák, melyek ezen munkavégzési forma jellegzetességeiből fakadnak.

Jelen tanulmány egyik szerzője HR-specialista, míg másik szerzője pszichológus, így mindketten saját tudományterületük nézőpontjából vizsgálják meg a távmunkából eredő szervezeti és emberi problémákat.

2. A távmunka elméleti alapfogalmai

A távmunka a magasabb iskolai végzettségű, képzett, a számítógéphez értő munkavállalók részben irodai/adminisztratív, részben nagyobb tudást igénylő, kvalifikáltabb, kreatívabb munkavégzési formája (Laky 2001). Ebben a munkavégzési formában a munkavállaló nem a cég telephelyén – pontosabban központjában – hanem földrajzilag másutt

(otthon, ami esetleg lehet egy másik földrészen is) végzi a rá háruló feladatot, vezetőivel pedig számítógépen keresztül kommunikál. A távmunkavégzés típusai, megjelenési formái különböző szempontok szerint értelmezhetők, amelyek az alábbiak (Paál 2003):

- Hol végzik a munkát?
- Mennyi időt fordítanak a távmunkára?
- Milyen a távmunkás foglalkoztatási státusza?
- Kollektív formában végzik-e a távmunkát vagy egyénileg?
- Mely gazdasági szektorban végzik

Jelen tanulmányban a „Hol végzik a távmunkát” szempont alapján csoportosítottunk és vizsgáltunk. Ezen szempont szerint a távmunkának négy változata van:

1. Otthoni távmunka

A munkavállalók rendszeresen otthonukban dolgoznak anélkül, hogy a munkahelyükre utaznának. Ezen munkaszervezési forma alapfeltétele, hogy legalább egy egyszerű telefonkapcsolat legyen létesíthető a dolgozó és a munkaadó között. A legeelterjedtebb az emailés illetve a telefaxos kapcsolat.

2. Szatellit iroda

A dolgozó nem otthon dolgozik, hanem egy lakásához közeli, de a munkahely központjától távoli helyen. A szatellit irodában csupán egyetlen cég alkalmazottjai dolgoznak, de különböző osztályok beosztottjai, tehát nem egy teljes vállalati egységről van szó.

3. Helyi munkaközpont

Alapjában véve azonos a szatellitirodával, azzal a különbséggel, hogy itt több vállalat alkalmazottai nyernek elhelyezést, azaz több vállalat közösen bérli az irodaépületet alkalmazottai számára. Ezt a helyi munkaközpontot a szakirodalom egy része teleháznak szokta nevezni.

4. Mobil dolgozók

A dolgozók a központtól távol intézik az ügyeiket és elektromos eszközeikkel tartják a vállalati központtal a kapcsolatot (mobiltelefon, laptop, email). Gyakorlatilag állandóan úton vannak, szállodai szobájukból vagy közlekedési eszközeikről kommunikálnak a központtal. Ezek az emberek bármikor, bárhol tudnak dolgozni. Tipikus ilyen

foglalkozások: ügynökök, orvoslátogatók, sales-menedzserek, marketing szakemberek, ezeket gyakran összefoglaló néven freelancer-nek, azaz szabadúszóknak is nevezzük.

Tanulmányunkban a távmunka fenti formáit két nézőpontból fogjuk megvizsgálni, egyrészt azt tárjuk fel, hogy a szervezés – pontosabban a munka megszervezése - szempontjából milyen előnyöket és kihívásokat jelent a távmunka, másrészt azt próbáljuk meg bemutatni, hogy a távmunka terjedése milyen munkapszichológiai problémák megjelenését eredményezheti. Technikai megjegyzésként ehhez még azt fűzzük hozzá, hogy mivel a szatellit iroda és a helyi munkaközpont a munkavégzés szempontjából számos közös vonást mutat, ezen két formát egy alfejezetben tárgyaljuk.

3. Otthoni távmunka előnyei és kihívásai

3.1. A szervezési szempontok

Az egyén szempontjából a távmunka számos szervezési előnyt nyújt (Kurland-Bailey 1999; Paál 2003). Teljesen kiküszöbölheti a munkahelyre való utazás idejét és az azzal járó üzemanyagköltséget. Az távmunkás önállóan és rugalmasan oszthatja be munkaidejét a saját bioritmusának, illetve saját családi életének megfelelően. A távmunka növeli az egyén szabadságát, önállóbb és függetlenebb lesz az egyén, mivel időbeosztását, munkavégzésének feltételeit és módját elsősorban önmaga határozhatja meg. Számos ember számára csábító ez a függetlenség. Ráadásul kényelmes, családi környezetben dolgozhat és ebbe még az is beleérthető, hogy nem kell munkaruhába – például öltönybe-nyakkendőbe - öltöznie.

Itt kell felhívunk a figyelmet két speciális szempontra, amely nem csupán az adott egyén, de nagyobb csoportok számára is pozitívumokat hordoznak. Egyrészt a rokkantak – egészen pontosan a mozgáskorlátozottak - a távmunka révén be tudnak kapcsolódni a munkaerőpiacra. Másrészt megszűnnek a földrajzi korlátok, olyan területek lakói is be tudnak kapcsolódni a munka világába, ahol helyben esetleg nincs munka.

A fentebb felsorolt egyéni előnyök – kivéve az utazás idő- és költségigényét – azonban nagyon könnyen hátrányokká is válhatnak. A kényelmes családi környezet vagy a rugalmas munkaidő nem minden esetben biztosítható. Gondoljunk arra, hogy kis vagy sokgyermekes családoknál komoly nehézségbe ütközhet a munkához szükséges nyugodt légkör megteremtése. A zavartalan otthoni munkához szükség van egy saját, jól elkülönített irodára, másrészt rá kell szoktatni a gyerekeket arra, hogy ne zavarják az éppen távmunkát végző szülőt/szülőket.

A munkaadó szempontjából a távmunka költségelőnyvel jár, nem kell irodát fenntartania, így a rezsiköltségeken lehet takarékoskodni. Viszont vita alakulhat ki a vállalat és a távmunkás között a költségek megoszlását illetően pl. használhatja-e magáncélra a cég berendezéseit a távmunkás? Nézzünk egy egészen konkrét példát: Ha a vállalat nyomtatót bocsát a távmunkás rendelkezésére használhatja ezt a távmunkás magáncélra, és ha igen hogyan kell megosztani a papír és festék költségeket.

A munka megszervezésének szempontjából a kérdés úgy merül fel, hogy: Hogyan kell a vezetőknek a távmunkát megszervezniük? Ezen kérdés megválaszolása életre hívta az ún. távmenedzsmentet. Ennek legfontosabb eltérése a „normál menedzsmenttől”, hogy a távmunkanapokon a vezető és a távmunkás egymástól térben elkülönül és ennek következtében kommunikációja elektronikus eszközökön zajlik. Véleményünk szerint a távmenedzsmentnek három főbb feladatcsoporttal kell megbirkóznia (Kurland-Bailey 1999; Paál 2003; Rieker 1995):

1. A munkavégzés feltételeinek biztosítása

A vezetőknek biztosítaniuk kell a távmunkások számára a munkavégzéshez szükséges technikai eszközöket, gondolunk itt az alábbiakra: számítógép, nyomtató, szkennel, fénymásoló, digitális fényképezőgép, célszoftverek, legfrissebb vírusirtók, emaillezési lehetőség, ISND vonal megfelelő átviteli sebességgel.

Nagyon fontos, hogy a munkaadó a távmunkással szerződést kössön, hogy ki és milyen feltételekkel biztosítja a távmunka végzéséhez szükséges technikai feltételeket, továbbá ki és milyen mértékben viseli a működtetés, a karbantartás és az esetleges javítás költségeit.

Külön kell szólnunk a biztonság kérdésköréről. Minél nyitottabb egy adott cég központi számítógépe és minél több ember számára érhető el, annál sebezhetőbb a rendszer. Azaz a számítógépes rendszer nemcsak áldás egy cég életében, hanem nagyon komoly veszélyforrás is lehet az adatbiztonság és titokvédelmi szempontokból (Rieker 1995).

2. A kommunikáció biztosítása

A vezetőknek biztosítani kell a kommunikációt a központ és a távmunkások között. Ennek során tisztáznia kell egyrészt, hogy a távmunkás mikor elérhető, másrészt egyes feladatait, részfeladatait milyen határidőre kell befejeznie.

3. Teljesítményértékelés

A vezetőnek értékelnie kell a távmunkás teljesítményét. Ez gyakorlatilag csak az output, azaz a végeredmény alapján lehetséges. A fentiekből is látszik, hogy a távmunkásokat vezető menedzser inkább coach, mint hagyományos vezető. A távmunka jellegéből

adódóan a vezető képtelen fizikailag is figyelni az alkalmazott munkáját. A vezető csak a munkavégzés végeredményével szembesül. Ez azért merülhet fel problémaként, mert vannak olyan vezetők akik a munkavégzés közben is szeretik ellenőrizni alkalmazottaikat.

4. Bizalomépítés

A szakirodalom szerint ellentétek alakulhatnak ki a távmunkások és azon munkások között, akik kénytelenek továbbra is bejárni a munkahelyeikre. Ezért a legtöbb szerző azt javasolja, hogy a vezetők rendszeres időközönként hívják össze távmunkásait, azaz azoknak meg kell jelennie a vállalat központjában. Ezek az értekezletek több célt szolgálnak: egyrészt a központban dolgozó embereknek meg kell ismerniük a távmunkásokat, másrészt a távmunkásoknak is meg kell ismernie egymást. Annak érdekében, hogy az elektronikusan zajló kommunikáció könnyebben menjen, illetve csökkentsék a távmunkából adódó szakmai és emberi elszigeteltséget. Harmadrészt ezek az értekezletek a bizalomépítés eszközei a vezető és a távmunkás között.

3.2. A munkapszichológia szempontok

Az egyén szempontjából a távmunka számos pszichológiai jellegű hátránnyal is járhat. Ezek közül a legfontosabb a csapatmunka hiánya. Ha egy mondatban kellene meghatároznunk, hogy az egyén szempontjából milyen előnyökkel jár a csapatmunka, akkor azt mondanánk, hogy a csapatmunka végzése során történik meg az egyén ún. pszichoszociális igényeinek kielégítése (Gulyás-Turcsányi 2006). Olyan igényekre gondolunk, mint:

- A csoporthoz tartozás és elismertség iránti szükséglet kielégítése (Klein 2001).
- Az önbecsülés kifejlesztése és fenntartása (Smith-Mackie 2004).
- Az egyéni bizonytalanság csökkentése a csoporttagok közötti konszenzus révén (Forgách 1993).
- Identitás nyújtása (Hewstone et. al. 1995).
- A személyes tanulás és fejlődés közvetlen segítése (Belbin 2000).

A távmunkás, mivel nem csapatban dolgozik, a fentebb felsorolt pszichoszociális igényeit nem tudja kielégíteni. Sőt kialakulhat az elszigeteltség, azaz a távmunkás társadalmi és szakmai kapcsolatait jelentős mértékben csökkenhetnek, pontosabban a számítógépes felületre (email, chat-szobák és skype) tevődnek át.

Egy más jellegű probléma az, hogy a távmunkások egy jelentős része az „out of sight-out of mind” - azaz „aki nincs szem előtt, arról elfeledkeznek” – effektustól tart. Magyarul a

táv munkás attól fél, hogy karrieresélyei a távmunkavégzés miatt fognak csökkenni. Ehhez még azt is hozzá kell fűznünk, hogy komolyan felmerül az a kérdés, hogy az adott távmunkás önként vállalta-e távmunkát vagy rákényszerítették ezt formát. Kényszerítés esetén a fentebb említett karrierfélelmek felerősödhetnek.

A munkaadó szempontjából a szinergiahatások elmaradása az egyik legfontosabb probléma, pedig a szinergia a csapatmunka egyik legfontosabb haszna (Hitt 1990). Viszont a kollégák kölcsönös egymásra hatása a tudás, a szakértelem terén csak a fizikai jelenlét mellett érvényesülhet. A formális időszakos találkozások – melyekről a távmenedzsment feladatainál írtunk – nem elegendőek a szinergiahatások beindításához és fenntartásához.

További fontos probléma, hogy a távmunkások nem tudják megtanulni a vállalati kultúrát, aminek egyik egyenes következménye, hogy a távmunkásoknál a vállalathoz való kötődés és így a lojalitás is csökken.

4. A szatellit irodák és a helyi munkaközpontok előnyei és kihívásai

4.1. A szervezési szempontok

Az egyén szempontjából a szatellit irodában vagy a helyi munkaközpontban történő munkavégzés során számos olyan előny – kényelmes otthoni környezet, saját időbeosztás –, amit az otthoni munkavégzés biztosít elveszik, de ezt ellensúlyozzák az izoláció megszűnéséből fakadó pszichológiai előnyök (lásd részletesen a munkapszichológiai szempontoknál).

A munkaadó szempontjából pozitívumként jelenik meg ennél a formánál az alkalmazottak ellenőrzésének nagyobb lehetősége. Ráadásul szatellit iroda esetében mivel a szatellit irodában egy cég alkalmazottjai dolgoznak, lehetőség van a vállalati kultúra érvényesítésére is. Ugyanakkor arra is fel kell hívunk a figyelmet, hogy az adott cég szempontjából a szatellit iroda vagy a munkaközpont kialakítása jelentős költségekkel jár és ezáltal elveszik a távmunka költségcsökkentésből származó előnye.

4.2. A munkapszichológia szempontok

Az otthoni távmunka legfontosabb hátrányaként az elszigeteltség kialakulását említettük, szatellit irodában vagy a helyi munkaközpontban történő munkavégzés esetén ez a hátrány jelentősen csökken. Mind szakmai téren, mind társadalmi téren ezeken a munkahelyeken lehetőség nyílik emberi kapcsolatok kialakítására. A munkatársaktól lehet szakmailag tanulni, illetve lehetőség van emberi/társadalmi kapcsolatok megélésére is.

5. A mobil munkavégzés előnyei és kihívásai

5.1. A szervezési szempontok

A munkaadó szempontjából ez a munkavégzési forma számos szervezési problémát jelent. A mobil dolgozók bárhol, bármikor dolgozhatnak, viszont ezen rugalmasságért cserébe megnövekednek a velük kapcsolatos szervezési-vezetési problémák. Mivel szinte teljesen kontroll nélkül dolgoznak, a vezetőknek nehéz felismerni ezen dolgozók hiányosságait, esetleges emberi, szakmai szükségleteit. Míg teljesítményük értékelése során kizárólag csak az általuk elért eredmények alapján van lehetőség.

A mobil munkavégzés egyik speciális válfaja a virtuális munkacsoport, azaz a csoport tagjai csak email, audió- vagy videokonferencia segítségével kommunikálnak. Ezek a virtuális csoportok nagyon sok esetben nemzetközi is lehetnek, azaz számos országban dolgozó menedzserek kapcsolhatnak egybe (Poór 2001; Ternovszky 2005; Gál 2006). Ez esetben viszont komoly szervezési nehézséget jelent az időzónák közötti eltérés. Gondolunk itt arra lehet, hogy ott, ahol a távmunkás tartózkodik/dolgozik éppen reggel van, míg a központban már este.

5.2. A munkapszichológia szempontok

Mivel ezek a dolgozók bárhol, bármikor dolgozhatnak nagyon nehezen tudják megteremteni a családjuk és a munkájuk közötti egyensúlyt. Általában a legtöbb mobil dolgozónak súlyos családi problémái vannak. Felmérések szerint a sok utazás és az azzal járó kényelmetlenségek – repülés, idegen szállodai szobák, időzóna-eltolódások, rendszertelen étkezés - komoly stresszel járnak, ami viszont számos mobil dolgozónál pszichoszomatikus betegségek kialakulásához vezet.

Ráadásul amikor a mobil munkás a soknapos utazás és munka után hazatér a családjához, fáradt, kimerült és nem képes ellátni családi kötelezettségeit. Amikor a hosszú út után végre hazaérkeznek, újabb stresszforrásként lép fel maga a család, amely elvárásokkal lép fel a távmunkással szemben. Azaz a távmunkás azzal szembesül, hogy ki kellene elégíteni családjának elvárásait is, ám ehhez hiányzik a szükséges energiája. Ezen szituáció logikus következményei a különféle tipikus testi panaszok - alvászavar, étvágytalanság, gyomorfájdalom- illetve a különféle lelki problémák, például a társasági/családi élet iránti teljes közömbösség.

A fenti családi konfliktusnál már csak egy rosszabb fokozat létezik, amikor a munka olyan mértékben elvonja a mobil munkavégző idejét és energiáját, hogy képtelen magának családot teremteni.

6. Konklúziók

A jelenlegi előrejelzések szerint a távmunka a fejlett országokban rohamosan növekedni fog. A távmunka hívei az alábbi előnyöket emelik ki (Paál K 2003):

1. A távmunka a dolgozóknak nagyobb önállóságot ad, megvalósulhat a munka és a magánélet összhangja. Ráadásul a kisebb stressz miatt a távmunkás életminősége – és ezzel együtt egészségi állapota is – jelentősen javulhat.
2. A nagyobb önállóság a termelékenység növekedését is magával hozza. Egyes nemzetközi felmérések szerint 30%-os a termelékenységi különbség az otthon dolgozók javára (Paál 2001).
3. A távmunka csökkenti a cégek költségeit, például nem kell drága belvárosi irodaházakat fenntartani.
4. A távmunka a közlekedés és az ezzel járó környezetszennyezés csökkenését eredményezi, megszűnnek a nagyvárosokra jellemző közlekedési dugók, illetve szintén csökken a nagyvárosi zsúfoltság.
5. Hátrányos körzetekben jelentősen megnövelheti a foglalkoztatottság szintjét, illetve segítheti a régi, hagyományos hanyatló körzetek revitalizációját.
6. Mind az USÁ-ban, mind Európában a szakértők nagy reményeket fűznek, ahhoz, hogy a családi kötelezettségeik miatt a kötött, hagyományos munkaidőt vállalni nem képes munkavállalók (pl. több és kisgyermekes anyák), illetve mozgásukban korlátozott emberek sokasága a munkát otthon, azaz távmunkásként fogja végezni.

A fenti nagyon pozitív felsorolással szemben arra is fel kell hívnunk a figyelmet, hogy az eddigi tapasztalatokból világosan kiderült a távmunka kitermelt magából több kisebb, elsősorban munkaszervezési nehézséget és két komoly hátrányt:

1. A távmunka – különösen annak otthoni formája – nagy önfegyelmet és nyugodt környezetet igényel és világosan látszik az eddigi tapasztalatokból, hogy a családi élet és a gyermeknevelés összeegyeztetése a távmunkával számos újabb, ezúttal családi problémát eredményezhet.

2. A telefonos és email-es kapcsolatok – még on-line formában sem - nem pótolhatják a személyes emberi és szakmai kapcsolatokat. Azaz az elszigeteltség a távmunkásokat fenyegető legfontosabb pszichológiai problémává lépett elő. Hangsúlyoznunk kell, nem csak az egyedülálló embereknek van szüksége ezen emberi és szakmai kapcsolatokra, hanem a családdal rendelkezőknek is.

Amíg ezt a két komoly hátrányt nem sikerül kiküszöbölni a távmunka további térhódítása megkérdőjelezhető.

Az 1-sel jelölt komoly hátrány kiküszöbölésére egyedül a képzés lehet a járható út, azaz a távmunkásnak tréning/képzés segítségével meg kell tanítani, hogy hogyan hangolhatja össze magánéletet – például a gyereknevelést - és a távmunkavégzést.

A 2-sel jelölt hátrány kiküszöbölésének egyik lehetséges eszköze az ún. részleges távmunka, amelyet a szakirodalom egy része alternatív távmunkának is szokott nevezni. Ennek lényege, hogy a távmunkás heti munkaidejét két részre osztják – ötnapos munkahéttel számolva 4+1 nap vagy 3+2 nap -, azaz a távmunkás hetente 4 vagy 3 napot a munkahelyén dolgozik, míg 1 vagy 2 napot otthon. Ez a részleges távmunka biztosítja a munkaadó és a munkavállaló, továbbá a munkavállaló és a többi munkavállaló közötti személyes kapcsolat kialakítását és így módon az elszigeteltség jelentős mértékű csökkentését.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Belbin 2000: A team, avagy az együttműködő csapat. SHL Könyvek. Budapest.
2. Frey M. 2004: Az EU foglalkozáspolitikai stratégiája. Id. mű Fazekas-Varga (szerk.): Munkaerőpiaci tükrök. MTA Közgazdaságtudomány Intézet. Budapest.
3. Forgách 1993: A társas érintkezés pszichológiája. Gondolat Kiadó. Budapest.
4. Gál 2006: Gondolatok a nemzetközi vándorlás és a tudásáramlás logisztikai értelmezéséről, Agrár- és vidékfejlesztési szemle, 1. évf. 1. szám SZTE MGK, Hódmezővásárhely, 2006/1 75-79. old.
5. Gulyás-Turcsányi 2006: A munkavégzési rendszerek egyik kulcskérdése: csapatmunka vagy egyéni munkavégzés? SZTE-SZÉF Ökonómia és Vidékfejlesztési Intézet 2006. évi Tudományos Évkönyve. 23-31. old
6. Hewstone et. al. 1995: Szociálpszichológia. Közgazdasági és Jogi könyvkiadó. Budapest.
7. Hitt 1990: A mestervezető. OMIK. Budapest.
8. Klein 2001: Vezetés- és szervezetpszichológia. I-II. kötet. SHL Könyvek. Budapest.
9. Kurland-Bailey 1999: The advantages and challenges of working here, there anywhere, and any time. Organizational Dynamics. 1999/2. 53-67. pp.

10. Laky 2001: Az atipikus foglalkozások. Közösen a Jövő Munkahelyeiért Alapítvány. Budapest.
11. Paál 2003: Távmunka tanácsadó. KJK-Kerszöv. Budapest.
12. Poór 2001: Nemzetközi menedzsment. KJK-Kerszöv. Budapest.
13. Rieker 1995: In weiter Ferne. Manager Magazin. 1995/11. szám 198-209. pp.
14. Smith-Mackie 2004: Szociálpszichológia. Osiris Kiadó. Budapest.
15. Ternovszky 2005: Nemzetközi menedzsment európai szemmel. Szókratész Közgazdasági Akadémia. Budapest.

A MAGYAR EGYETEM-IRÁNYÍTÁS REFORMKÍSÉRLETE 2002-2006

Keczer Gabriella

Adjunktus

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

After the change of the political system in 1990, the management system of Hungarian universities was settled by the 1993 law of Higher Education. But the necessity of a new reform was suggested right at the beginning. Finally it was initiated by the liberal educational government in 2002. Experts suggested the introduction of the anglo-saxon model of university governance with the board-system, and this concept was in the core of a new bill. But during the social debate of the bill, the original concept was significantly softened. But even the softened version failed at Constitutional Court. In my paper I summarize the process of the reform, and evaluate it on the basis of the outcomes of 10 interviews conducted with rectors and deans of Hungarian universities. Finally I give some suggestions to be taken into consideration when initiating another reform of university management.

1. BEVEZETÉS

A rendszerváltás utáni felsőoktatás-irányítási struktúrát az „1993. évi LXXX. Törvény a felsőoktatásról” hozta létre. A felsőoktatási szakemberek azonban már a törvény elfogadásakor – és annak 1996-os módosításakor – megfogalmazták az akkor kialakított rendszerrel kapcsolatos aggályukat és a változtatás igényét. Az oktatási kormányzat 2002-ben indította el az egyetemirányítás átalakítását. A kezdeti elképzelések a fejlett országokban jellemző tendenciákat követve az egyetemi kormányzás bevezetésére irányultak, ám a koncepció a társadalmi vita során jelentősen felpuhult. A reform végül -- részben a reformfolyamat során elkövetett hibák, részben az akadémiai szféra ellenállása miatt -- nem valósult meg. A felsőoktatási vezetők és a szakemberek is egyetértenek azonban abban, hogy a jelenlegi irányítási rendszer nem hatékony, a változtatás elkerülhetetlen. Annak érdekében azonban, hogy egy újabb reformkezdeményezés ne jusson az előző sorsára, elemezni kell a korábban elkövetett hibákat, és le kell vonni a tanulságokat.

2. A REFORMFOLYAMAT LÉPÉSEI

2.1. Az új felsőoktatási törvény előzményei

A hazai egyetemirányítási rendszer átalakításának szükségességét a szocializmus bukása után a felsőoktatás „rendszerátalakítását” biztosító 1993-as felsőoktatási törvény (FTV) elfogadása és annak 1996-os módosítása óta hangsúlyozták a felsőoktatási szakemberek. A javaslatok középpontjában az egyetemirányítás professzionalizálása, a vezetőképzés, a testületi irányítás alacsony hatékonysága és a külső szakemberek bevonása állt. „A felsőoktatási intézményeket 3 évre választott vezetők irányítják, erős oktatói-hallgatói tanácsok és gyenge menedzserek felügyelete alatt. A jelenlegi szerkezet rövid távú, alacsony kockázatú politikák követésére, és a társadalmi környezettől való elzárkózásra ösztönzi az intézményeket... a nyugodt átmenet nem biztosított helyet olyan külső – jórészt az üzleti, gazdasági életből jövő – menedzser-tanácsadók számára, akik szerepet játszhattak volna a felsőoktatás irányításának professzionalizálásában.” [Setényi 1994 p. 43-44] „A felsőoktatási intézmények irányítási rendszere a nem akadémiai menedzsment professzionalizációja érdekében revízióra szorul. Célszerűnek látszana, ha az intézmények operatív irányítási feladatait egy szűk testület venné át, amelynek tagjai az akadémiai ügyeket képviselő rektor vagy főigazgató, az igazgatási, fejlesztési, gazdasági kérdésekben kompetens kancellár és az intézmény dolgozói által választott, főként személyi, munkáltatási, szociális, hallgatói kérdéseikért felelős vezető.” [Lajos 1994 p.9] A felsőoktatási intézményeknél szükségessé vált az irányítási-döntési rendszer szervezeti és funkcionális átalakítása. Ennek részeként az intézmények első számú vezetőjének a tulajdonos által történő közvetlen kinevezése, irányítási-döntési kompetenciájának növelése és a professzionális menedzsment jogi feltételeinek biztosítása szükséges, amely a szolgáltató jellegű, költséghatékony és színvonalas működést operatívan irányítja. [Polgár 2003] Az intézményi vezetési struktúra átalakítása indokolt: egy szaktudós rektor a menedzsment-tevékenység, a gazdasági, szervezési és igazgatási feladatok irányítására a tapasztalatok szerint kevésbé alkalmas; a hagyományos összetételű egyetemi, illetve főiskolai tanács pedig a fejlesztési terveknek objektív, az intézményi érdekek mellett az országos szükségleteket is figyelembe vevő kidolgozására nem rendelkezik a szükséges kompetenciával. [Ladányi 2005]

A magyar egyetem-irányítás reformját a 2002-ben hatalomra került liberális oktatási kormányzat kezdeményezte: 2002 szeptemberében elindították a Csatlakozás az Európai Felsőoktatási Térséghez elnevezésű programot. A CSEFT célja az egységes európai felsőoktatási térhez való csatlakozás követelményeinek megfelelő, nemzetközi mérce szerint

is versenyképes felsőoktatás kialakításának szakmai, jogi, szervezeti megalapozása, illeszkedve a bolognai folyamathoz és a hazai realitásokhoz. Ennek első lépéseként felkért szakértők elkészítették az első alapkoncepciókat. Ezek alapján egy operatív csoport kidolgozta a részletes koncepciót [OM 2003], mely 2003 végére készült el. Ennek elemzésével megállapítható, hogy az egyetemirányítás új koncepciója összhangban van az európai célkitűzésekkel és a világtendenciákkal. Az egyetem-irányítás új rendszerére vonatkozó alapelvek a következők:

- nagyobb gazdálkodási és szervezeti-működési autonómia az egyetemeknek
- ezzel együtt a közpénzek és közvagyon hatékonyabb és ellenőrzött kezelése
- rugalmasabb, piacszerűbb működés
- professzionális menedzsment [Barakonyi 2003]

Az egyetemek irányítása az egyetemi kormányzás keretében valósulna meg; a hatalmon három szereplő osztozna:

- az igazgatótanács mintájára létrejövő irányító testület (IT), amely stratégiai és gazdálkodási kérdésekben döntene és tagjait fele részben a fenntartó, fele részben az intézmény delegálná,
- a szenátus, melynek hatásköre akadémiai kérdésekre korlátozódna
- és az IT által megválasztott rektor, aki a végrehajtói jogköröket gyakorolná. Lényeges eleme a koncepciónak, hogy akár költségvetési alrendszerként, akár közhasznú társaságként az intézmények hosszú távú teljesítmény-megállapodást kötnének az állammal. Különbség a gazdálkodási mozgástérben (pl. hitelfelvétel lehetősége, vagyon tulajdonjoga), illetve az egyetemi oktatók státusában (közalkalmazotti státus vagy tisztán munkajogi foglalkoztatás) van a két alternatíva között. A koncepció legmerészebb eleme talán a rektorra vonatkozó kritériumrendszer: nem szükséges, hogy az adott egyetem oktatója legyen; a tudományos fokozat sem feltétel; oktatói-kutatói tevékenységet megválasztása esetén csak az IT jóváhagyásával folytathat; oktatói, egységvezetői státusa nem lehet; kiválasztásánál pedig a bizonyított menedzseri képességek a meghatározók.

2.2. Az új FTV

Az új felsőoktatási törvénytervezetet [OM 2004] a CSEFT koncepció alapján dolgozták ki. Az oktatási kormányzat ezt nyilvános vitára bocsátotta, melynek következményeként, a felsőoktatási szféra jelentős ellenállásának hatására az előterjesztés számos változatot megélt, jelentősen felpuhult, benyújtása elhúzódott, és végül csak 2005

tavaszaén kerül az országgyűlés elé. A legnagyobb ellenállás éppen az egyetemek irányításának átalakításával kapcsolatosan bontakozott ki. Az eredeti koncepcióhoz képest az egyes változatok összehasonlítása alapján a legfontosabb torzulások a következőkben foglalhatók össze:

- Az új törvényi szabályozás célja eredetileg a hatékonyabb működés biztosítása lett volna, a végső változatban viszont már az egyetemek különböző autonómiáinak biztosítása szerepel. (Megléhetősen groteszk, hogy végül az Alkotmánybíróság mégis éppen az akadémiai szabadság csorbulása miatt nem tartotta elfogadhatónak a törvényt.)
- Elvetették a felsőoktatási intézmények státusának megváltoztatását: az egyetemek költségvetési intézmények maradnak, igaz, nagyobb gazdálkodási mozgástérrel.
- Az IT és a szenátus hatáskörében jelentős elmozdulás történt a szenátus javára.
- Szintén az akadémiai közöösségnek kedvezett volna, hogy a végső változat szerint az IT elnöke az egyetem rektora, és hogy a szenátus delegálja az IT tagjainak többségét.
- Visszatért a rektori poszt hagyományos felfogása is (csak a felsőoktatási intézménnyel teljes munkaviszonyban álló egyetemi tanár töltheti be), melyre immár nem kell nyilvános pályázatot kiírni.

Sajátos módon végül még ez a jelentősen felpuhult törvény sem állta ki az alkotmányosság próbáját. Mádl Ferenc köztársasági elnök a törvény elfogadása után normakontrollra küldte azt az Alkotmánybíróságnak, mert véleménye szerint a jogszabály az IT hatáskörébe utal a kutatást közvetlenül érintő kérdéseket, megsértve ezzel a tudományos élet szabadságának alkotmányos elvét [KEH 2005]. 2005 októberében az AB megállapította, hogy a törvény által előírt egyetemirányítási rendszerben valóban sérül a tanszabadság, a tudományos élet szabadsága és a felsőoktatási intézmények autonómiája [AB 2005].

Az oktatási kormányzat így a jogszabály teljes átdolgozására kényszerült: a 2005. november 29-én elfogadott „2005. évi CXXXIX. Törvény a felsőoktatásról” nem változtatta meg az egyetemek belső irányítását. Mindössze egy többségében belső tagokból álló, tanácsadó jellegű testületet (GT) hozott létre.

Másodszori hatalomra kerülése után a szocialista-liberális kormányzat kísérletet tett a törvény módosítására a GT szerepének erősítése érdekében. A 2006. július 24-i törvénymódosítás értelmében a rektor csak a GT egyetértésével nyújthatott volna be a szenátusnak bizonyos előterjesztéseket, így például az intézményi fejlesztési tervet, az egyetem számviteli rendjét, fejlesztésre vonatkozó elképzeléseket, gazdálkodó szervezet alapítására vonatkozó kezdeményezést, a vagyongazdálkodással kapcsolatos terveket, az

intézmény költségvetését és beszámolóját. Sólyom László köztársasági elnök elődjéhez hasonlóan normakontrollra küldte a törvénymódosítást [KEH 2006], az AB pedig szeptember 25-én helyt adott az elnök alkotmányossági aggályainak. Az indoklás szerint a GT nem felsőoktatási önkormányzati szerv, mégis lehetővé válna számára az egyetem autonóm döntéshozatalának megakadályozása, az egyetértési jog gyakorlása során pedig meggátolhatja a tudományos minőség érvényesülését. [AB 2006]

3. A REFORMKÍSÉRLET ÉRTÉKELÉSE

3.1. A változtatás kezdeményezésének indokoltsága

A reformkísérlet értékeléséhez 10 felsőoktatási intézményvezetővel (rektor, rektorhelyettes, dékán) készítettem mélyinterjút. A megkérdezett felsőoktatási intézmény vezetők egy kivételével helyesnek és indokoltak tartják, hogy a kormányzat megkísérelte az egyetemek belső irányításának átalakítását. Ennek oka, hogy mindenki (még a változtatás kezdeményezésével egyet nem értő vezető is) úgy gondolja, hogy az irányítási rendszeren változtatni kellett. Többen kiemelték, hogy az egyetemirányítási rendszer fogyatékoságai csökkentik az egyetemek, és így az egész magyar felsőoktatás hatékonyságát. Ketten rámutattak, hogy a felsőoktatási intézmények környezetében az utóbbi időszakban sok minden megváltozott, átalakult a képzési rendszer is, miközben az irányítás a rég maradt. A változtatás kezdeményezésével egyet nem értő vezető azzal indokolta válaszát, hogy a felsőoktatás belefáradt a sorozatos, egymást követő, különböző területeket (gazdálkodás, képzés) reformokba, ezért egy újabb reform eleve kudarcra volt ítélve. Megemlítette, hogy még a korábbi reformok sem fejeződtek be teljesen (intézményi integráció), ezért a felsőoktatásnak egy újabb változtatás előtt konszolidációs időre van szüksége. Erre három másik, a reform kezdeményezésével egyetértő vezető is utalt; véleményük szerint célszerűbb lett volna egy távlati stratégiai célt kijelölni, és fokozatosan, lépésről lépésre, de szigorú ütemterv megvalósítani azt. Egyikük a nemzeti szintű felsőoktatási stratégiát hiányolta; szerinte ennek kellett volna kijelölnie a hosszú, közép- és rövidtávon tervezett változtatásokat a felsőoktatás minden területén, és az irányítási reformnak is ebbe kellett volna illeszkednie. Így az érintettek látták volna, hova 'fut ki' egy-egy kezdeményezés.

3.2. A reform alapgondolatának helyessége

A reform alapgondolatával – kormányzási rendszerre való áttérés – a vezetők fele teljesen egyetértett. A legtöbben az IT bevezetését tartották a legjelentősebb és leghasznosabb elemnek. Indokaik között a következők szerepelnek:

- az IT-n keresztül megjelenik a tulajdonosi és a társadalmi képviselő
- a rektor IT általi megválasztása biztosítja a rektor függetlenségét az akadémiai közösségtől és érdekviszonyaiktól
- a gazdálkodási kérdésekben az IT hozzáértőbb döntéseket tud hozni, mint az ET
- bizonyos kérdéseket a kormányzási rendszerben nem kell több testületen is keresztülvinni és rossz kompromisszumok sorát megkötni
- szétválík a menedzsment és az akadémiai irányítás
- professzionálisabb irányítást biztosít, amely a belső érdekviszonyoktól függetlenül tud dönteni
- a külső tagok képesek objektívebben szemlélni az egyetemet és elfogulatlanabb döntéseket hozni
- a vállalatok irányítási rendszere felé mozdítja el az egyetemeket

Az egyik megkérdezett szerint a CSEFT-ben megfogalmazott első, „radikális” elképzelések voltak a helyesek (az egyetemek 100%-ban állami tulajdonú kht-kká alakulnak, az alkalmazottak közalkalmazotti státusa megszűnik, a felsőoktatási intézmények vagyonukkal szabadon gazdálkodnak, az egyetemeket a vállalatokhoz hasonlóan irányítják).

Két vezető elvben jónak tartja az egyetemi kormányzás rendszerét, de úgy gondolja, hogy Magyarországon ez nem valósítható meg. Az egyik vezető úgy véli, hogy az IT-k nálunk nem tudnák kivonni magukat az országos politika hatásai alól, egyrészt az ország mérete, másrészt a kommunizmus öröksége miatt. Egy másik vezető – szintén az ország méretéből kiindulva – úgy gondolja, hogy nem lehetne megfelelően összeállítani az IT-ket, nincs kellő számú, hozzáértő és elhivatott személy erre a feladatra. Ugyancsak két vezető gondolja úgy, hogy a reformnak voltak helyes célkitűzései és elemei – elsősorban a vezetés professzionalizálása és a vállalati gyakorlathoz való közelítés –, de azok nem kapcsolódnak a kormányzási rendszerhez és az IT-khez.

Egy vezető (az, aki már a változtatás kezdeményezésével sem értett egyet) teljes mértékben elutasítja a reform alapgondolatát is. Szerinte, ha a rektor és a helyettesei jól végzik a munkájukat, nincs szükség külsősökre, IT-re, inkább a rektor megfelelő kiválasztásának mechanizmusát kellene kidolgozni. Azt is hangsúlyozta, hogy az egyetem nem gyár, ezért nem lehet tisztán üzleti szemlélettel irányítani.

A külső tagok bevonásával kapcsolatban egyébként a kormányzási rendszert egyébként támogató vezetők is fogalmaztak meg fenntartásokat: nem ismerik kellőképpen a felsőoktatást és az adott intézményt, nem kellően elkötelezettek, nem szánának kellő időt és energiát a munkájukra.

3.3. A reform sikertelenségének okai

Figyelemre méltó, hogy egyetlen vezető sem az alkotmánybírósági döntést tartja a reform-kezdeményezés „halálának”; hanem az eredeti elképzelések törvényalkotási szakaszban történő jelentős módosulását. Az AB szerepét mindössze két vezető említette meg; mindketten annak tulajdonították a döntést (egyikük határozottan elfogadhatatlannak minősítve azt), hogy a testület tagjai is egyetemi oktatók.

Ami reformfolyamat menedzselését illeti, néhány oktató szerint a minisztérium és a kormányzat is követett el hibákat, amelyek legalábbis hozzájárultak a sikertelenséghez. Több vezető szerint a rossz kommunikáció közrejátszott az eredeti elképzelések bukásában, mert sokan nem értették meg a reform lényegét, és nem sikerült az akadémiai szféra többségét meggyőzni az elképzelések helyességéről. Mások az erőltetett tempót, a reformkísérlet erőszakos jellegét, a bevezetendő rendszer merevségét, az előkészítetlenséget, a jogalkotási anomáliákat is felelősnek tartják a sikertelenségért.

A vezetők azonban azt is gondolják, hogy nem csak/elsősorban a kormányzat menedzselési hibái, hanem általában a politikai helyzet akadályozta meg a reform végigvitelét. Az egyik megkérdezett a kötelező voks-vadászatot okolta azért, hogy a kormányzat meghátrált a jelentős szavazaterőt jelentő akadémiai szféra előtt, egy másik a politikai váltógazdaságnak tulajdonította, hogy az ellenzék még a reform egyes elemeit sem volt hajlandó támogatni. Ezek a vezetők a politikai konszenzus szükségességét hangsúlyozták felsőoktatási kérdésekben.

Szintén több vezető emelte ki az akadémiai szféra konzervativizmusát, változásokkal szembeni alapvető ellenállását (az egyik vezető kiemelte, hogy sajnálatos módon a fiatal egyetemi oktatókra-vezetőkre is ez jellemző), azt a körülményt, hogy a felsőoktatásban dolgozók többsége nem ismeri a versenyszféra működését és ismeretek híján is idegenkedik a vállalati irányítási gyakorlattól. Ismét megjelent az az indok, hogy a szóban forgó reform indulásakor a felsőoktatásnak már elege volt a sorozatos változtatásokból. Összességében a megkérdezettek többsége szerint a reform-kezdeményezés jelentős részben a közeg ellenállása miatt nem volt végigvihető.

Azok a megkérdezettek, akik már a változtatás kezdeményezésével, illetve az alapgondolattal sem értettek egyet, természetesen úgy gondolják, hogy a reform eleve kudarcra volt ítélve.

Két vezető is felvetette, hogy lehetséges, hogy ilyen horderejű strukturális reformot csak diktatórikus módon lehet végrehajtani.

3. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A fenntartónak tartózkodnia kell a gyakori, az akadémiai szféra szemében szükségtelennek és átgondolatlanak tűnő, a rendszer lényegét nem érintő változtatásoktól, mert ezek hatására az érintettek együttműködési készsége folyamatosan csökken. Ugyanakkor egy, a rendszert alapjaiban megváltoztató, a hagyományoktól és az akadémiai kultúrától idegen modellt nem lehet egyik napról a másikra bevezetni, mert az erre irányuló szándék az érintettekben heves ellenállást vált ki. Politikai konszenzuson alapuló, hosszú távú stratégiának kell kijelölnie a reformfolyamat végére elérendő célállapotot, meghatároznia és ütemeznie az ahhoz vezető lépéseket. Így az érintettek világosan láthatják, milyen folyamatba illeszkednek, milyen célt szolgálnak az egyes reformlépések, és fel tudnak készülni a következőkre. (Fontosnak tartom azonban megjegyezni, hogy a fokozatosság nem a reformok halogatását, illetve a koncepciók állandó változtatását jelenti. A reformfolyamat elindításakor pontosan tudnunk kell, milyen célállapotba kívánunk eljutni és mennyi idő alatt. Ennek megfelelően meg kell tervezni a folyamat egymásra épülő lépéseit, és azok végrehajtására szigorú ütemtervet kell készíteni. Az egyes lépések közötti időt pedig mindig a következő lépésre való felkészüléssel, és nem elszabotálási, újragondolási kísérletekkel kell tölteni.)

Egy rugalmas, átfogó kerettörvény, amely – a világosan megfogalmazott elvárások mellett – nagyobb teret enged az egyedi szervezeti megoldásoknak, jobban betöltheti funkcióját, mint egy aprólékos, részletekben elvesző, minden felsőoktatási intézményre ugyanazt a rendszert kényszerítő jogszabály. (A jelenlegi FTV-ben például már ennek felismerését jelzi, hogy a kari szintű irányítási rendszer kialakítását az egyetemnek hatáskörébe utalja a törvényalkotó.)

A külföldi példák és a vezetői vélemények alapján rendkívül fontos, hogy a belső egyetemirányítás átalakítása kiegészüljön a következő két reform-elemmel:

- A felsőoktatás-irányítás reformját Magyarországon is kísérnie kell a finanszírozási rendszer átalakításának, a teljesítményelvárások megfogalmazásának, az intézményi

teljesítmények mérésének, és a kiszámíthatóság növekedésének. Ellenkező esetben hiába teremthetők meg a hatékony egyetemirányítás szervezeti feltételei az egyetemeken; a kiszámíthatatlanság, a tervezhetetlenség, az inputokra koncentráló, valódi teljesítményre nem ösztönző finanszírozás éppen a rendszer lényegét veszélyezteti. (Az Oktatási és Kulturális Minisztérium az FTV-nek megfelelően már elindította a finanszírozási szerződések előkészítését, de a teljesítménykritériumok és a következmények még nem véglegesek.) Elemzők szerint a magyar felsőoktatási integráció egyebek között azért vallott kudarcot – legalábbis ami a tartalmi, érdemi egyesülést illeti –, mert a kormányzat nem biztosította az ehhez szükséges forrásokat. Bármilyen reformtörekvés elbukhat azon, hogy a szükséges anyagi háttérrel és infrastruktúrával nem biztosítják, sőt, éppen ellenkezőleg, a változtatásoktól azonnal a költségcsökkenést remélnék. A változás melletti elkötelezettség is növelhető lenne megfelelő anyagi ösztönzőkkel. Egyik napról a másikra élő, eladósodott, állandó infrastrukturális gondokkal küszködő intézményben megfelelő források nélkül nehéz érdemi változásokat elérni, és nem túl meggyőző a változások hosszú távú kedvező hatásával érvelni.

- Ahhoz, hogy az egyetemirányítási reform Magyarországon beválthassa a hozzá fűzött reményeket, nálunk is át kellene alakítani az oktatók-kutatók alkalmazásának módját, legalább lazítani kellene a közalkalmazotti rendszer kötöttségein. Erre lenne ugyanis szükség ahhoz, hogy az intézmények nagyobb mozgástérhez jussanak a menedzsment egyik legfontosabb területén, a humán erőforrás-gazdálkodásban, vagyis szabadabban választhassák meg és motiválhassák alkalmazottaikat. Az óvatosság azonban nálunk is indokolt: a közalkalmazotti státus jelentette biztonság az oktatói pálya egyik legfontosabb vonzereje, mely képes kompenzálni a versenyszféránál alacsonyabb jövedelemszintet. Ennek mechanikus, átgondolatlan megszüntetése tovább fokozná a versenyszféra és a külföld agyelszívó hatását. Az alkalmazás módjának megváltoztatása előtt biztosítani kell, hogy minden intézményben valóban működjön egy objektív, formális, több szempontú egyéni teljesítményértékelési rendszer, mely alapja lehet a közalkalmazotttól eltérő javadalmazási rendszernek és pályáivnak. Ellenkező esetben a változások haszonélvezői nem az arra érdemesek lesznek, és éppen azok fordulnak a változások ellen, akik a legtöbbet tudnának tenni a reformok megvalósítása és a felsőoktatás hatékonyabb működése érdekében.

A reform kudarcának okairól alkotott vezetői véleményekből következik, hogy a fentiekén túl az alábbiakra a korábbi reformok során nagyobb figyelmet kellett volna, a jövőbeni reformok során nagyobb figyelmet kell fordítani.

- a változtatási törekvések világos bemutatása:

A CSEFT koncepciót az oktatók jelentős hányada nem ismerte, sokan még csak nem is hallottak róla. A felsőoktatási törvénytervezet újabb és újabb, néha kétnaponta újraírt változatait pedig még az sem tudta pontosan követni, akinek ezt hivatalból meg kellett volna tennie. Nem véletlen, hogy néhány oktató még akkor is az egyetemek gazdasági társasággá alakításáról, az oktatók közalkalmazotti státusának megszűnéséről vizionált, amikor erről már régen szó sem volt.

- meggyőző, hiteles kommunikáció:

A reform-kezdeményezéseket az egyetemi polgárok jelentős része politikai ügynek tekinti, és éppolyan hiteltelennek tartja, mint minden más, a nagypolitika felől érkező kezdeményezést. A sikertelen reformkísérletet sokan az oktatási miniszter életmű-törekvésének tekintették, éppen emiatt megkérdőjelezve az abban foglaltak létjogosultságát. Ezt az érzést erősítette a változtatások erőltetett, kötelező és azonnali bevezetésére irányuló törekvés annak ellenére, hogy mértékadó szakemberek inkább az önkéntes (bár ösztönzött) és fokozatos bevezetés mellett tették le voksukat.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Barakonyi K. (2003): Javaslat a hazai felsőoktatási intézményi modellre. In: *Vezetéstudomány* 2003/9. p. 15-27.
2. Ladányi A. (2005): Milyen legyen az új felsőoktatási törvény? In: *Élet és Irodalom* 1995/45.
3. Lajos T. (1994): A felsőoktatás-fejlesztési koncepció egy lehetséges kiindulása. In: *Magyar Felsőoktatás* 1994/4. p. 8-9.
4. Polgár T. (2003): A felsőoktatás változása az Európai Unió országaiban. In: *Magyar Felsőoktatás*, 2003/4-5-6.
5. Setényi J. (1994): Felsőoktatás-politika. In: *Educatio* 1994/1. p. 36-49.
6. Alkotmánybíróság (2005): 41/2005. (X. 27.) AB határozat, Magyar Közlöny 2005. évi 142. szám, Budapest
7. Alkotmánybíróság (2006): 39/2006. (IX. 27) AB határozat, Magyar Közlöny, 2006. 117. szám, Budapest

8. Oktatási Minisztérium (2003): A magyar felsőoktatás modernizációját, az Európai Felsőoktatási Térséghez történő csatlakozását célzó felsőoktatás-fejlesztés koncepciója -- Vitaanyag, Budapest, www.om.hu
9. Oktatási Minisztérium (2004): Előterjesztés a Kormány részére a felsőoktatásról szóló törvényről, Budapest, www.om.hu

A HAZAI KÖRNYEZETVÉDELMI INFRASTRUKTÚRA FEJLESZTÉSI PROJEKTEK SZERVEZETI HÁTTERE

Szabó Ferenc

óraadó

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

Effective planning, preparation, implementation and operation of projects need modern organisational solutions. Successful project management requires effective daily operation, flexible structure, adaptive and innovative organisational culture, coordination mechanisms that assure fast decision-making and responses. The appropriate organisational form is based on personal motivation and responsibility, parallel with the possibility of cooperation and teamwork.

Several international, national, regional and local organisations are involved in Hungarian environmental infrastructure development projects supported by the EU. Their organisational structures and cultures are not always optimal for project management. Organizational differences in some cases make effective cooperation impossible.

In my paper I present the organisational background of one of these projects, the Szeged Regional Waste Management Program based on interviews conducted with some actors of the project, case studies and document analysis.

1. BEVEZETÉS

A hazai környezetvédelmi infrastruktúra lemaradása a világ fejlettebb régióihoz képest még ma is számottevő. Az ország felzárkóztatása szempontjából az európai uniós csatlakozás rendkívüli lehetőségeket teremtett. Az európai források (ISPA program) a csatlakozási folyamat kezdetétől rendelkezésre álltak, számos jelentős projekt előkészítése és bonyolítása kezdődött el négy évvel a tényleges csatlakozást megelőzően, még 2000-ben. A 2004. május 1-jei csatlakozást követően az ISPA projektek, változatlan feltételek mellett Kohéziós Alap projekteké alakultak.

A projektek hatékony tervezése, előkészítése, megvalósítása és működtetése korszerű szervezeti megoldásokat igényel. Hatékony napi működés, rugalmas struktúra, adaptív és

innovatív szervezeti kultúra, gyors döntéseket és reagálást biztosító koordinációs mechanizmusok, egyéni motiváción és felelősségvállaláson alapuló, ugyanakkor az együttműködést és a csapatmunkát is lehetővé tevő szervezeti forma, stratégiai szemléleten és ésszerű kockázatvállaláson alapuló megközelítések alkalmazása szükségesek az eredményes projektmenedzsmenthez. [Görög 2001]

A projektek előkészítése és lebonyolítása során számos támogató és a kedvezményezett szervezeti egységének kell hatékonyan együttműködnie ahhoz, hogy a sikeres befejezés elérhető közelségbe kerüljön. A következőkben a „Szeged regionális hulladékgazdálkodási programja” elnevezésű ISPA/Kohéziós Alap projekt szervezeti kérdéseit szeretném áttekinteni, elsősorban terjedelmi okok miatt a teljesség igénye nélkül. Esetünkben két támogató, az Európai Unió és a Magyar Kormány áll szemben a kedvezményezett 33 önkormányzattal, melyek konzorciumának gesztora Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata.

Doktori kutatásaim keretében interjúkat készítettem az EU által támogatott hazai környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztési projektek előkészítésében és lebonyolításában résztvevő menedzserekkel, szakértőkkel. A beszélgetések során egyebek között arra kerestem a választ, milyen szervezeti tényezők akadályozzák a leginkább a hatékonyabb projektvezetést, lassítják a projektek lebonyolítását.

A szegedi hulladékgazdálkodási projekt esetében az önkormányzat megbízásából részt vettem a projekt előkészítésében és végrehajtásában is, így a megfigyelés módszerének alkalmazására, és esettanulmány készítésére is alkalmam nyílt. Ehhez többek között áttekintettem a projekt előkészítése és bonyolítása során keletkezett szerződéseket, terveket, egyéb dokumentumokat is (lásd: Felhasznált dokumentumok).

A továbbiakban a projektmenedzsment szervezeti hátterével kapcsolatos vizsgálataim eredményeit kívánom összegezni.

2. A TÁMOGATÓK SZERVEZETI EGYSÉGEI

2.1. Az Európai Unió

Az EU többek között a regionális támogatásokért is felelős szervezeti egysége a Regionális Igazgatóság (DG Regio). A csatlakozás előtt az EU Magyarországi Delegációja felügyelte, irányította és ellenőrizte a projektek előkészítését, jóváhagyását és bonyolítását. A csatlakozást követően a Delegáció megszűnt, feladatait hazai szervezetek vették át.

2.2. Hazai állami szervezetek

Az első környezetvédelmi projektek előkészítésének megkezdésekor, 1999-2000-ben a KvVM Nemzetközi Támogatások Önálló Osztálya fogta össze a hazai projekteket, koordinálta az együttműködést a támogatók és a kedvezményezettek között. 2002-ben ez az osztály a KvVM Fejlesztési Igazgatóságaként önálló intézménnyé alakult, saját székházba költözött, infrastruktúráját, személyi állományát jelentősen megerősítették, feladata a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztési projektek koordinálása, szakmai felügyelete és irányítása.

A Nemzeti Fejlesztési Ügynökség (NFÜ) a 2004-es EU csatlakozást követően alakult meg, átvette a megszűnt EU Magyarországi Delegáció feladatait, elsősorban és általában a strukturális alapok, a Kohéziós Alap hazai felügyeletének feladatait, nem csak a környezetvédelem területén.

A Magyar Államkincstár, mint a költségvetés végrehajtó szerve, mint bonyolító és egyben ellenőrző szervezet is részt vesz, többek között a környezetvédelmi projektek végrehajtásában is. Beszedi a különböző finanszírozási forrásokból származó összegeket (EU támogatás, önkormányzati sajáterő) majd azokat kiegészíti a hazai állami forrásokkal és ezt követően teljesíti a kifizetéseket a kivitelezők részére az igazolt, elvégzett, teljesített feladatok után.

Az Állami Számvevőszék a költségvetés végrehajtásának legfőbb ellenőrző szerve a projektek végrehajtását is ellenőrizheti és ellenőrzi is.

3. A KEDVEZMÉNYEZETT ÖNKORMÁNYZATOK SZERVEZETI EGYSÉGEI

A közösségi támogatások elnyerésének egyik alapvető feltétele legtöbbször a regionális együttműködés, az érintett térség önkormányzatainak a támogatott cél megvalósítására irányuló közös akarata. A vizsgált projekt esetében az EU Delegáció a támogatás elnyerésének feltételeként határozta meg a Szeged és a környező 32 település által létrehozott hulladékgazdálkodási konzorcium megalapítását. A támogatott fejlesztések révén létrejött közös tulajdonú közszolgáltatói vagyon hosszú távú működtetése érdekében a konzorcium 2007. decemberében önálló jogi személyiséggel rendelkező társulássá alakult.

3.1. A hulladékgazdálkodási konzorcium

A szegedi térségi hulladékgazdálkodási konzorciumot 33 település önkormányzata hozta létre a szegedi önkormányzat kezdeményezése alapján. A konzorcium döntéshozó szerve a

Konzorciumi Tanács, melynek tagjai a konzorcium tagönkormányzatainak polgármesterei. A konzorcium elnöke a gesztor önkormányzat, Szeged város polgármestere.

3.2. A gesztor önkormányzat

A gesztor önkormányzat, a vizsgált esetben Szeged megyei jogú Város önkormányzata, feladata a konzorcium működési feltételeinek megteremtése, az ehhez szükséges pénzügyi és tárgyi feltételek, valamint személyi és szervezeti háttér, továbbá a szükséges infrastruktúra biztosítása. Ezen a szokásos feladatkörön túl, melyet Szeged térítés nélkül vállalt magára, egy sajátos finanszírozási helyzet alakult ki. Bizonyos kényszerek hatására Szeged kénytelen volt magára vállalni a projekt önkormányzati saját erejének teljes finanszírozását is. Ez a teljes programra vetítve valamivel több mint 700 millió Ft, az eddigi bekerülési költség mintegy 13%-a (az eredeti megállapodás szerint az önrész 10% volt).

A kedvezményezett önkormányzatok részéről a gesztor önkormányzat polgármestere, a Konzorciumi Tanács elnöke felügyeli, irányítja a projekt végrehajtását. Szeged esetében a polgármester bizonyos hatásköri felügyeleti ellenőrzési feladatait megosztja a városüzemeltetési alpolgármesterrel, a városfejlesztési alpolgármesterrel és a gazdasági alpolgármesterrel, ez utóbbi felel a projekt szabályszerű és korrekt finanszírozásáért is.

Hasonló munkamegosztás jellemzi a polgármesteri hivatal érintett szervezeti egységeit is. A Városüzemeltetési Iroda és a Fejlesztési Iroda elsősorban a projekt műszaki tartalmát és szakszerű megvalósítását felügyeli, ellenőrzi, míg a Közgazdasági Iroda a folyamatos finanszírozás szabályszerű bonyolításáért felel.

2001-ben ISPA Iroda elnevezéssel létrehoztak egy önálló önkormányzati szervezeti egységet a polgármesteri hivatal szervezetén belül, melynek feladata volt a szegedi ISPA projektek koordinálása. Bizonyos működési zavarok miatt a polgármester 2003-ban megszüntette ezt a szervezeti egységet, feladatait kisebb részben a polgármesteri hivatal már említett irodáihoz, nagyobb részben a projekt bonyolításával megbízott projekt menedzsment szervezethez telepítve, amely utóbbi jelenleg is teljes felelősséget visel a projekt koordinációjáért és szükséges önkormányzati adminisztrációs feladatok ellátásáért.

4. A PROJEKT MENEDZSMENT SZERVEZET

A korábban ISPA, jelenleg Kohéziós Alap projektek körében csak olyan projektek előkészítésére került sor, amelyek önkormányzatok bonyolítanak, és a gesztor önkormányzat vállalta valamilyen formában a projekt operatív irányításával kapcsolatos teher túlnyomó

részét. Több modell is kialakult a magyarországi ISPA/KA projektek végrehajtása során, ezek közül két alaptípust szeretnék megemlíteni a legfontosabbnak ítélt jellemzőkkel.

4.1. Önkormányzaton belüli projekt menedzsment egység (PME)

Van példa arra, hogy az önkormányzat saját szervezeti keretei között hoz létre olyan projekt menedzsment egységet, amely rendelkezik a projekt végrehajtásához szükséges projekt menedzsment ismeretekkel, kapacitásokkal, illetve az önkormányzat hierarchikus rendszerébe olyan szinten kerül beillesztésre, hogy szükség esetén módja van a legfelső döntési szint elérésére, a döntések időben történő meghozatalának biztosítására. Ez több szempontból is figyelemreméltó: (1) nem automatikus, hogy valaki képes lesz projekt menedzsment szemlélettel hozzáállni új feladata végrehajtásához, (2) előfordulhat, a kapcsolati rendszer bonyolultsága miatt, hogy a döntési szinthez túlságosan sok áttétellel kapcsolódók a projekt végrehajtásával kapcsolatos információkat nem tudják világosan a döntéshozók elé tárni. Ahol sikeresen fel tudják mérni, milyen szakismeretre van szükség, és mekkora kapacitásra a feladat megoldására, ott sikerrel jár ennek a megoldásnak a választása. Ott azonban, ahol elvben ezt a megoldási módszert választják, de valójában csak egy korábbi munkatársat (esetleg eddigi feladatainak meghagyása mellett), vagy egy új munkatársat beállítanak az ISPA/KA projekt végrehajtására, ott elég rövid időn belül problémák lépnek fel az elégtelen kapacitás miatt, még akkor is, ha maga a projekt menedzser megpróbál erőn felül teljesíteni.

4.2. Önkormányzaton kívül létrehozott PME

Ott, ahol felméri az önkormányzat, hogy (1) hagyományos tevékenységének keretén belül nehezen hozható létre a projekt menedzsment szemlélettel dolgozó PME, vagy ahol (2) létszámihiány vagy egyéb okok miatt nem hozható létre a PME házon belül, ott külső projekt menedzsment egységet hoznak létre. Ez nagyon sikeres megoldás lehet, ha a külső egység kellőképpen érdekelt a feladat színvonalas és hatékony végrehajtásában (pl. az önkormányzat 100%-os tulajdonában álló szolgáltató cég), rendelkezik a szükséges erőforrásokkal, illetve módjában áll azokat megszerezni. Ezeknél a megoldásoknál különösen fontos: (1) a külső PME szorosan tud az önkormányzathoz kapcsolódni hatékonyan információt eljuttatni – és így nem alakul ki információhiány, amely később esetleg bizalomhiányhoz is vezethet, és (2) a PME-nek megvan a megfelelő kapcsolati rendszere, és képes az önkormányzati hatáskörbe tartozó döntéseket időben meghozatni.

4.3. A modellek alkalmazásának gyakorlati tapasztalatai

Az eddigi tapasztalatok azt mutatják, hogy mindkét út járható, mindkét megoldásra vannak sikeres példák. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy hiába jól felépített a modell, alapos döntéselőkészítés után születik meg a megoldás, ha valamely szereplő nem képes (esetleg önhibáján kívül) megfelelően teljesíteni, akkor a projekt végrehajtása látja kárát.

A szegedi tapasztalatok azt mutatják, hogy az önkormányzaton belüli projekt szervezet a szegedi önkormányzat esetében nem működött megfelelően. A helyi projektek előkészítését megfelelő szakemberekkel rendelkező önkormányzati cégek végezték. A projekt elindításáról szóló döntést követően azonban önálló önkormányzati iroda alakult a projektek koordinálására a polgármesteri hivatal szervezetén belül. Az önkormányzati munkatársak megfelelő motiváció, felkészültség, szakértelem és nyelvtudás hiányában nem voltak képesek a koordináció feladatát megfelelő színvonalon ellátni. Ez jelentős működési zavarokat okozott, számos konfliktushoz vezetett, melynek eredményeként egy év elteltével a korábban az előkészítésben részt vevő önkormányzati tulajdonú cégek kaptak felhatalmazást a projektek koordinálására, további bonyolítására.

5. A SZEGEDI HULLADÉKGAZDÁLKODÁSI PME

A projekt bonyolításával, végrehajtásával a gesztor önkormányzat a Szegedi Környezetgazdálkodási Közhasznú Társaságot (jelenleg non-profit kft.) bízta meg. Tekintettel arra, hogy ez a konzorciumi szerződésben is rögzítésre került, a megbízást a konzorcium önkormányzatai is jóváhagyták. Ez sajátos helyzetet teremtett, hiszen ez egy önkormányzaton kívüli szervezeti egység, de tekintettel arra, hogy az egyszemélyes társaság tulajdonosa Szeged önkormányzata, a kötődés sokkal szorosabb, mint egy szokásos megbízási jogviszony esetében. Az önkormányzat részéről a projektmenedzseri teendőkkel a társaság ügyvezető igazgatóját bízták meg, aki korlátozott hatáskörben a polgármester személyes megbízottjaként felügyeli, irányítja, koordinálja a projekt végrehajtását. A folyamatosan változó végrehajtási szabályok és a bonyolult adminisztráció Szeged esetében is szükségessé tették, az önkormányzati tulajdonú cég keretein belül a jól körülhatárolható feladat- és hatáskörrel rendelkező projektszervezet kialakítását. A társaság Műszaki Részlege felelős a fejlesztésekért, többek között a hulladékgazdálkodási projekt végrehajtásáért is.

A projektek végrehajtása nem a kivitelezési munkákat vagy az áru/eszköz beszerzéseket jelenti, hanem azt a folyamatot, ami a támogatás odaítélését követi.

E folyamat legfontosabb állomásai:

- a támogatási szerződések aláírása,
- a tervezési munkák még hátralévő részének befejezése,
- a közbeszerzési eljárások előkészítése,
- lebonyolítása,
- a vállalkozói szerződések aláírása,
- a vállalkozók munkája, és annak ellenőrzése,
- a kész munkák/leszállított áruk és eszközök átvétele, amennyiben ennek van értelme, akkor próbaüzeme,
- garanciális időszak leteltéig a figyelemmel kísérés.

A részleg szakemberei ezen túl folyamatosan végzik a szükséges adminisztrációs feladatokat, az elvégzett feladatok dokumentálását. Ez nem egyszerű feladat, hiszen az Európai Unió által előírt eljárásrend bonyolult, nehezen áttekinthető és a projekt előkészítésének megkezdése óta többször és jelentősen változott.

6. A PROJEKT SZERVEZETI HÁTTERÉNEK RÉSZLETES VIZSGÁLATA

A projektben közvetlenül résztvevő, annak előkészítését és végrehajtását érdemben befolyásoló szervezeti egységeket vizsgáltam meg a szakmai felkészültség, személyi feltételek és alkalmasság, a nyelvismeret, az EU eljárásrend ismerete és a szervezeti kultúra szempontjából. (A döntéshozó szervek, így az EU brüsszeli szervezeti egységei, a Magyar Kormány és minisztériumai, továbbá a kedvezményezett önkormányzatok konzorciuma nem tartoznak ebbe a körbe. Fontos szerepet játszott viszont a EU Magyarországi delegációja, a KvVM Nemzetközi Támogatások Önálló Osztálya, később Fejlesztési Igazgatósága, a gesztor önkormányzat és az általa megbízott PME.)

6.1. Az EU Magyarországi Delegációjának működése

Hazánk uniós csatlakozása előtt a folyamatok meghatározó szereplője volt az EU Magyarországi Delegációja. Viszonylag rövid idő alatt kialakult egy markáns szembenállás a delegáció és a „magyar oldal” között, vélhetően azért, mert – különösen a kezdeti időszakban – az érdekek és szempontok markánsan különböztek. A magyar kormánysszervek és a kedvezményezettek is egyértelműen abban voltak érdekelték, hogy minél több uniós támogatást minél rövidebb idő alatt megszerezzenek, míg a delegáció szempontjai egészen más jellegűek voltak. A megkérdezett szakemberek többsége feltételezi, hogy a delegáció

működése során politikai indíttatású taktikai elemek játszottak szerepet. A projektek előrehaladására a 2000-2003 közötti időszakban a delegáció meghatározó befolyást gyakorolt.

A közbeszerzési eljárás előkészítése során, a tender dokumentációk esetében olyan bonyolult és nehézkes jóváhagyási mechanizmust alakítottak ki (mindig az EU szigorú szabályaira hivatkozva), amelynek eredményeként a 2000-ben jóváhagyott projektek első tendereinek meghirdetésére csak 2003-ban kerülhetett sor. A csúszásért mindig a magyar félre hárították a felelőséget, annak szakmai felkészületlenségét okolva. Mindenesetre jól látható, hogy az unió bővítéséről szóló sikeres írországi népszavazást követően jelentősen felgyorsultak a folyamatok, a magyar csatlakozásról szóló hazai népszavazás után pedig szinte hisztérikusan sürgették a projektek azonnali indítását. Az említett feltételezések szerint a delegáció a bővítésről szóló politikai döntéseket megelőzően tudatosan fékezte a folyamatokat, a végleges döntés megszületése után pedig maga is kényelmetlen helyzetbe került, mert néhány hónap alatt kellett befejezni azt, amire egyébként már három évet elpazaroltunk. A kialakult helyzetet természetesen a magyar fél fogadóképzetlenségével, hozzá nem értésével, szakmai felkészületlenségével magyarázták.

A szervezet megadott szempontok szerinti vizsgálata érdekes megállapításokra ad lehetőséget. Mint utóbb kiderült az uniós „szakemberek” tényleges szakmai felkészültsége rendkívül gyenge és felületes. A projektek műszaki tartalmát illetően érdemi segítséget nem tudtak nyújtani. Természetesen az EU eljárási szabályokat lényegesen magasabb szinten ismerték, mint a magyar oldal szakemberci, de az is kiderült, hogy ezek az ismereteik is felületesek. A vitatott esetekben a szabályértelmezések során az elsődleges szempont mindig a saját személyes felelősségvállalás elkerülése volt és nem a közös célok mielőbbi előmozdítása. Azt meg kell jegyeznünk, hogy az eljárási szabályok a vizsgált időszakban sokszor és jelentősen változtak, amiről a végrehajtók soha nem tehetnek.

A személyi feltételek és az egyes személyek szakmai felkészültsége területén is komoly problémák merültek fel. Fiatal, tapasztalatlan, olasz és spanyol nyelvterületről származó szakemberek vettek részt az EU részéről a projektek közvetlen szakmai irányításában. Egy részük talán büntetésként élhette meg a magyarországi kiküldetést, más részük az uniós karrier egyfajta ugródeszkájának tekintette, mindenesetre jól érzékelhető volt, hogy a hazai környezetvédelem helyzetének alakulása kevésbé érdekli őket, mint a személyes előmenetel és karrier. Ezért semmilyen kockázatot nem vállaltak, kerültek minden olyan szituációt, ami akár a legkisebb személyes felelősségvállalást tette volna szükségessé. Számtalan egyeztetésre került sor, ezekről bizonyára elkészültek az unió felé a semmitmondó jelentések, de a résztvevők számára sem jegyzőkönyvek, sem emlékeztetők nem készültek soha. Utólag

több esetben fordult elő, hogy az illetékes EU szakember egyszerűen letagadta, hogy a vitatott instrukció tőle származott. Viselkedésüket gyakran nagyképűség, hatalmi arrogancia, a magyar partnerek lenézése és alábecsülése jellemezte, mellyel feltehetően személyes és szakmai hiányosságait kívánták leplezni.

A nyelvismert szempontjából vizsgálva a helyzetet megállapítható, hogy a közepesnél jobb angol nyelvtudással rendelkeztek, de szerencsés lett volna néhány olyan szakember alkalmazása is, akik legalább alapfokú magyar nyelvismerettel bírnak. Alkalmaztak ugyan néhány magyar szakértőt, ezek azonban teljesen alárendelt szerepet játszottak és érdemben soha nem vettek részt az egyeztetéseken.

A delegáció hagyományos értelemben vett önálló szervezeti kultúrájáról nem beszélhetünk, hiszen Európa különböző országaiból véletlenszerűen verbuválódott, viszonylag rövid ideig működő, hagyományok nélküli szervezeti egységről van szó. Mint az EU egyik szervezeti egysége, leginkább a Mintzberg szervezeti modellje szerinti – az EU adminisztrációra oly jellemző, sokat bírált – „gépi bürokrácia” jellemezte ezt a szervezetet. A felülről érkező instrukciók, utasítások, az érvényes szabályok maradéktalan, gépies végrehajtása, merev betartása, a rugalmatlan szabályértelmezések jellemezték a szervezet működését. [Mintzberg 1979]

A delegáció munkatársai a korábban említett motivációs torzulások, a személyes karrier, valamint a kellő tapasztalat, szakértelem és felkészültség hiányában nem voltak képesek a koordináció feladatát megfelelő színvonalon ellátni, és a folyamatokhoz a tőlük elvárt és szükséges hozzáadott értéket biztosítani. Ez jelentős működési zavarokat okozott, számos konfliktushoz vezetett.

Összegezve leszögezhetjük, hogy a delegáció egy, az EU és a magyar fogadó szervezetek közé beékelődött jelentős hatáskörökkel és hatalommal felruházott, felesleges adminisztratív akadály volt, amely ahelyett, hogy hatékonyan segítette volna a támogatások mielőbbi lehívását, saját szerepét és feladatát a „szigorú EU szabályok és eljárásrend” maradéktalan betartásában találta meg. Mindenesetre sikerült megmutatni számunkra az „euro-bürokrácia” igazi arcát. Hazánk csatlakozásával a delegáció megszűnt, feladatait a NFÜ és a KvVM Fejlesztési Igazgatósága vette át.

6.2. A KvVM koordináló szervezeti egységei

A KvVM Nemzetközi Támogatások Önálló Osztálya kis létszámmal, de jól felkészült, nagy szakmai tudással, megfelelő nyelvtudással rendelkező szakemberekkel kezdte meg 1999-ben az első ISPA projektek előkészítését. A csatlakozás tervezett dátumának

közeledtével világossá vált, hogy a támogatási lehetőségek jelentős növekedése miatt ez a szervezet nem lesz elegendő a megnövekedett feladatok ellátásához. Ezért került sor az osztály átalakítására, kibővítésére, melynek eredményeként létrejött a KvVM Fejlesztési Igazgatósága, mint önálló intézmény. A bővítés valamelyest gyengítette az új szervezeti egység szakmai színvonalát, hiszen számos, kevesebb tapasztalattal rendelkező fiatal szakember került be. Mivel a régi szakemberek különböző vezetői beosztásokba kerültek, így a közvetlen szakmai irányítás valamelyest kompenzálta az említett hiányosságokat. Nagy nehézséget jelent a fiatal szakemberek folyamatos cserélődése, mivel a jól képzett, jó nyelvtudással rendelkező szakértők elhelyezkedési lehetőségei a fővárosban és az uniós országokban is nagyon jók, sokan rövid idő után (néhány hónap, 1-2 év) elhagyja az Igazgatóságot jobb személyes karrier, magasabb jövedelem reményében.

A szakemberek, projektmenedzserek nyelvtudása megfelelő, bár ennek jelentősége a csatlakozást követően jelentősen csökkent, hiszen a hivatalos kommunikáció nyelve a magyar lett. Természetesen ma már kiválóan ismerik az EU szabályokat és az alkalmazott eljárásrendeket, ezeket képesek rugalmasan, racionálisan értelmezve a közös célok megvalósítása érdekében alkalmazni.

A szervezeti kultúra jelentősen változott az elmúlt 10 évben. A korábban a hazai minisztériumokat jellemző bürokratikus szervezeti struktúra jelentősen átalakult. Már a Nemzetközi Támogatások Önálló Osztályt sem igazán ez jellemezte, a Fejlesztési Igazgatóság működésére már egyértelműen az új kihívásokhoz és feladatokhoz rugalmasan alkalmazkodó, Mintzberg féle „adhokratikus” működés jellemző. [Mintzberg 1979]

6.3. A gesztor önkormányzat működése

A projekt megvalósítása szempontjából a gesztor önkormányzat polgármesteri hivatala, ha kisebb mértékben is, de befolyást gyakorol. Ez a csekélyebb befolyás az oka annak, hogy a szervezet működési hiányosságai érdemben nem befolyásolták a projekt megvalósítását. Az önkormányzati munka presztízse viszonylag alacsony, az elérhető jövedelem a versenyszférához képest kevés. Ezért az önkormányzat szakemberinek felkészültsége, szakmai összetétele gyenge, a nyelvtudás minimális, az EU szabályok és eljárásrend ismerete csekély. A szervezetre háruló feladatok nagy részét a PME végzi, vagy az illetékes irodák (Városüzemeltetési, Fejlesztési, Közgazdasági) PME közvetlen irányítása és útmutatásai szerint járnak el.

A korábban ISPA Iroda néven létrehozott önálló szervezeti egység sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket. Rövid fennállás után, meg kellett szüntetni. Súlyos és ismétlődő

működési zavarok jelentkeztek az információ áramlás során, fontos levelek, iratok, dokumentumok kallódtak el, állandósultak a hatásköri és kompetencia vitákból eredő személyes konfliktusok. A felelősséget a hibákért viszont az érintettek közül senki sem kívánta magára vállalni. Az iroda közvetlenül a polgármester alá rendelve látta el feladatait, igazán nem tudott integrálódni a polgármesteri hivatal hagyományosan bürokratikus szervezetébe. Menet közben világossá vált, hogy rendszeridegen, csak egy felesleges adminisztratív lépcső, amely a támogatók szervezeti egységei és a projekt végrehajtásáért felelős projekt menedzsment szervezet közé ékelődik. (Mintzberg szervezeti modelljét alapul véve leginkább az önkormányzatokra jellemző gépi bürokrácia és a projektek menedzseléséhez szükséges adhokratikus jelleg közötti ellentmondás okozta a problémákat.)

6.4. A projekt menedzsment szervezet

A Szegedi Környezetgazdálkodási Non-profit Kft. (korábban közhasznú társaság) 100%-os önkormányzati tulajdonú egyszemélyes vállalkozás, kiemelten közhasznú szervezet, feladata a városi közterületek fenntartása és a hulladékszállítási helyi közszolgáltatás biztosítása. Mindkét terület az önkormányzati törvény által előírt kötelező önkormányzati feladat.

A társaság készítette elő 1999-től a térségi hulladékgazdálkodási projekt tervezetét, a 2000-es sikeres elbírálást követően végezte a közbeszerzési eljárás előkészítését és lebonyolítását. Hivatalos felhatalmazást és megbízást 2000-ben kapott a szegedi önkormányzattól, melyet később a konzorciumi szerződés aláírásával a csatlakozó 32 település önkormányzata is megerősített. Mint nem önkormányzati PME az önkormányzat megfelelő szervezeti egységeivel szorosan együttműködve végzi a projekt végrehajtásával kapcsolatos feladatokat.

A társaság a rendszerváltozást követő időszakban jelentősen átalakult, ez tette lehetővé, hogy alkalmassá vált a projekt menedzsment szervezeti egység funkcióinak ellátására. Jogelődje a Szegedi Városgazdálkodási Vállalat 1992. október 1-jén került Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzatának tulajdonába. Ezt követően a vállalat életében alapvető és mélyreható változások történtek. Első lépésként a távhőszolgáltató ágazat leválása történt meg, melynek eredményeként létrejött az önálló SZETÁV, a Szegedi Távhőszolgáltató Vállalat. A társasági törvény előírásai alapján a korábbi állami és önkormányzati vállalatokat gazdasági társasággá kellett alakítani, a szegedi VGV esetében erre 1994-ben került sor, ekkor alakult meg a Szegedi Környezetgazdálkodási Kft. Az önkormányzat közgyűlése egy évvel később úgy döntött, hogy a korlátolt felelősségű társaságot közhasznú társasággá alakítja. A társaság tulajdonosa 2002-ben az alaptevékenységei, a közterület-fenntartási és a hulladékgazdálkodási szolgáltatásokat két külön gazdasági társasággá szétválasztotta. A két

sikertelen privatizációt követően a szétválasztott két gazdasági társaságot, a Közterület-fenntartási Kht.-t és a Hulladékgazdálkodási Kht.-t Környezetgazdálkodási Kht. néven újraegyesítették. A kht. megnevezés az idei évben törvényi változások miatt non-profit kft.-re változott.

Az elmúlt 15 év kihívásai, a politikai és gazdasági környezet gyökeres megváltozása a társaság teljes átalakítására kényszerítette a cég vezetését. A korábbi lineáris szervezeti felépítést divizionális, valamint egyes tevékenységek esetében mátrix jellegű szervezet kialakításával váltották fel. A közterület-fenntartási tevékenységek, a hulladékgazdálkodási szolgáltatások, valamint a közgazdasági (pénzügyi, számviteli és adminisztrációs) tevékenységek három önálló divízió keretében működnek. A szállítási-logisztikai szolgáltatások, a fűnyírás mint kiemelt tevékenység, a karbantartás és javítás (TMK) formálisan a Hulladékgazdálkodási divízió szervezetén belül, de valójában mátrix rendszerben működik. Jelentősen megváltozott a felső és középvezetői kar szakmai összetétele, önálló munkavégzésre képes, többségében diplomás fiatal szakemberek kerültek a vezetői posztokra. A szervezet képes a gyors változásokhoz is rugalmasan alkalmazkodni és az új kihívásoknak is megfelelni.

A szervezetfejlesztés egyik fontos kiegészítője volt a stabil értékrendet tükröző vállalati kultúra megteremtése. Meghonosították és támogatják a munkavállalók érdekeit is szem előtt tartó, következetes de humánus vezetői magatartást, melynek célja a vállalathoz tartozás érzésének erősítése, a szakmai öntudat kialakítása. A közszolgáltatási szemlélet erősítése érdekében, minden évben év végi jutalom kifizetésére kerül sor, ugyan úgy, mint a közalkalmazottak 13. havi fizetése. A vállalathoz tartozás erősítését célozza a törzsgárda jutalom is, melynek átadására minden évben ünnepélyes keretek között történik.

A hulladékgazdálkodási projekt végrehajtását az ügyvezető irányításával (aki a polgármester által kinevezett önkormányzati projekt menedzser) a társaság Műszaki Részlege biztosítja. Más feladataik mellett folyamatosan 5 fő áll rendelkezésre szükség szerint a felmerülő feladatok ellátására. A szervezet gyenge pontja a nyelvtudás, egyedül az ügyvezető rendelkezik biztos angol nyelvtudással. (A csatlakozás óta ez már nem jelent komoly hátrányt.) Az EU szabályok és eljárásrend ismerete ma már nem okoz gondot, a társaság szakemberei folyamatosan figyelemmel kísérik a változásokat és időben megteszik a szükséges intézkedéseket. Korábban, elsősorban 1999 és 2003 között jelentett ez igazán problémát, amikor az EU Delegációval vívott csatákban hasznos lett volna az uniós szabályok és eljárásrend mélyebb ismerete.

ÖSSZEFOGLALÁS

Az Európai Unió támogatásával megvalósuló magyarországi projektekben számos nemzetközi, nemzeti, regionális és helyi szintű szereplő, szervezet vesz részt, melyek szervezeti struktúrája és kultúrája egyrészt nem minden esetben ideális a projektmenedzsment szempontjából, másrészt az egymással együttműködni kénytelen szervezetek közötti jelentős eltérések is nehezítik a hatékony kooperációt. Dolgozatomban ezt a problémakört mutatom be a Szegedi Regionális Hulladékgazdálkodási ISPA Projekt tapasztalatai alapján.

Az európai uniós csatlakozás komoly lehetőséget jelentett az új tagországok számára, különösen a környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztési projektek közösségi támogatása következtében. Ezek a támogatások viszonylag rövid idő alatt biztosíthatják a közép-kelet európai országok számára a felzárkózást a világ fejlettebb országainak színvonalához. Világosan kell azonban látni, hogy a támogatási rendszerek bonyolultak és a megszabott feltételek rendkívül szigorúak. Egyrészt szükség van a hatékony nemzeti szintű szabályozás és bonyolítás rendszerének és hatékony szervezeti hátterének kialakítására, másrészt a kedvezményezettek jelenleginél lényegesen nagyobb szakmai felkészültségének biztosítására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Görög M. (2001): Általános projektmenedzsment, Aula Kiadó, Budapest "
2. Dobák M. (1998): Szervezeti formák és vezetés, KJK, Budapest
3. Mintzberg, H. (1979): The Structuring of Organizations, Prentice Hall, New Jersey
4. Görög M.(2001): Bevezetés a projektmenedzsmentbe, Aula Kiadó, Budapest

Felhasznált dokumentumok

„Szeged Regionális Hulladékgazdálkodási Programja” ISPA projekt konzorciumi szerződése
„Szeged Regionális Hulladékgazdálkodási Programja” ISPA projekt dokumentáció
„Szeged Regionális Hulladékgazdálkodási Programja” ISPA projekt finanszírozási szerződése (Financing Memorandum) és támogatási szerződése
„Szeged Regionális Hulladékgazdálkodási Programja” ISPA projekt tender dokumentációk

2. szekció:

ÖKONÓMIA ÉS VIDÉKFEJLESZTÉS

A KUKORICAPIAC ÉS A BIOETANOL TERMELÉS HAZAI PERSPEKTÍVÁI

Czagány László

Kandidátus, egyetemi docens

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

Summary

The EU's grain intervention system brought the Hungarian corn producers into a favorable situation. In the last years record breaking quantities of corn were produced, and a large part of it was offered for intervention procurement. More than 90% of the Union's intervention corn stocks are in Hungary. The European Commission decided on a gradual abolishment of the corn intervention. Hungarian corn producers, however, will not see a decline in their market position, because volume of ethanol fuel production is expected to rise in the coming years, with a substantial demand for raw material. Experts think, that Hungarian development plans are exaggerated, because they are not validated by either corn production capacity, or prospective demand for ethanol fuel.

1. AZ INTERVENCIÓS KÉSZLETEK MAGYARORSZÁGON

A magyarországi kukoricaágazat a 2004.- 2006. években rekordtermést produkált. 2005-ben a vetésterület mintegy 20 százalékkal volt nagyobb, mint tíz évvel korábban, a termésátlag pedig több mint 70 százalékkal haladta meg az egy évtizeddel korábbit. A két tényező együttesen a kukoricatermés megduplázásához vezetett. 2006-ban tovább nőtt a vetésterület, de a termésátlag – bár így is jónak mondható volt - némileg visszaesett, a kukoricatermés újból meghaladta a 8 millió tonnát. (1. táblázat)

A termelési kedvet kétségtelenül nagymértékben táplálta az, hogy az Európai Unió tagsággal a magyar gazdák előtt is megnyílt az intervenció rendszer és ez nagyfokú piaci stabilitást biztosított.

Az intervenció rendszer célja egy minimális árszint biztosítása a gabonapiacon, ezáltal a termelők piaci kockázatának mérséklése. A rendszerhez csatlakozó tagországok

vállalják azt, hogy a meghatározott gabonát, meghatározott időszakban, hét évig rögzített áron, felülről nem korlátozott mennyiségben bárkitől megvásárolják. Ez egy nyílt vételi ajánlat, ami elől kihátrálni nem lehet, az ajánlatot kötelezően meg kell tenni és teljesíteni kell. Az érintett ország köteles gondoskodni a technikai feltételekről, amelybe beletartoznak a raktárak, az intervenció intézményrendszer, valamint a finanszírozás.

1. táblázat: A kukorica vetésterülete, termésmennyisége és átlaghozama Magyarországon

Év	Vetésterület (ezer ha)	Termés (ezer tonna)	Termésátlag (kg/ha)
1990	1082	4500	3950
1995	1033	4680	4430
2000	1193	4984	4150
2004	1145	8332	7000
2005	1198	9050	7560
2006	1215	8282	6820

Forrás: Mezőgazdaság 2006. (KSH)

Az intervenció ár tehát egy védőár, azaz normál esetben a piaci ár alatt van. A 2000 – 2006. közötti hét évben a gabona intervenció ára 101, 31 euró volt tonnánként. Ezt az árat kellett minden tagországban meghirdetni. Érdekes, hogy az intervenció ár minden gabonára vonatkozik.

Az intervenció időszak általában november 1. - május 31. között van, a déli államokban augusztus 1. – április 30. Az aratás és az intervenció időszak kezdete közötti időszakban az EU a piacra bízta az árak alakulását. Természetesen a piac szereplői már ebben az időszakban is számolnak a garantált árral.

Intervenció felvásárlásra bármely árutulajdonos – termelő, beszerző és értékesítő szervezet, kereskedő, feldolgozó – felajánlhatja gabonáját. Ezt a megállapítást pontosíthatja az, hogy intervencióra egy adott gabonaféléből minimum 80 tonna felett lehet felajánlani, sőt az egyes tagországok ennél nagyobb minimumot is megállapíthatnak. Franciaországban például 500 tonna a minimum. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a kistermelők szövetezéssel vagy felvásárlókon keresztül tudnak bekapcsolódni a rendszerbe.

Az intervenciós készletek felett lényegében az Unió rendelkezik, ami úgy valósul meg, hogy a potenciális vevők között semmiféle diszkrimináció nem érvényesíthető, a készleteket pályázaton keresztül lehet értékesíteni. (5000 tonna mértékig a nemzeti bizottság is eljárhat, de milliós tételekről lévén szó, ez a mennyiség elenyésző.) Ennek két formája létezik: belső illetve külső piaci értékesítés. A belső piaci értékesítésre akkor kerülhet sor, ha nem áll fenn a piaci ár túlzott leszorításának veszélye. Az ajánlati árak legalább akkorának kell lenni, mint a belső piaci ár illetve az intervenciós ár, a kettő közül a magasabbhoz kell igazodni. Az intervenciós készletek külső piaci értékesítése is pályázat útján történik, az intervenciós gabona vételárára pályázhatnak a kereskedők. Mivel ez a vételár az intervenciós árnál alacsonyabb is lehet, ez a módszer egyféle exporttámogatásnak minősül. Annak garantálására, hogy a piaci árnál olcsóbban megvásárolt gabona ne kerülhessen újra az Unió belső piacára, a pályázónak igen magas összegű betéti díjat kell befizetnie. A befizetett összeget csak akkor kapja vissza, ha okmányokkal tudja igazolni, hogy a kérdéses gabona elhagyta az EU területét.

A gabona intervenciós rendszert az EU-15-ökre dolgozták ki és az 2004-es csatlakozási hullámig különösebb fejleményei nem is voltak működésének. Még a 2000-es évek legelején is inkább kukorica importőr volt az Unió és a 2003/2004-es gazdasági év végén – a korábbi évekhez hasonlóan – nem volt kukoricából intervenciós készlet. Egy évvel később az intervenciós raktárakban rekordmennyiségű, 5,6 millió tonna kukorica halmozódott fel, holott a közösségi kukoricatermés 5 millió tonnával kevesebb volt, mint egy évvel korábban. Ennek nyilvánvaló oka az volt, hogy a 2004-ben újonnan csatlakozó országok között volt néhány olyan, amelyik hagyományosan kukoricaexportőr volt és a korábban nemzetközi piacokon értékesített termést most intervencióra kínálták fel.

Az uniós intervenciós készletek ilyen mértékű megnövekedésében kiemelkedő szerepe volt Magyarországnak. Az intervenciós ár, amelyet a nyugati piacok paramétereinek alapján egy még elfogadható, de hangsúlyozottan mérsékelt árként állapítottak meg, a magyar belső piac és a potenciális export áraihoz képest barátságosan magasak voltak. Ezt mutatják az 2. táblázat adatai.

A magyar agrárium szereplőinek termelési kedvét igen csak megmozgatta a jól kiszámítható, a korábbi éveknél magasabb, időben kifizetett ár és egyre több gabonát, elsősorban kukoricát kezdtek el termelni. Ennek és a kedvező időjárásnak az lett az eredménye, hogy soha nem látott mértékű készletek képződtek. Ennek következménye volt az is, hogy hatalmas raktárépítési láz kezdődött az országban a feleslegek tárolására.

2. táblázat: A fontosabb gabonafélék felvásárlási átlagára
(Intervenciós ár: 101. 31 € ≈ 27 000 Ft/t)

Év	Búza (Ft/t)	Kukorica (Ft/t)
2004	23 400	22 800
2005	20 500	20 900
2006	26 300	25 800

Forrás: Mezőgazdaság 2006. (KSH)

3. táblázat: Intervenciós gabonakészletek 2007. február elején

Gabonafajta	EU-27	Magyarország	Magyarország részesedése (%)
	millió tonna		
Kukorica	3.94	3, 89	98,7
Búza	2,04	0,26	12,7
Egyéb	0.50	0,02	4,0
Összesen	6,48	4,17	64,4

Forrás: EU-INFO (www.eu-info.hu)

Érdekes jelenség volt, hogy az elmúlt két évben a tárolókban lévő hatalmas készletek ellenére is tudtak nőni az árak és átmenetileg hiány is ki tudott alakulni. E jelenség annak volt köszönhető, hogy az intervenciós készletek felett az EU rendelkezik, ahhoz a hazai hatóságok nem nyúlhatnak hozzá. Így fordulhatott elő, hogy bizonyos időszakokban a malmok nem tudtak a belpiacon búzához hozzájutni, sőt, még importálniuk is kellett, a hiány pedig áremelést generált.

A rendszerhez csatlakozás óta a magyar raktárakban lévő mintegy 8,1 millió tonna európai uniós intervencióra felvásárolt gabonamennyiségből több mint 4,2 millió tonnát sikerült értékesíteni. Most a raktárakban lényegében csak kukorica van.

2. A MAGYAR AGRÁRDIPLOMÁCIA BRÜSSZELI VITÁI

Nagy izgalmat váltott ki Magyarországon a Európai Unió mezőgazdasági minisztereinek 2006. decemberi megállapodása arról, hogy meg kell szüntetni a kukorica intervenciós felvásárlását. Ezt főként azzal indokolták, hogy az addig felhalmozott készletek értékesítése is komoly nehézségeket okozott, de számítások szerint a gabonaintervenciós rendszer változatlanul hagyása mellett 2013-ra 17,7 millió tonna gabonakészlet halmozódna fel, s ebből 14,1 millió tonna lenne a kukorica. A kukoricának az intervencióból való kivonása révén viszont a 2013-ig felhalmozódó gabonakészletek mennyisége mindössze 9 millió tonna körül volna. Ezek a készletek pedig csak tartós tárolásra alkalmas gabonafélékből állnának, elhelyezésük jobban megfelelne a kereskedelmi céloknak.

A kukoricaintervenció fenntartása mellett a többletgabonák éves tárolási költsége 300 millió euró meghaladó szinten maradna. Megszüntetésével viszont közel 620 millió euró takarítható meg 2008 és 2014 között. Az éves kiadás a 2008-as költségvetési évtől 300 millió alá, 2012-től pedig 200 millió euró alá csökkenne. ([www.jogiforum](http://www.jogiforum.hu))

A magyar agrárdiplomácia sikerének tekinthető, hogy - nagy viták nyomán - 2007. júniusában olyan döntés született, hogy az intervenciós rendszer felszámolása fokozatosan mehet végbe. A megállapodás értelmében a 2007/2008-as évre vonatkozóan 1,5 millió tonnás felvásárlási küszöb lép életbe, amely 2008/2009-ben 700 ezer tonnára, 2009/2010-től (vagyis 2010 júliusától) nullára csökken.

A másik vita azzal volt kapcsolatos, hogy az Európai Bizottság 2006. októberében november elsejei alkalmazási kötelezettséggel olyan rendeletet fogadott el, amely a korábbi minőségi követelmények (törtszem, túlhevült szemek és nedvességtartalom) szigorítása mellett új kritériumot – a fajsúlykövetelményt – vezette be az intervenciós kukoricára vonatkozóan. A kritikus fajsúlyérték azonban átlagos időjárású években a magyar termés 90 százalékát kizárná az intervencióból.

A kormány keresetet nyújtott be a luxemburgi uniós bíróságnak. Különös hangsúlyt adott a keresetnek az a tény, hogy a határozat az intervenciós időszak kezdete előtt 12 nappal látott napvilágot. A bíróság 2007. novemberében ígazat adott a magyar félnek és megsemmisítette a Bizottság határozatát.

A magyar agrárdiplomácia sikere a minőségi kritériumokról folytatott vitában persze csak elvi jelentőségű, mert – túl azon – hogy a kukorica intervenciós rendszer fokozatosan meg fog szűnni, a 2007. évi kedvezőtlen időjárás miatti áremelkedés miatt az idén várhatóan senki nem fog kukoricát intervencióra felajánlani.

A Nemzetközi Gabonatanács előrejelzése szerint 2007-ben 45,7 millió tonna kukoricát takarítanak be az Unió tagországaiban, 17 százalékkal kevesebbet, mint az előző évi 55,2 millió tonna. Magyarországon 2007-ben kb. 4 millió tonna termés várható az előző évinek fele. A kínálat csökkenése az árakban is tükröződik, 2007. őszén 200-220 euró/tonna körül ingadoztak az árak, ami több mint duplája az intervenciós árnak.. (Piac és Profit, 2007. november 1.)

3. A BIOETANOL TERMELÉS VÁRHATÓ KUKORICASZÜKSÉGLETE

Mint láttuk, az európai intervenciós rendszer nagyon jó konjunktúrát biztosított a magyar kukoricaágazatnak, s a kukorica intervenció beszüntetése nyomán a legnagyobb kérdés az, hogy lesz-e piaca a magyar kukoricának a jövőben. A 2007. évi alacsony hozamok miatt a keresleti piac alakult ki, de ez remélhetőleg átmeneti állapot.

A magyar agrárpolitika alapvető céljai közé tartozik az állattenyésztés súlyának növelése a mezőgazdasági kibocsátáson belül, de e tendencia kibontakozásának nyoma sincs. Az export lehetőségek is meglehetősen korlátozottak. Ugyanakkor viszont mostanában az ágazat megváltójaként szokták emlegetni a bioetanol gyártás várható fellendülését, amely hatalmas volumenű kukoricakereslet megjelenésével jár.

A külföldi tapasztalatok alátámasztani látszanak ezeket a várakozásokat. Az Egyesült Államokban a kukoricatermelés évtizedek óta nő. Az 1980-as évek 180 millió tonnájával szemben ebben az évtizedben 270-300 millió tonnát termeltek. Ebben a 25 évben a kukoricaexport évi 50 tonna körüli mennyiséggel stagnált, a takarmánycélú felhasználás aránya 60 százalékról 52 százalékra nőtt. Dinamikusan nőtt a kukorica ipari felhasználása, ezen belül is elsősorban etanolgyártásban. Jelenleg 112 etanolüzem működik az Egyesült Államokban, 90 pedig építés alatt áll, a tervezett üzemek száma ennél is sokkal nagyobb. Ma

az Egyesült Államok kukoricatermelésének mintegy 30 százalékát használja fel az etanolipar. Két-három éven belül 55 millió tonnára emelkedik a az etanolgyártás nyersanyagigénye. Összehasonlítául: az Európai Unió rekordtermése kukoricából 53,4 millió tonna volt. (Papp)

Az Európai Unió is komoly szerepet szán a bioüzemanyagoknak. Az előirányzatok szerint 2020-ig a közúti közlekedésben a hagyományos üzemanyagok 20 százalékát kell kiváltani alternatív üzemanyagokkal. Az elképzelések megvalósítása akadozik. A 2001-es irányelv azt a célt tűzte ki, hogy a bioüzemanyagok részesedése 2005-re minden tagállamban érje el a 2 százalékot, majd 2010-re az 5,75 százalékot. A 2005-ös tényadat csupán 1,4 százalék (Magyarországon 0,5 százalék) volt.

Magyarországon jelenleg két helyen folyik bioetanol gyártás, Szabadegyházán és Győrben. A közelmúltban mindkét helyen bővítették a kapacitásokat és ezzel 2010-ig ki lehet elégtíteni a hazai szükségleteket. Ennek ellenére országszerte 20 újabb bioetanol gyártó kapacitást terveznek, ezek nyersanyagigénye 7,5 millió tonna. Ha minden tervezett beruházás megvalósulna, akkor kb. 9 millió tonna kukoricára lenne szükség, ami több mint duplája a 2007-es – rossz termésű – év kibocsátásának, s az eddigi rekordtermésnek megfelelő volumen. Arra ugyan nincs biztosíték, hogy a tervezett beruházások mind megvalósulnak, de az biztosnak látszik, hogy a bioetanol ágazat igen jelentős nyersanyagigénnyel fog a piacon megjelenni.

Ebből az következik, hogy az intervenciós rendszer által nyújtott értékesítési biztonság megszűnése után is jó piaci pozícióban marad a hazai kukorica ágazat. Nem kereslethiány, hanem ennek az ellenkezője várható, különösen a 2007-hez hasonló rossz időjárású években. Ez természetesen az állattenyésztők elé vetíti a tartósan magas kukoricaárak rémét.

A bioetanol gyártó kapacitás tervezett növelése azért is problematikus, mert ilyen nagyságrendben kétséges a végtermék és a melléktermék hazai eladhatósága. A tervezett bioetanol kibocsátás sokszorososan meghaladja a várható hazai igényeket, az exportlehetőségek felmérése sem történt még meg. Az Agrárgazdasági Kutatóintézet szakértői szerint: „a bejelentett beruházási kapacitások nagyságrendje erősen túlzott, középtávon reálisan évente legfeljebb 3-5 millió tinna gabona bioetanol célú feldolgozását tartjuk megvalósíthatónak és gazdaságosnak” (Papp)

IRODALOMJEGYZÉK

1. A Mezőgazdasági Tanács miniszterei megállapodtak, hogy megszüntetik a kukorica intervenciós támogatását. (www.jogiforum.hu/hirek/16070)
2. A gabonaintervenció jelene – Vidékfejlesztési Szaktanácsadók Országos Szövetsége, www.eurofarm.hu 2007.
3. Az Európai Unió gabonapiaci szabályozása - FVM, Budapest, 2004
4. Elmosódó gabonaintervenció – EU-INFO. , www.eu-info.hu. 2007
5. Mezőgazdaság 2006. – KSH, Budapest, 2007.
6. Nem lesz szükség gabonaintervencióra? (Piac és Profit, 2007. november 1.)
7. Papp József: A bioüzemanyag-gyártás és agrártermelés nemzetközi összefüggései. (Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika, Nemzetközi Konferencia, Debrecen, 2007.)

A MAGYAR KORMÁNYOK KONVERGENCIA PROGRAMJAI A VÁLASZTÁSI CIKLUSOK SZORÍTÁSÁBAN

Dr. Gösi János

főiskolai docens

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

Hungarian convergency programmes are trapped in the four-year political cycles. The logic of the parliamentary elections – because of the danger of failure – let fiscal restrictions to be implemented only in the first two years. This is extremely true for general structural reforms, from what the public and the political parties longing for victory expect serious results after 2-3 years of hardship.

1. BEVEZETÉS

A magyar konvergencia programok a négyéves politikai ciklusok hálójában vergődnek, mert a választási ciklusok logikája - a biztos vereség veszélye miatt - komoly költségvetési és pénzügyi megszorításokat legfeljebb az első két évben enged meg. Fokozottan érvényes ez az átfogó strukturális reformokra, amelyektől a közvélemény és győzelmi babérokra vágyó pártok már az első 2-3 év nehézségei után egyaránt jelentős eredményeket várnak.

2. A MAGYAR KONVERGENCIA PROGRAMOK FŐ JELLEMZŐI

"Az Európai Unió tagságából adódó jogszabályi követelményeknek megfelelően a tagállamok minden évben stabilitási, illetve az eurót még nem bevezetett tagállamok konvergencia programot nyújtanak be a Tanács és a Bizottság részére."(Magyarország konvergencia programja 2005-2009)

A Maastrichti Szerződés szerint a közös pénz övezetéhez csak azon tagállamok csatlakozhatnak, amelyek teljesítik az úgynevezett maastrichti konvergencia kritériumokat, amelyek a következők:

- Árstabilitás: a fogyasztói árindex emelkedése a vizsgált évben 1,5%-nál nagyobb mértékben nem haladja meg a három legalacsonyabb inflációs rátájú tagállam átlagindexét.
- Kamatok konvergenciája: a hosszúlejáratú kamatláb a vizsgált évben 2%-nál többel nem lépheti túl a három legalacsonyabb inflációs rátájú tagország átlagát.
- Árfolyamok stabilitása: az EMS árfolyam-mechanizmusán belül a nemzeti valutát az euró bevezetését megelőző két évben nem értékeli le és betartják a +/- 15%-os ingadozási sávot
- Stabil államháztartási helyzet: a vizsgált évben a folyó évi államháztartási hiány nem haladhatja meg a GDP 3%-át, a halmozott államadósság pedig a GDP 60%-át, vagy ha 60%-nál magasabb, akkor az euró bevezetését megelőző két évben folyamatosan csökkenő tendenciát kell mutatnia.

A követelmények közül Magyarország 2004 óta egyet sem teljesített, sőt 2006 őszéig egyre távolabb került az euró bevezetésének eredetileg 2007-re tervezett dátumától.

2004. évi konvergencia programunkat az EU elfogadta, de nem teljesítettük a program első évét. A 2005. évi programnak már a tervezetét sem fogadta el az EU, ezért Gyurcsány Ferenc kormányfő haladékokat kért és kapott a 2006. évi országgyűlési választások miatt, majd..... "A kormány a hagyományos menetrenden kívül 2006 szeptemberére elkészítette a 2005. decemberi konvergencia program módosított változatát" e program keretében mutatja be a középtávú gazdaságpolitikai elképzeléseit, különös tekintettel a magas költségvetési hiány csökkentésére." (Magyarország konvergencia programja 2005-2009)

Az államháztartás hiánya a program első intézkedései nélkül 2006-ban meghaladta volna a GDP 11% -át. Ezt kell 2009-re 3%-ra mérsékelni adóemeléssel, kiadáscsökkenéssel és az elsősorban a közsférát érintő strukturális átalakításokkal.

A 2006 őszére kidolgozott konvergencia program egy olyan program, amelynek végrehajtása már 2 hónappal elfogadása előtt megkezdődött a 15%-os ÁFA-kulcs 20%-ra emelésével.

A program számos eleme – például a nyugdíj és az egészségügyi rendszer átalakítása - hasonlít Bokros Lajos javaslataihoz. (Bokros et. al. 2004)

Melyek a program megvalósításának nehézségei?

De először is, hogyan jutottunk idáig: a pénzügyi-gazdasági összeomlás szélére és miért győzött az MSZP-SZDSZ koalíció a 2006-os országgyűlési választásokon is?

3. AZ ÁLLAMHÁZTARTÁSI POLITIKA FELLAZULÁSA 2001-TŐL, ÉS A FIDESZ VERESÉGE A 2002. ÉVI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON

A 2001-es évtől kezdődően a magyar kormányok gazdaságpolitikája - főként költségvetési-államháztartási politikája - fellazult; egyre nagyobb mértékben rendelődték alá a 2002-es, és később a 2006-os parlamenti választások győzelmi céljainak.

A FIDESZ által vezetett koalíciós kormány által 2000 decemberében elfogadott úgynevezett "kétéves költségvetés" nemcsak Torgyán József kormányból való eltávolítását készítette elő, hanem az ezen az úton megtett első komolyabb lépés volt.

A 2002-es választási évben a tényleges államháztartási hiány már júniusban, azaz a balliberális koalíciós kormány hivatalba lépése előtt jelentősen meghaladta a tervezett, de - mint Matolcsy György a FIDESZ vezette kormány volt gazdasági minisztere nyilatkozta - választási győzelem esetén az új kormányzati ciklust megszorításokkal kezdték volna (Matolcsy et. al. 2006), amelyek lehetővé tették volna, hogy Magyarország az újonnan csatlakozott országok közül elsőként teljesítse az euró bevezetésének konvergencia követelményeit.

A FIDESZ elvesztette a 2002-es országgyűlési választásokat, bár a közvélemény-kutatási felmérések szerint az első forduló előtt még 8-10%-kal vezetett szocialista riválisa előtt. A vereségnek valószínűleg két fő oka volt:

1. Az első: a közvélemény-kutatók valószínűleg nem jól értelmezték a korábbi évekhez képest kétszeres arányúra, kb. 20%-ra növekedett választ megtagadók valóságos szavazási szándékát. A félelem és düh együttes légkörében a Fidesz vezette koalíció minimális különbségű vereséget szenvedett.
2. A második: a FIDESZ vezette kormány két év alatt, 25 ezer Ft-ról 50 ezer Ft-ra emelte a minimálbért, amelynek következtében a versenyszférában a bérskála egészére kiterjedő hasonló arányú emelkedés következett be; ugyanakkor a közszféra legnagyobb létszámú közössége, a közalkalmazottak részére az állami költségvetés nem adott elegendő forrást, miközben a például a köztisztviselők bérét is jelentősen megemelte. A közalkalmazotti bértábla alsó része összetorlódott: például a kezdő takarítónő és a kezdő diplomás közalkalmazott nettó bére között alig néhány ezer forint lett a különbség. A FIDESZ a választási kampányban a biztos vezetés tudatában és a tervezett államháztartási hiány ismeretében nem ígért jelentős béremelést a közalkalmazottak számára.

4. A MEDGYESSY-KORMÁNY JÓLÉTI INTÉZKEDÉSEI A „KÉTSZER SZÁZNAPOS PROGRAM” KERETÉBEN ÉS VERGŐDÉSE A MEGSZORÍTÁSOK ELLENÉRE IS NÖVEKVŐ ÁLLAMHÁZTARTÁSI HIÁNYBAN

Az MSZP 50%-os béremelést ígért 2002 októberétől, amelyet a balliberális kormány úgy teljesített, hogy a FIDESZ által megkérdőjelezett parlamenti választási eredmények miatt és az önkormányzati választási siker érdekében időpontját előrehozta szeptemberre.

A győztes MSZP-SZDSZ koalíció az úgynevezett "kétszer száznapos program" keretében még számos kiadásnövelő és adócsökkentő intézkedést hozott. A kiadásnövelés elsősorban az MSZP-hez, az adócsökkentés az SZDSZ-hez köthető. A GDP-arányos adóterhelés 2001 és 2006 között mintegy 4 százalékkal csökkent, ami 2006-ban közel 900 milliárd forint adóbevétel kiesést jelentett. A kiadásnövelő intézkedések közül ki kell emelni, a közalkalmazottak 50%-os béremelésén kívül, a 13. havi nyugdíj bevezetését és az ambiciózus autópálya-építési programot. 2002 és 2006 között a nyugdíjak és a nettó keresetek reálértéke több mint másfélszer gyorsabban nőtt mint a GDP.

A 2002-es kormányzati lépések az államháztartási hiány olyan magas szintjét generálták a következő évekre is, amelyet a megtett megszorító intézkedések csak csekély mértékben tudtak mérsékelni. A 2002. év őszének 50%-os közalkalmazotti béremelése a tárgyévben csak 5 havi, 2003-ban viszont már 13 havi költségvetési többletkiadást jelentett.

A legnagyobb hibát talán ott követte el a Medgyessy-kormány, hogy a közalkalmazottak egyszeri 50%-os béremelését még csak részlegesen sem kapcsolta össze a közszféra strukturális reformjával, sőt az itt dolgozók létszáma néhány hónap alatt közel 50 ezer fővel nőtt, általában olyan üres álláshelyek betöltése révén, amelyek jelentős része szakmailag is indokolható volt; ugyanakkor már 2003-tól - a költségvetési megszorítások miatt –ugyanezeken a munkahelyeken 60-80 ezer fős létszámleépítés körvonalai rajzolódtak ki.

2003-ban a tervezett 4,5%-ot jelentősen meghaladó hiány alakult ki. 2004-ben a hiány úgy maradt az előző év szintjén, hogy miközben 1%-kal csökkent a keresetek reálértéke, az ÁFA-visszatérítések lassításával és a 13. havi bér következő évre való áttolásával csökkentették a folyó évi kiadásokat. Ezek a „kreatívnak” nevezett és az Európai Unió által elutasított és utólag korrigált könyvelési műveletekkel a magyar gazdaságpolitika a felelőtlen lépésektől, az eurózónához való csatlakozás időpontjának többszöri és megalapozatlan változtatásán át eljutott a nemzetközi bizalom megrendüléséig.

A 2004. évi uniós választásokon az MSZP csak mérsékeltnak minősíthető vereséget szenvedett, de a kialakult pánikhangulat lehetővé tette a pártonkívüli, - s ezért politikailag egyébként sem túl erős - Medgyessy Péter miniszterelnök megbuktatását.

5. A GYURCSÁNY-KORMÁNY „SZÁZLÉPÉSES REFORMPÓTLÉKA”, ÉS A BALLIBERÁLIS KOALÍCIÓ GYŐZELME A 2006. ÉVI PARLAMENTI VÁLASZTÁSOKON

Valójában ezek a trükkök politikai értelemben mégsem voltak hiábavalóak, hiszen balliberális koalíció egy kormányfőváltással kombinált kétszer százalépes programmal, valamint az EU-tól és a nagy pénzügyi befektetőktől 2006 nyaráig kapott haladékkal készülhetett a 2004-es uniós választásokon elszenvedett vereség revánsára.

Melyek voltak a balliberális koalíció 2006-os választási győzelmének fő okai? Mindenekelőtt az, hogy a reálkeresetek és a reálnyugdíjak a 2002-2006 között több mint 30%-kal nőttek. 2006. január 1-től 25%-ról 20%-ra csökkent az ÁFA kulcs, amely ugyan önmagában több mint 1,5%-kal, mintegy 350 milliárd Ft-tal növelte a 2006. évi államháztartási hiányt, de rendkívül kedvezően hatott a tartós fogyasztási cikkek forgalmára és a vásárlók hangulatára. A 20%-os ÁFA- kulcs az SZDSZ adócsökkentési programjának - a „három húszas”-nak, azaz az egykulcsos 20-os SZJA, TB-járulék és ÁFA-kulcs – részleges megvalósítását is jelezni kívánta.

Gyurcsány Ferenc miniszterelnök és pártelnök fellépésével nemcsak egy, a FIDESZ vezetőikkel azonos korosztály, hanem egy új, az üzleti életből hozott tapasztalatokat a kormányzati munkában felhasználó és az úgynevezett nemzeti jobboldallal harcosan szembeszálló típus jelent meg az MSZP-ben. A „reformpótléknak szánt százalépes programnak” a gazdaság kifehéritésére irányuló lépéseinek zömét a közvélemény döntő többsége támogatja. A szakképzés - ezen belül különösen a szakmunkásképzés - reformja a Magyarországon egyre nagyobb mértékben egyszerre jelentkező munkaerőhiányt és munkanélküliséget kívánta csökkenteni.

A FIDESZ "Rosszabbul élünk mint négy éve" című kampányszlogenje lényegében hiteltelennek bizonyult. Az ellenzéknek az államadósággal kapcsolatos fejtegetései, az ezermilliárdok emlegetése a választók óriási többsége számára nem kapcsolódott össze saját gazdasági problémáival. A bizonytalan elkötelezettségű szavazók zöme nem értette, hogy jelentős államadóság esetén egy leendő FIDESZ vezette kormány miből fizetné ki például a 14. havi nyugdíjat.

6. A BALLIBERÁLIS KOALÍCIÓ VERESSÉGE A 2006-OS ÖNKORMÁNYZATI VÁLASZTÁSOKON

Miért aratott átütő győzelmet a FIDESZ az önkormányzati választásokon? Talán a miniszterelnököt öszödi beszéde miatt? Nem. A kormánypártok már az öszödi beszéd nyilvánosságra kerülése előtt két héttel az október 1-i választási eredményekhez hasonló pozíciót foglaltak el. A népszerűségvesztés oka a konvergencia program augusztusi és szeptemberi megszorító intézkedéseiben keresendő. 2006 augusztus 1-től 30%-kal emelkedett a gáz és 14%-kal az áram ára. Szeptember 1-től pedig – számos intézkedés között – a 15%-os ÁFA,- amelybe az élelmiszerek zöme tartozik - 20%-ra nőtt, s életbe lépett a 20%-os kamatadó és tőzsdei árfolyam-nyereségadó; 2,5 %-kal nőtt a munkavállalói járulék, amely 3,5%-kal – havi 3-4-5-6 ezer forinttal – csökkentette a nettó nominál- és reálbért. A választók már szeptemberben érzékelték az 5%-os ÁFA-emelést jelentősen meghaladó élelmiszer áremelkedést. A választók zöme a szeptember végi kampánycsend idején szembesült a 3-4-5-6 ezer forintos nettó nominálbér csökkenéssel. A nettó nominálbér csökkentése nemcsak anyagilag, hanem lélektanilag is rendkívül drasztikus elvonási mód. A sarcolásnak nemcsak a mértéke, hanem a módszere, sőt megkezdésének időpontja is rendkívül kedvezőtlen volt az MSZP-SZDSZ koalíció számára!

A csoda nem a FIDESZ átütő győzelme, hanem az, hogy az MSZP, illetve a balliberális koalíció Budapesten, Szegeden, Miskolcon Pécsen és még néhány megyei jogú, valamint közepes nagyságú városban megőrizte többségét.

7. A KORMÁNY ÁLLAMHÁZTARTÁSI KIADÁST CSÖKKENTŐ ÉS BEVÉTELT NÖVELŐ GAZDASÁGPOLITIKÁJÁNAK VISZONYLAGOS SIKERE 2007-BEN

A „program” 2007. évi sarokszáma a 6,8%-os GDP-arányos államháztartási hiány (Magyarország konvergencia programja 2005-2009) teljesíthető, sőt túlteljesíthető vagy könyvelési tartalék is képezhető a 2009-2010-es választási évekre. A hiány mérséklését, amely a bevezetett intézkedések nélkül 2006-ban elérte volna a GDP 12%-át, a kormány részint a zömében 2006 őszén bevezetett adó, járulék és ÁFA emelésekkel, (Bokor – Dombi – György – Veress et. al. 2006) 2007-től kiadáscsökkentéssel és a közszféra strukturális átalakításával érte el.

A megszorítások ellenére a GDP –arányos bruttó államháztartási hiány idén, de még 2008-ban is nőni fog , mert az idei 2% körüli (Magyarország aktualizált konvergencia

programja 2006-2010) és a következő évre tervezett gazdasági növekedés is kisebb mint az idén várható 6,8%-os és a jövőre tervezett 4,3%-os hiány. Szerencsére az EU nem írja elő merev követelményként a GDP-arányos bruttó államháztartási hiány 60%-os mértékét /amelyet egyébként számos euró-övezetbe tartozó régi tagország sem teljesít/, hanem megelégszik a csökkentés tartós tendenciájával.

A reálbérszínvonal várhatóan több mint 4%-kal csökken, de részint emiatt, részint a kormányzati kiadások csökkenése miatt a külkereskedelmi mérleg hiánya is egymilliárd euróval csökken. A fogyasztói árszínvonal a várt 6,5% helyett 7,5%-kal fog nőni, elsősorban az idei kedvezőtlen mezőgazdasági hozamok miatt. (Tájékoztató 2007). A közigazgatás, az egészségügy, az oktatás és a nyugdíjrendszer strukturális reformjai a tervezettnél lassabban és túl sok hibával terhelten haladnak előre. A kormánypártok támogatottsága a 2006-os önkormányzati választások óta is drámaian zuhan. A „program” a választási ciklus szorításában valósul meg.

8. A KONVERGENCIA PROGRAM LEHETSÉGES ALTERNATÍVÁI

Vannak-e a Programnak reálisan megvalósítható alternatívái?

A szakértők óriási többsége szerint a lényegyet tekintve nincs. A szakértők megállapítják, hogy program a terheket az egész társadalomra teríti szét. A Nemzetközi Valutaalap szakértői és a Magyar Nemzeti Bank adóemelések helyett a kiadás csökkentésre helyezi a hangsúlyt, amely a 13. havi nyugdíj megvonásától a közszféra béreinek és a szociális transferek csökkentéséig terjedne. (Dózsa-Lambert et. al. 2006) és (A Valutaalap delegációjának zárómegállapításai 2006).

Az igazán nehéz problémákat mindenki közsférát érintő strukturális reformok tartalmában és a végrehajtás ördögi részleteiben látja.

9. A STRUKTURÁLIS REFORMOK PROBLÉMÁI

A egyensúly tartós fenntartása és egyidejűleg a gazdasági fejlődés felgyorsítása csak strukturális reformokkal érhető el. A strukturális reformok jelentős része a politikai konszenzus hiánya (Reflexiók 2006) és a két táborra szakadt ország megosztottságának erősödése miatt (Fábián et. al. 2006) az és a négyéves választási ciklusokhoz igazodó párt –és kormánypolitikák miatt csak részlegesen valósítható meg. /régikra alapozott közigazgatás/

A reformok bevezetésének időszakában az átmenet nehézségei miatt romlik a szolgáltatások színvonala; különösen akkor, ha még pénzt is vonnak ki a rendszerből. /egészségügy /

A reformfolyamatok irányítói rendkívül lassan tanulnak a felhalmozódott tapasztalatokból. Gyakran rosszul választják meg a tennivalók sorrendjét is. A közoktatás valóságos tartalmi problémáinak kezelésére a legolcsóbb és legfontosabb lépés a korszerű oktatási céloknak megfelelő tankönyvpályázatok kiírása és gyorsított értékelése, a tankönyvválaszték radikális csökkentése és a minőségi paraméterek egyidejű növelése lenne. Az egészségügyben az átgondolatlan megszorítások miatt 2-3 hónapra növekedett olyan ellátások várakozási ideje is, amelyekkel még a korai stádiumban gyorsan és olcsón kezelhető számos betegség.

10. A "PROGRAM" 2008-TÓL ISMÉT A VÁLASZTÁSI CIKLUS SZORÍTÁSÁBAN

A megszorítások miatta kormánypártok támogatottsága drámaian csökkent. Az idő előrehaladtával fokozódik a kormánypárti politikusok idegessége: 2009-ben uniós parlamenti, 2010-ben országgyűlési és önkormányzati választások lesznek. A kormánypártokban már 2006 ősze óta sok az olyan politikus, aki korábban biztosnak hitt önkormányzatban viselt pozícióját veszítette el, s azóta is a központi kormányzatot hibáztatja a konvergencia program idő előtti / értsd: az önkormányzati választások előtti / bevezetése miatt.

Az államháztartás 2008-as tervezete és a „program” is a reálberek átlagosan 0,5%-os növekedésével számol, s a GDP-arányos államháztartási hiány 6,8 %-ról 4,3%-ra való csökkentését döntően a strukturális reformok eredményeként keletkező költségvetési megtakarítások révén kívánja elérni.

Úgy tűnik, hogy a kormány a következő évre is az előremenekülés stratégiáját választja, de további, a lakosság pénztárcáját érintő nagyon komoly megszorítások nélkül. A gazdaság talán már 2009-ben ráállhat egy évi 4-5%-os fenntartható növekedést hozó pályára.

A reálberek és a lakossági reálfogyasztás 2009-től évi 4% körüli növekedése, továbbá az egészségügyi szolgáltatások színvonalának jelentős emelkedése, valamint a gazdaság kifehéritése, a fekete- és szürkegazdaság nagyszereplői elleni - a jelenleginél lényegesen eredményesebb - fellépés esetén a kormánypártoknak még reális esélyük lehet 2010-ben a választási győzelemre.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A Valutaalap delegációjának zárómegállapításai 2006 Nemzetközi Valutaalap Magyarország -2006. évi IV. cikkely szerinti konzultáció. A Valutaalap delegációjának zárómegállapításai 2006. június 6. Pénzügyminisztérium www2.pm.gov.hu
2. Bokor L, Dombi Á, György L, Veress J et. al. 2006: Gazdaságpolitikai reflexiók a 2006-os konvergencia program ürügyén. Pénzügyi Szemle 2006/4.
3. Bokros et. al. 2004: Verseny és szolidaritás Élet és Irodalom Budapest, 2004.
4. Dózsa-Lambert et. al. 2006: Járai Zsigmond a konvergencia programról. Legalább a számok reálisak. Figyelőnet 2006. szeptember 07. www.fn.hu
5. Fábián et. al. 2006: Két választás Európában. Politikatudományi Szemle (15.) 2006/2-3 pp.
6. Matolcsy et. al. 2006: A 2010-es euró mellett Figyelőnet (2006. október 11.)
7. Magyarország konvergencia programja 2005-2009. Budapest, 2006 szeptember, Pénzügyminisztérium honlapja
8. Magyarország Konvergencia Programja 2006 Magyarország Konvergencia Programja 2005-2009
9. Magyarország aktualizált konvergencia programja 2006-2010. Budapest 2006. december, Pénzügyminisztérium honlapja
10. Reflexiók: konvergencia-programról és költségvetésről. Kádár Béla, Rácz Margit és Gál Péter válaszai a Köz –gazdaság kérdéseire. Köz-gazdaság: tudományos füzetek, 2006. (1. évf) 2.sz.
11. Tájékoztató a gazdasági és pénzügyi folyamatokról. Budapest, 2007.szeptember 18., Pénzügyminisztérium honlapja

AZ IPARI PARKOK HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Györbiró-Szabó András
Kistérségi Irodavezető
Makó Város Önkormányzata

Az Ipari parkok fejlesztése Magyarországon az 1990-es évek elején indult – a fejlett nyugat-európai országok fejlesztési irányait és tapasztalatait figyelembe véve – helyi önkormányzatok és vállalkozások kezdeményezései alapján. Motiváló tényező volt a leépült ipari üzemek hasznosítása, a munkahelyteremtés, a térségi felzárkózás elősegítése, a területek hasznosítása.

A kormányzati szerepvállalás az évtized második felében kezdődik, döntően a megindult fejlesztési folyamatok kibontakozásának segítése céljából. Az ipari parkok fejlesztési program indítását motiválta az is, hogy a privatizációs lehetőségek csökkenésével a tőkebevonás formái között fokozatosan nő a zöldmezős beruházások és a reorganizációval ipari parkká szervezhető ipartelepek szerepe. A privatizáció során állami tulajdonba maradt vagyon (korábbi ipartelepek) hasznosításához is meghatározó gazdasági érdekek fűződtek.

Az eddig eltelt időszakban 190 ipari park kapta meg az „Ipari Park” címet. (1997-ben 28, 1998-ban 47, 1999-ben 37, 2000-ben 21, 2001-ben 13, 2002-ben 14, 2003-ban 5, 2004-ben 1, 2005-ben 15, 2006-ban 19, 2005-ben 1 cím visszavonásra került, 1 lemondott a címről.

Az ipari parkokban több mint 3200 cég működik, melyekben 170 ezren dolgoznak. A parkokban működő vállalkozások adják a hazai teljesítmény több mint negyedét, exportjának több mint harmadát. A parkok infrastruktúrájuk kiépítésére 1992-től napjainkig 10,5 Mrd Ft költségvetési forrást biztosítottak. 2007 és 2013 között a potenciális pályázati forrás elérheti a 250 Mrd Ft-ot is.

Az Ipari Park fejlesztési program sikeres, elsősorban a helyi kezdeményezésre épülő jellegéből következően, hiszen a támogatottság és elismertség kiszámíthatatlanul változott. Az Ipari Parkok fejlesztésén, sikerén dolgozó sok szervezet és szakember olyan gazdasági eredményt ért el, amely jelentősen hozzájárult a befektetési ajánlat bővítésén keresztül a külföldi és hazai tőke beruházásainak növeléséhez. (Megjegyzendő, hogy az „Ipari Park” cím hazai és nemzetközi tekintetben is elismert minősítést jelent, jelentős marketing értéke van.)

Az ipar és az ipari szolgáltatások fejlesztésén keresztül az ipari szerkezet átalakításához, – a foglalkoztatási gondok enyhítéséhez, a munkanélküliség csökkentéséhez, – a regionális – ezen belül különösen a kistérségi – fejlesztési célok megvalósításához, a területi fejlődési különbségek kiegyenlítéséhez, a program keretét adó „Ipari Park” cím megszerzése szigorú feltételrendszere révén indukált és részben koordinált egy tudatos fejlesztői tevékenységet települési és térségi szinten egyaránt. A program igazi ereje, értéke abban van, hogy valamennyi projekt helyi kezdeményezéssel indult el, az állami szerepvállalás elsősorban a szakmai és a pénzügyi támogatás feltételeinek meghatározásában jelent meg.

Az Ipari Park program további fejlődésének elősegítése, az egyes szakmai kérdések kellő megalapozása igen komoly feladat a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, a tártárcák és a szakmai szervezetek számára egyaránt.

Magyarországi Ipari Parkok a közel tíz éves program alatt meglehetősen eltérő fejlődési pályán mozogva, és egymáshoz viszonyítva is nagyon eltérő eredményeket értek el. Ebben a folyamatban visszatükröződnek a gyakran változó gazdaságpolitika sajátos hatásai, a támogatáspolitikai – parkokat közvetlenül is érintő – instabilitása, a piaci- és befektetői konjunktúra ingadozásai. Tovább árnyalta a képet az, hogy az ország európai és a globális gazdasági erőterbe való beágyazottsága is folyamatosan változik, különösen az EU csatlakozásunkkal új dimenziókat is kapott ez a folyamat. Másrészt figyelemre méltó a régiós versenytársainkhoz viszonyított strukturális, illetve versenyképességi problémáink hatása is.

A 185/1996. (XII. 11.) Korm. rendelet (az „Ipari Park” címről) felhatalmazása alapján megalkotott és többször módosított 19/1997. (V. 14.) IKIM rendelet alapján (az „Ipari Park” cím elnyeréséről) a GKM évente hirdetett meg pályázatot az „Ipari Park” cím elnyerésére. 2007-ig már 190 projekt (terület) nyerte el az „Ipari Park” címet. Ténylegesen azonban már egy park visszaadta a címet, és több mint tíz park eddigi működését eredménytelennek kell tekinteni. Fontos leszögezni azt, hogy az Ipari Parkokat a Gazdasági és Közlekedési Minisztérium mindig vállalkozásnak tekintette.

Ez a nagyszámú, és jelentős arányban gyenge gazdasági- és pénzügyi alapokon álló parki vállalkozás strukturális jellemzője, hogy sokféle Ipari Park típus, profil alakult ki. Magyarországon jelenleg a klasszikus zöldmezős nagybefektetői ipari parkoktól kezdve, a professzionális üzemeltetésű magán parkokon át a vegyes területhasznosítású barnamezős, vagy éppen a logisztikai-, agrár-, vagy egyetemi parkokig igen széles a skála.

Az Ipari Parkok intézmény-rendszerét és magát a programot (és természetesen a Parkok számának növekedését is) döntően az önkormányzati, illetve a települési és kistérségi gazdaságfejlesztő kezdeményezések alakítják mind a mai napig. Az Ipari Parkok fele önkormányzati többségi tulajdonban van, és kétharmadukban van jelen az önkormányzat tulajdonosként. Ez a tulajdoni szerkezet alapvetően meghatározza a fejlesztési forrásokat, a parkok működését és a parkok irányítását végző szakemberállomány összetételét.

Az Ipari Parkok dinamikus fejlődésével példamutatóan előtérbe kerültek olyan komplex és fejlett üzleti szolgáltatások is (pl. a logisztika, tanácsadás, innováció stb.), amelyek új perspektívát nyitnak meg a hazai Ipari Parkok kistérségi, illetve nagyobb – regionális léptékű – fejlődése előtt. A rendszerben számos biztató példa van. Jó néhány projekt kiemelkedő eredményeket ért el az Ipari Park betelepítésében, valamint a vonzási körzetében lévő vállalkozások integrációjában és a szolgáltatások nyújtásában.

A különbségek és egyenlőtlenségek mellett az Ipari Parkok fejlődése új szakaszba érkezett. További fejlődésük egyik fontos feltétele a gazdasági kapcsolatok megteremtése továbbépítése. Kiemelt fontosságúnak tartjuk továbbá az üzleti, vállalkozási és innovációs infrastruktúra egyre magasabb színvonalú fejlesztését, valamint a logisztikai szolgáltatások további intenzív fejlesztését is.

1. táblázat: AZ IPARI PARK PROGRAM EREDMÉNYEI 2004 ÉV VÉGÉN

naptári évek szerint

jellemzők	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Változás % (Σ 2004/2003)
Parkok száma	28	75	112	133	146	160	165	165	
Parkok területe (ha)	2350	4950	6890	7630	8100	8800	9650	9098	+0,5
Betelepítettség (%)	21,5	50,9	54,5	52,9	58,4	40,1	42,7	~47,0	+16,0
Vállalkozások száma	320	685	980	1495	1760	2152	2450	2571	+4,2
Létszám (ezer fő)	27	59	82	110	115	128	139	144,5	+3,9
Vállalkozások beruházásai (Mrd Ft)	166	316	427	662	1005	1264	1256	1540	+22,0
Vállalkozások árbevétele (Mrd Ft)	619	950	1651	2065	3294	5483	5430	6685	+26,6
Vállalkozások exportja (Mrd Ft)	514	698	1281	2211	2560	2596	2270	5402	+92,8
Export aránya (%)	83	75	78	83	75	75	66	~71,5	+8,5

Forrás: Okipsz

Az „Ipari Park” címet elnyert 190 projekt többsége folyamatosan fejlődik, 2004. év végén már 151 ipari parkban van több vállalkozás, átlagosan 17 db. A parkok többsége rendelkezik betelepedésre alkalmas infrastruktúrával és EU normáinak megfelelő rendezési-, területfelhasználási- és környezetvédelmi szabályozással.

Az Ipari Parkok a létrehozásukat elősegítő fejlesztési programról szóló döntés (1996), majd a szervezett programindítást (1997) követően gyors fejlődésnek indultak. A fejlődés kezdeti szakasza alapján véve mennyiségi fejlődést jelentett, kihasználva a kedvező gazdasági konjunktúrát és Magyarország kedvező befektetési megítélését.

A parkok fejlődése a 2001-2003-ban bekövetkezett visszaesés időszakában csökkent ugyan, de nem tört meg, 2004-ben újabb lendületet vett. A monitorizált, évenként elért eredményeket az alábbi táblázat foglalja össze: Az Ipari Parkok gazdasági teljesítménye – a betelepült vállalkozások jellegénél fogva természetes módon – jobban ki vannak téve a nemzetközi tőke (pozitív, vagy éppen negatív) hatásainak. 2002-2003-ban ez néhány multinacionális cég termelésének megszüntetésében is tettet öltött, ennek ellenére jelentősen nőtt a parkokba betelepült cégek száma, amelyek jellegükénél fogva kis- és közepes méretű vállalkozások. Ez biztató jelenség, különös tekintettel arra, hogy eközben a parkokban foglalkoztatottak létszáma is igen jelentősen nőtt.

Az Ipari Parkok fejlődési folyamatában – kedvező jelenséggént – a KKV-k Ipari Parkba való betelepítése felgyorsult, és ennek a folyamatnak fenntartása, felgyorsítása igen fontos eleme lesz az Ipari Parkok jövőbeni fejlesztési-fejlődési stratégiájának. Ez a nemzetgazdasági szempontból is igen fontos cél elérése úgy lehetséges, ha a szolgáltatások színvonalát, kínálatát jelentősen bővítjük, ezen belül kiemelten a logisztikai, az informatikai és innovációs szolgáltatások biztosíthatják a parkokba betelepült cégek fejlődését, valamint befektetői vonzerejük növelését.

Minden körülményt figyelembe véve elmondható, hogy az Ipari Parkok nemzetgazdasági szerepe igen jelentős, bár egyes régiókban betöltött szerepük eltérő arányú. Az Ipari Parkok jövőjét is – egyenként és összességében egyaránt – az határozza meg, hogy mennyiben lesznek képesek segíteni a gazdaság szereplőit immár EU tagként az erősödő versenyben, milyen módon lesznek képesek a vállalkozásokat segíteni abban, hogy a globalizált termelési-szolgáltatási rendszerbe való bekapcsolódásuk sikeres legyen.

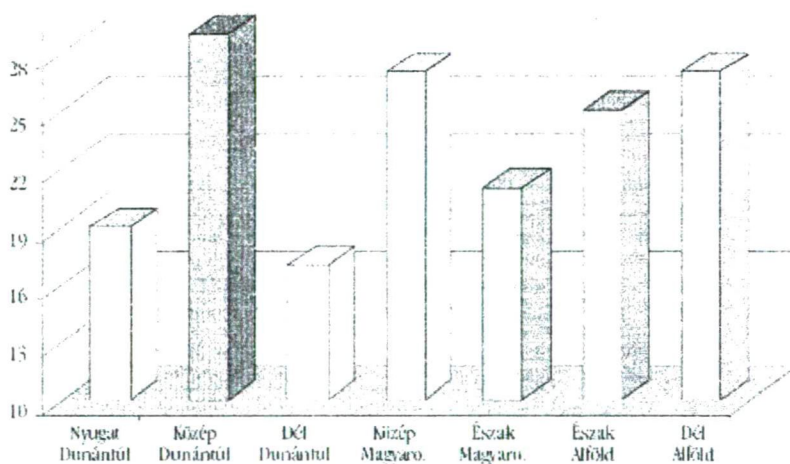
Az Ipari Parkok foglalkoztatási jelentősége sem elhanyagolható, hiszen az új munkahelyek létrejötte, a foglalkoztatás növelése legtöbbször olyan telephelyeken működő vállalkozásoknál lehetséges, ahol van fizikai és infrastrukturális lehetőség a bővítés megvalósítására. Az ipari parkokban megvalósult foglalkoztatás-növekedés – érdekes módon – nem követte szorosan a gazdasági teljesítmény növekedését. Például 2003-ban jelentős létszám-növekményt értek el a parkok: 298 újonnan betelepült mikro-, kis- és közepes

vállalkozás 11.000 fővel növelte a parkokban dolgozók számát, a gazdasági teljesítmény azonban ilyen arányban nem nőtt.

2007. év végén a 190 Ipari Parkot tartunk nyilván. Régióként a parkok száma nagy eltérést nem mutat, de az mindenképpen kitűnik, hogy Nyugat-Dunántúli régióban a gazdasági súlyához képest jóval kevesebb számú park működik. A másik, ezzel bizonyos értelemben ellentétes és szembevetendő tény az, hogy a Dél-Dunántúl régióban kisszámú, gazdasági teljesítmény tekintetében a régiók között lemaradt Ipari Park működik. A régiók Ipari Parkjainak száma, gazdasági teljesítményük természetesen nem független az őket körülvevő gazdasági környezettől. Ugyanakkor általános tapasztalat az, hogy az Ipari Parkok a környezetüket meghaladó módon képesek fejlődni.

Jól látható, hogy a parkok területe folyamatosan nőtt, ez különösen azért jelentős, mert 2004-ben mindössze egy Ipari Park nyert címet (Nyugat-Dunántúl régió), az ország keleti, kevésbé fejlett régióiban is folyamatosan fejlődtek az Ipari Parkok. sajnos a Dél-Dunántúl régió továbbra sem fejlődik, sőt egy park lemondott a címről.

1. ábra: AZ IPARI PARKOK SZÁMA RÉGIÓNKÉNT

Forrás: Okipsz

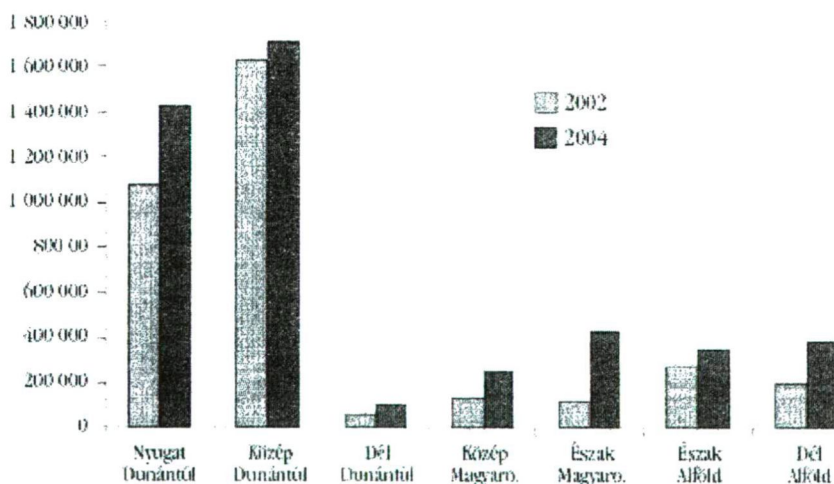
2004. év végi adatok alapján az Ipari Parkokban működő vállalkozások száma az elmúlt három évben nőtt, kivéve a Közép-Dunántúli régiót, ahol több (elsősorban külföldi) vállalkozás beszüntette tevékenységét. Az ipari parkokban foglalkoztatottak száma – régiós bontásban is

– az elmúlt három évben vegyes képet mutat. Észak- Magyarországon és Közép-Dunántúlon folyamatosan nőtt, Észak- és Dél Alföldön csak 2004-ben nőtt, míg Nyugat- és Dél-Dunántúlon és Közép- Magyarország régiókban csökkent. A jelenség hátterében általában a nagyobb cégek tevékenységének „eredménye” keresendő. Ugyanakkor például Észak-Magyarország régióban a többéves tudatos munka eredménye mellett az M3 autópálya befektetés-ösztönző hatása is érződik.

Az Ipari Parkok fejlődését, „erősségét” a parkokban működő vállalkozások árbevételének változása is jellemzi. 2002 és 2004 éveit összehasonlító alábbi diagram – a korábban bemutatott folyamatok mellett, illetve ellenére is – a gazdasági eredmények jelentős növekedését jelzik. Különösen fontos kiemelni azt, hogy Észak- Magyarország és a Dél-Alföld fejlődése önmagához képest is igen jelentős. A Nyugat-Dunántúl növekedésének motorjai a Győr és Szombathely ipari parkjai.

A magyarországi Ipari Parkok összes árbevételén belül megnézzük az egyes régiók teljesítmény-arányai hogyan változtak, akkor igen érdekes kép alakul ki. A jelentősen növekvő teljesítményből Közép-Dunántúl Ipari Parkjainak teljesítmény-aránya a korábbi 45%-ról 36%-ra csökkent, míg Nyugat-Dunántúl meg tudta őrizni a magas, közel 1/3-os arányt.

**2. táblázat: AZ IPARI PARKOKBAN MŰKÖDŐ VÁLLALKOZÁSOK
ÁRBEVÉTELÉNEK VÁLTOZÁSA**
(millió Ft)

Forrás: Okipsz

Véleményem szerint a közlekedési fejlesztésekkel is igen szoros összefüggést mutat az Észak-Magyarország régió intenzív fejlődése, de ugyanez tapasztalható például Dél-Alföldön is, elsősorban a kis- és közepes vállalkozások teljesítményének növekedésének eredményeként. Az önkormányzati tulajdonú Ipari Parkoknak, az általánosan jellemző forráshiányos költségvetési időszakok miatt nincs lehetőségük versenyképesen működő szervezetet felállítani, azt folyamatosan működtetve menedzselni és fejleszteni az Ipari Parkot. Nem áll rendelkezésükre a fejlesztéshez szükséges forrás, hiszen minden, a működtetéssel, fejlesztéssel kapcsolatos költség a sok esetben súlyosan forráshiányos önkormányzati költségvetést terheli. Egyes esetekben a megfelelő szakértelem, a szakértők, és kompetenciák is hiányoznak.

Ehhez hasonló körülmények miatt stratégiai fejlesztő partner hiányában az önkormányzati tulajdonú Ipari Parkok jó része önkéntelenül versenyhátrányba kerülhet a magánfejlesztésű Ipari Parkokhoz képest. A sikeres települések Ipari parki fejlesztéséből és működéséből adódó multiplikációs hatások viszont számos új feladat megoldására készítetik az Önkormányzatokat. Az Ipari Parkok keltette hatások nem lokálisak, hanem területi és kistérségi, regionális szintűek is lehetnek, ezért szervesen illeszkednie kell az Ipari Parkok rendszerének a nagyobb integráló struktúrák rendszerébe. A gazdasági fejlődés megnöveli a lakosság letelepülési szándékát, mely a településrendezés aktuális átalakítását vonja maga után. A környezet terhelése, a megnövekedett hulladék, illetve szennyvíz kibocsátás szükség szerint átírja a régiós támogatási prioritásokat is, hiszen kiemelt Európai Unió cél a hatékony környezetgazdálkodás, környezetvédelem. A gazdasági fellendülés okozta hatások miatt komplex módon kell a fejlesztési elképzeléseket kezelni. Megfelelő kistérségi és regionális összefogással lesznek képesek az önkormányzatok a saját gazdaságfejlesztési érdekeiket érvényesíteni és önmagukat erősítve pozicionálni.

Irodalomjegyzék:

1. Rakusz Lajos: Ipari Parkok – Új stratégia, 2004. november 30.
2. Györbiri-Szabó András: Ipari parkok Magyarországon, különös tekintettel a Dél-Alföldön (SZAB pályamunka, 1999)
3. www.okipsz.com
4. www.ipe.hu

TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS, IMAGE VIZSGÁLATOK

Dr. Kis Mária

főiskolai docens

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

Produce of strategy of the territorial development precedences execution of some examinations whereby it comes to light that the judgement, different attitude of area of settlement. "We know the opinions and demands" – this declaration is frequent from management of settlements, because it isn't necessary thorough examinations. The expensive an time-consuming research confirmed the facts in many cases, while there indicated the motives and causes, possibilities of interventions and there are description from problems, opinions exactly and multilaterally.

A területi stratégiai tervezési folyamat kiindulópontja a térség település stb. jövőképének megalkotása (1. ábra Mi is a jövőkép? (vision))

Különböző megfogalmazásokat találunk erre vonatkozólag, ezért vegyünk néhány példát:

- „A jövőkép egy adott időtáv végére elérhető kívánatos állapot”
- „A jövőkép a jövőnek ma elképzelt, reális, hiteles és vonzó leírása.”
- „A jövőkép egy gondosan megfogalmazott és konkrét helyzetkép, amely világossá teszi azt, hogy adott idő múlva hová akarunk eljutni.”

Tehát a jövőkép a jelenhez képest minőségileg más, ideálisabb helyzet leírása, ugyanakkor egy hosszútávon követendő értékrendet fejez ki, amely ha jó, akkor összeköt sőt lelkesít felszabadítja a kreatív energiákat, sőt kovászként működik.

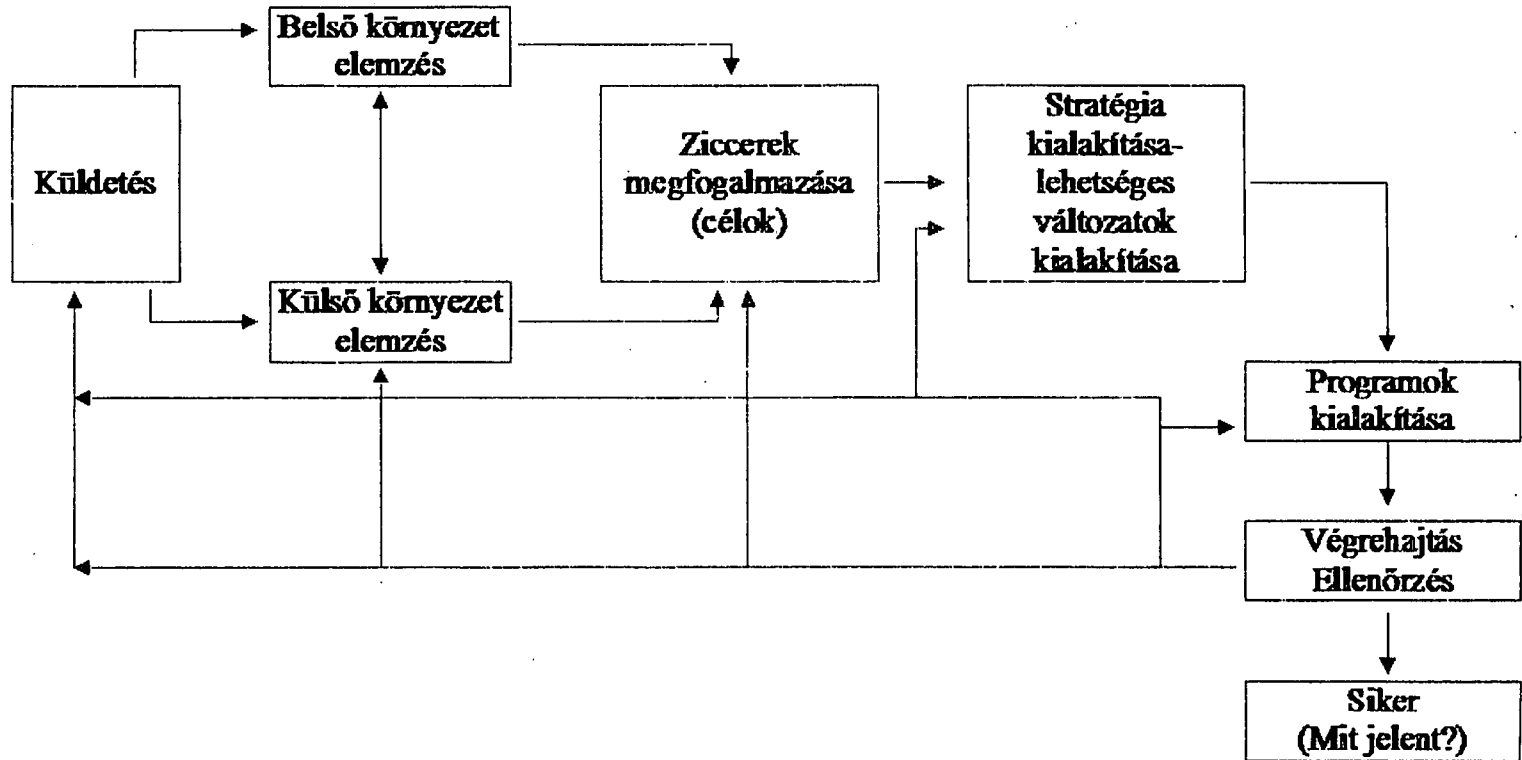
A jövőképalakítás egyben irányválasztás is, mivel a jövőkép kétféle lehet (Csath, 2004):

- versenyközpontú
- változásközpontú

A versenyközpontú jövőkép esetén nem választunk radikálisan új utat, hanem a meglévő adottságainkra, esetleg múltban rejlő erősségeinkre alapozva fejlesztünk.

A változásközpontú jövőképalakítás célja a merőben új utak megtalálása, ez sokkal kockázatosabb és nehezebben megvalósítható az előzőnél.

1. ábra: A területi marketing-stratégia fejlesztési folyamata

Forrás: Porter alapján saját szerkesztés

A kétféle jövőképalkotás nem kell, hogy teljesen kizárja egymást, tulajdonképpen keveredhet is, különösen így van ez a területi marketingben.

A jövőképalkotás során ki kell térni a következőkre:

- Milyen módon kívánunk növekedni?
- Milyen piacon és milyen „termékkel” akarunk jelen lenni?
- Milyen versenylőnyökre akarunk szert tenni?
- Milyen tudású és képességű emberekre van szükség a stratégiaalkotás és megvalósítás folyamatában?

A jövőkép alapján, illetve sokszor azzal együtt kell megfogalmazni a küldetést (mission).

A város, a település küldetésének világos megfogalmazására lehet felépíteni a célokat és végül a végrehajtási programokat.

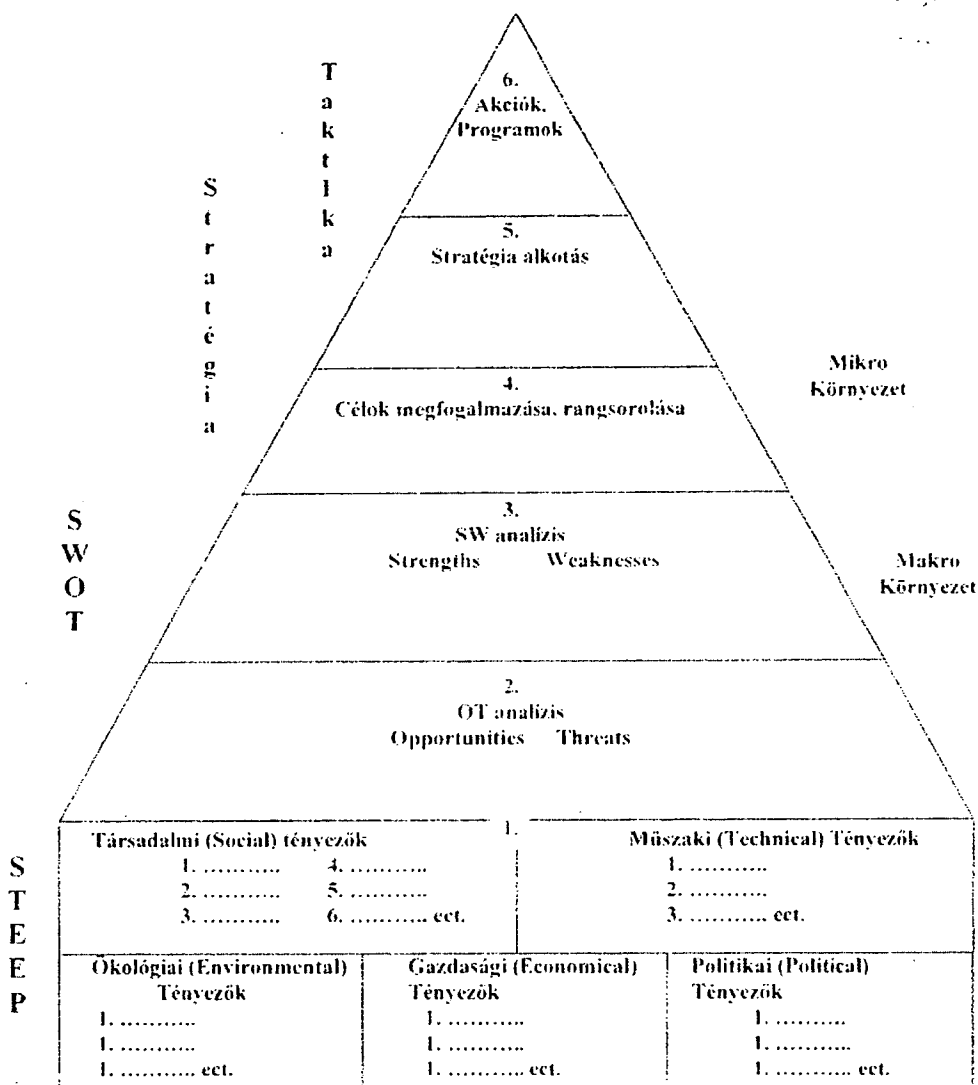
A terület küldetése öt tényező hatása alatt formálódik:

- a település, régió stb. történelme,
- az önkormányzat, illetve a különböző intézmények, tudományos, szakmai, társadalmi- és civilszervezetek pillanatnyi preferenciái,
- a küldetésre a környezet is hatással van,
- a település, térség erőforrásai bizonyos küldetéseket lehetővé tesznek, másokat nem,
- a terület sajátos kompetenciájára kell alapozni a célokat.

A küldetés világos megfogalmazása azért is fontos, hogy a település, a térség informálhassa a lakosságot, a potenciális befektetőket, turistákat, a közvélemény bizonyos rétegeit. A küldetés tartalmának motiválónak kell lennie, hiszen egyfajta jövőképet és irányt kell adnia az elkövetkezendő 10-20 évre. A küldetés megfogalmazása nem egyszerű feladat, akár 1-2 évig is eltarthat. Nem kell mindent átfognia, hanem egyes kiemelt értékekre kell összpontosítania.

Ugyanúgy, mint a „klasszikus” marketingben a marketingdöntések megalapozásához elemzés-helyzetelemzést kell végezni, és ezt a makrokörnyezet elemzésével kell kezdeni, vagyis a STEEP analízist célszerű végrehajtani.

2. ábra: Környezetelemzésen alapuló cselekvési piramis

Forrás: saját szerkesztés

Ezen makroszintű feltételek kijelölik a régió, település, térség mozgásterét, melyhez a döntéshozóknak alkalmazkodniuk kell, hiszen ezeket befolyásolni nem tudja, egyfajta objektív adottságként kell kezelniük.

A társadalmi (Social) tényezők: egyrészt demográfiai jellegűek (A lakosság nem és életkor szerinti összetétele, a háztartások nagysága, az egészségi állapot, iskolázottság,

foglalkozás szerinti összetétel, a munkaerő képzettsége stb.), másrészt pszichológiai jellegűek. (Fogyasztói szokások, attitűd, életstílus, innovatív szellem, kulturális színvonal, morál stb.) Ehhez a kérdéskörhöz tartozik az etnikai és vallási összetétele a lakosságnak.

A műszaki (Technical) tényezők: egyrészt a már kialakult művi környezetet jelentik (településszerkezet vagy infrastruktúra: közlekedési feltételek, energia-, víz-, csatornahálózatok, ipari parkok stb.), másrészt a műszaki fejlettség és fejlődés meghatározóit (K+F kiadások, referenciák, szabadalmak stb.) tekintjük a műszaki tényezők meghatározóinak.

Az ökológiai (Environmental) tényezők: alapvető meghatározói a természeti fekvés (természeti fekvés, időzóna, klimatikus viszonyok, domborzat stb.), a hozzáférhető nyersanyagok, mezőgazdasági feltételek és a természeti környezet minőségi állapota (levegő szennyezettség, vizek állapota, hulladékgazdálkodás stb.)

A gazdasági (Economical) tényezők: az egy főre jutó bruttó hazai termék nagysága, az infláció mértéke, az eladósodottság foka, a költségvetés és a fizetési mérleg hiánya, a munkanélküliség rátája, a külkereskedelmi mérleg alakulása, a reáljövedelmek szintje, a megtakarítások mértéke stb. Ide kell sorolni a gazdasági szerkezet mutatóit is pl: az egyes szektorok fejlettségét, a kis- és középvállalkozások számának alakulását stb.

A politikai (Political) tényezők: idesorolandó a politikai intézményrendszer (uralkodó ideológiai nézetek, politikai szervezetek, az állam és a közigazgatás hatékonysága, az önkormányzatok szerepe és hatásköre stb.), a társadalmi és politikai szervezetek súlya, szerepe (szakszervezetek, kamarák, civil szervezetek stb.), nemzetközi kapcsolatok, stratégiai és innovációs szövetségek. Ide soroljuk a jogi tényezőket is, hiszen a politika határozza meg a jogszabályokat és azok érvényesülését (vám szabályok, adórendszer stb.)

A makrokörnyezet elemzése mellett szükség van a mikrokörnyezet elemzésére is, amely esetünkben azt jelenti, hogy a térség olyan értékeit tárjuk fel, amelyek alakíthatóak, formálhatóak. Ide lehet sorolni az üzleti és emberi kapcsolatok széles skáláját, a művi környezet minőségét, a munkaerő felkészültségét, az infrastruktúra és a szolgáltatások színvonalát stb.

A makro-és mikrokörnyezetre egyformán kiterjedő helyzetfelmérés azért fontos, mert ezzel egy értékregisztert is kapunk a településről, térségről, ami a fejlesztésekre, a változtatásokra, a feladatok meghatározására is jól felhasználható.

Ahhoz, hogy „termékünket”, a területet el tudjuk adni, lényeges kérdés, hogy milyen image él a területről, régióról, településről a potenciális és mostani vásárló fejében. Hiszen az

egyén sohasem a külső világ valós fizikai megjelenése alapján tájékozódik, dönt, hanem a benne élő szubjektív kép alapján. Az image gyakran fontosabb aspektus egy pozitív döntés meghozatalában, mint a fizikai erőforrások, adottságok mennyisége, minősége. (Nemcsak a lakosság, hanem a befektetők, beruházók esetében is így van). A területtermék fejlesztése érdekében is fontos az image vizsgálat, hiszen a megismert vélemények, nézetek, eszmék alapján válik lehetővé a területfejlesztési stratégia kialakítása és hosszútávon az image tudatos építése és alakítása, egy pozitív kép (goodwill) elérése érdekében.

A terület lakossági imázsa (I_p) négy fő elemből tevődik össze (Piskóti et al. 2002):

- L** (Live-image) azaz életfeltétel-imázs, mint a lakhelyfunkciók megítélése (természeti adottságok, infrastruktúra);
- S** (Service image), azaz szolgáltatás-imázs, mint a munkalehetőség, oktatás, kultúra, ügyintézés, bevásárlás, szórakozás megítélése;
- T** (Tourism-image), azaz idegenforgalmi-imázs, mint a kultúra, szórakozás, történelem, természeti környezet megítélése;
- B** (Behavior-image), azaz magatartási-imázs, mint a helybéliek önismerete, jellemző tulajdonságainak megítélése.

Az itt élők megkérdezésének, véleményének megismerésére a marketingtervezés érdekében több szempontból is szükség van. Tudnunk kell, hogy

- miként érzik otthon magukat a lakosok az adott régióban, városban;
- mennyire elégedettek, hol látják a gondokat, feszültségeket;
- milyen szokásaik, szándékaik, törekvéseik vannak;
- milyen javaslatokkal élnek a jelenlegi helyzet javítására vonatkozóan;
- milyen eszközökkel lehetne véleményükre pozitívan hatni.

A településen kívüli lakosság véleményének, attitűdjének megismerése is fontos szerepet játszik, nevezetesen:

- mint tényleges, illetve potenciális turisták véleménye meghatározhatja a turizmusfejlesztési stratégiát;
- mint az üzleti élet szereplői, a gazdaságfejlesztés, együttműködések kialakulása vonatkozásában meghatározóak lehetnek, hiszen magánemberként kialakított véleményük nem függetleníthető üzleti döntéseiktől;
- a politikát, a kultúrát és az élet egyéb területeit befolyásoló döntéshozóknak szerepe lehet; potenciális polgárok

3. ábra: A lakossági image összetevői

TÉRSÉG, A VÁROS POLGÁRAI"	„A NEM ITT ÉLŐK”
<i>a térség, a Város ismerete, megítélése, gazdasági élet, természeti adottságok, közlekedés, kultúra, sport, politikai-társadalmi élet vonatkozásában</i>	
<i>a térségbe, városba történő látogatás okai, indítékai</i>	
<i>üdülési, szabadidőeltöltési szokások</i>	
<i>információforrások, tájékozódási kommunikációs szokások</i>	
<i>az itt élők tulajdonságainak (önismeret, vélemény) megítélése</i>	
<i>identitástudat, lokálpatriotizmus</i>	
	<i>élmények, tapasztalatok a térségben,</i>
<i>elégedettség, elvárások, szándékok</i>	
<i>javaslatok</i>	

Forrás: Piskóti et al. 2002

IMAGE VIZSGÁLATOK

Ezeket a vizsgálatokat közel 20 településre vonatkozóan végeztük el, ugyanazon módszereket alkalmazva. Mivel primer adatgyűjtésről van szó, amely nagyon idő és költségigényes tevékenység, az adatok begyűjtése és feldolgozása 2 évet vett igénybe. Munkánk során kérdőíves módszert alkalmaztunk, melyet interjúk keretében végeztünk el (ismerve a postai visszaküldés alacsony hatékonyságát), illetve bizonyos célcsoport vonatkozásában mélyinterjúk készültek.

A megkérdezettek köre 5 csoportba sorolható, és ennek megfelelően 5 féle típusú kérdőív került kitöltésre, ezek a következők:

1. A településen él, és ott is „dolgozik”
2. A településen él, de nem ott „dolgozik”
3. Nem a településen él, de ott „dolgozik”
4. Nem a településen él, és nem is ott „dolgozik”
5. A településen működő vállalkozások, szervezetek, cégek

Tehát a felsorolásból jól látható, hogy az első négy kérdéscsoport a lakossági image vizsgálatot célozza meg, míg az 5. a szervezeti szférára vonatkozik. Tudjuk az, hogy a terület termék vonatkozásában vevőnek, tehát célcsoportnak kell tekinteni:

- a lakosságot, aki a településen, térségben és illetve a települést „használja”, de ide kell venni azokat is, akik potenciális vevők lehetnek, tehát esetleg kívülről odatelephölhetnek, vagy valamilyen módon használóvá válnak. (ott fognak dolgozni, tanulni stb.)
- a gazdasági és nem gazdasági szervezeteket, ezeket is két csoportra oszthatjuk, a már letelephöltek, és az odacsábítandó befektetők, vállalkozók stb.
- turistákat, akik a hely valamilyen vonzereje miatt rövidebb időt töltenek ott és alkalmanként használják a települést, területet.

Nyilvánvaló a különböző célcsoportoknak egészen más elvárásai vannak a településsel kapcsolatban. A kérdőívtípusok felsorolásából látható, hogy a turistákkal illetve a potenciálisan betelepülő vállalkozásokkal gyakorlatilag nem foglalkoztunk praktikus okok miatt (egyszerűen ezen célcsoportok eléérése szinte lehetetlen.)

Kiemelten kezeljük az első három célcsoportot (számukra készült a legrészletesebb kérdőív), hiszen ők ismerik legjobban a települést (vagy ott élnek, vagy ott dolgoznak”, illetve is, is). A dolgoznak kifejezést tágan kell értelmezni, mert nem feltétlenül jelenti a konkrét munkavállalást, hanem idesoroljuk azokat a személyeket is, akik településen tanulnak, de a nyugdíjasokat, a munkanélkülieket és a GYES-n, GYED-n lévőket is, tehát akik használják a települést.

A véletlenszerű mintavételt kombináltan alkalmaztuk a kvóta szerinti eljárással, melynek során a reprezentativitásra törekedtünk. A minta nagysága függött a település méretétől, vagyis a kisebb településenként a megkérdezettek száma (a lakosság körében) 80-100 fő volt, míg a nagyobb lélekszámúaknál a 200 főt is elérte. A vállalati körben a minta nagysága rendkívül változó volt (5 és 25 között mozgott, hiszen a válaszadási hajlandóság több esetben csekély volt).

A lakossági kérdőívek összeállítása során arra törekedtünk, hogy a demográfiai és szociáldemográfiai azonosító adatok alapján a település valamennyi „szolgáltatásáról” képet kapjunk. Természetesen ez nem vonatkozik a 4-es típusú kérdőívre, hiszen itt a település külső megítéléséről volt szó.

Összességében az adatok elsődleges feldolgozásával megállapítható, hogy az első három célcsoportnál a lakossági image ott volt pozitív, ahol az önkormányzat munkájával elégedettek voltak. Néhány település esetében a külső és belső image nem esett egybe (a külső kép pozitívabb volt, mint a belső). Ez azzal megmagyarázható, hogy a külső image mindig lassabban alakul át, mint a belső, és egy tradicionális pozitív vagy negatív kép hosszú időn keresztül nem változik. A vizsgálatokból egyértelműen lehet következtetni a szervezeti

célcsoportnál is, hogy kedvező megítélés azon a településen van ahol az önkormányzat és a vállalkozások kapcsolata jónak mondható. Egyértelműen kiderült valamennyi szegmens esetében, hogy ott magasabb az image, ahol sikerült feléleszteni a hagyományokat és beépíteni a település életében.

Irodalomjegyzék

1. Csath (2004): „Stratégiai tervezés és vezetés 21. században” Nemzeti Tankönyvkiadó Bp. 40-59 p
2. Kis M (2002): „Stratégiai kihívások a területfejlesztésben” VIII. Nemzetközi Agrárökonómiai Tudományos Napok, Gyöngyös, 2002. Március 26-27. p. 200-206
3. Kis M (2002): „Területfejlesztési problémák a Dél-alföldi régióban”
4. Piskóti J.-Dankó L.-Schupler H.: Régió és településmarketing, Budapest, KJK., - Kerszöv Kiadó, 2002. 27-61 p.
5. XLIV. Georgikon Napok „Stabilitás és intézményrendszer az agrárgazdaságban” Tudományos Konferencia, Keszthely 2002. szept. 26-27. p. 105-106.

A FUNKCIONÁLIS LISZTEK ISMERTSÉGÉNEK VIZSGÁLATA MEGKÉRDEZÉSEK TÜKRÉBEN

Dr Ph.D Panyor Ágota

adjunktus

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

The unhealthy nutrition, wrong style of living and stress can have a major contribution to the development of certain diseases. The appearance of foodstuffs playing important role in health promotion may have a positive impact on blocking or reversing the above mentioned process. That's the reason why I chose functional food-products and the consumption habits of the functional flour. Under my examinations I investigated the notoriety, reputation and consumption frequency of functional flour. Besides I tried to explore the reasons resulting in the non-consumption of these food-products.

1. BEVEZETÉS

Az elmúlt évtizedekben egyre inkább fokozódik az érdeklődés az egészséges táplálékok iránt, így a funkcionális élelmiszerek is egyre népszerűbbek. Az a tény már korábban is nyilvánvaló volt, hogy a nem megfelelő táplálkozás elősegítheti egyes betegségek kialakulását, ha az egyénnek hajlama van táplálkozással összefüggő betegségekre. Korábban a társadalomnak csak egy rendkívül szűk rétege fogyasztott funkcionális élelmiszereket, és ők is sokkal inkább kényszerből (pl. táplálékallergia, tartósítószer allergia stb.) tették mindezt, mintsem meggyőződésből. Ma már a fogyasztás sokkal inkább a megelőzést szolgálja. A tudományos kutatások nyomán egyre többen kezdtek különbséget tenni az élelmi nyersanyagok, élelmiszerek között, besorolva egyeseket az egészséges, másokat az egészségtelen táplálékok csoportjába.

Napjainkban egyre nagyobb az érdeklődés mind a lakosság mind az élelmiszeripar részéről azon élelmiszerek iránt, amelyek kedvező összetétele miatt fontos szerepet játszanak egyes betegségek megelőzésében és gyógyításában. Az ilyen élelmiszerek hagyományos vagy

új eljárásokkal is előállítható termékek lehetnek. A legelterjedtebb ezek közül napjainkban az angol nyelvű irodalomból származó „functional foods”. Ezen élelmiszercsoportot a következőképpen definiálhatjuk: „Olyan, természetes formájú élelmiszerek (nem kapszula, tableta, por), amelyek természetes élelmiszer-alkotóelemekből készülnek. A mindennapi táplálkozásba beépíthetők, sőt beépítendőek. Szabályozva egyes folyamatokat, meghatározott funkciókat töltenek be, mint egyes betegségek megelőzése, a szervezet védekező mechanizmusának erősítése, egyes betegségekből való gyógyulás elősegítése, az öregedési folyamatok lassítása, fizikai és szellemi működés befolyásolása.” (Bíró, Dworschák és Zajkás, 1997)

Az első funkcionális élelmiszerek 1681-től, az első vassal dúsított alma megjelenésétől datálódnak, és napjainkig nagyon sok változáson mentek keresztül. A jelenlegi funkcionális élelmiszerek közül a legelterjedtebbek, illetve a jövőben meghatározó termékekké válhatnak az álgabonák. Ezek az élelmiszerek gluténmentesek, amelyek alapanyagai a régi „új” gabonafélék. Bár a gyakorlatban nem a gabonafélék csoportjába tartoznak, mégis ide soroljuk őket, amelynek elsődleges oka, hogy a megszokott kultúrnövényekhez hasonlóan kerülnek feldolgozásra.

2. GLUTÉNMENTES ÉLELMISZER ALAPANYAGOK

A lisztérzékenység többnyire a gyermekkorban jelentkező, és egész életen át tartó megbetegedés. A betegség oka a búzafélékben található fehérjével, a gluténnal szembeni érzékenység. A kiváltó ok részletei - különösen a környezeti tényezők szerepe, amelyeken keresztül a glutén iránti érzékenység tápanyag-felszívódási zavarhoz vezet - nem ismeretesek.

Ma három elmélet közelíti meg leginkább a lisztérzékenység kialakulásának mechanizmusát:

1. Genetikai faktorok. Az örökletességi arány 44%. Valószínű, hogy felnőtteknél a lisztérzékenység genetikai meghatározottság és eddig még nem ismert környezeti tényezők kölcsönhatásaként jön létre.
2. Immunológiai vonatkozások. Az elsődleges feltételezés az, hogy a nyálkahártya károsodása és a társuló felszívódási zavar a gluténnal szembeni kóros immunválasz eredménye.
3. Vírusetiológia. Az emberi béltraktusból és a székletből kimutatható adenovírus egyike szerkezetileg hasonlóságot mutat a mérgező gluténnal. Miután bebizonyosodott, hogy a

lisztérzékeny betegek 90%-a előzőleg adenovírus 12-es fertőzésen esett át, ezek az adatok egyértelműen abba az irányba mutatnak, hogy a vírus által kiváltott kóros reakciónak lehet szerepe a glutén érzékenység kialakulásában. (Bánáti és Molnár, 2005)

A lisztérzékenység részleges vagy teljes tápanyag-felszívódási zavarral jár, mely a bélfalon átmenő felszívódási folyamatok zavarának a következménye. Egy, néhány vagy valamennyi tápanyag bélből történő felszívódása csökkent mértékű, a kialakuló széles skálájú hiányállapotok minden következményével.

Három alapvető kritériuma közé tartozik:

- a felszívódási zavar,
- a gluténnal (a búzafélékben található fehérjével) szembeni érzékenység,
- a bélnyálkahártya pusztuló bolyhainak jellegzetes szövettani elváltozása.

A klinikai tünetek gyermekkorban a szoptatás befejezésével, a gabonafélékkel történő táplálás megkezdése után, 4 és 18 hónapos kor között fejlődnek ki.

A lisztérzékenyek számára megoldást jelentenek az olyan élelmiszerek fogyasztása, amelyek nem tartalmaznak glutént. Egyre több, korábban már fogyasztott, de napjainkra a táplálkozásból kiszorult kultúrnövények kerültek a kutatók látókörébe. Így a KÉKI-ben végzett kutatások során - a már piacon lévő gluténmentes élelmiszerek választékának növelése céljából - újabb gluténmentes élelmiszer alapanyagok felhasználásával olyan új örlemények kerültek kifejlesztésre, amelyek a már megszokott örleményeknél magasabb tápértékkel és gazdagabb beltartalmi jellemzőkkel rendelkeznek. A vizsgálat során felhasznált alapanyagok a cirok, a köles, az amaránt és a hajdina. Az említett gabonafélék főbb beltartalmi paramétereit az 1. táblázat adatai szemléltetik.

Cirok

A cirok alapvető élelmiszerforrás mintegy 300 millió ember számára a világon, így a Föld ötödik legfontosabb gabonája. Kezdetben kását készítettek belőle, napjainkban cirok liszt és cirokdara előállítására használják fel, és különféle élelmiszerek alapanyagául szolgálnak. Kedvező élettani hatások jellemzik. Jó expanzív tulajdonsággal rendelkezik, jól puffasztható és extrudálható, így sütemények, lepénykenyér, valamint sör előállítására alkalmazható. Táplálkozás-élettani előnye, hogy magasabb fehérjetartalommal rendelkezik a rizsnél és a

kukoricánál, továbbá nagy ásványi anyagtartalommal bír. Megtalálható benne nátrium, kálium, kalcium, magnézium és vas.

1. táblázat: A cirok, a köles, a hajdina és az amaránt főbb beltartalmi értékei

Beltartalmi érték (g/100 g sz.a.)	Cirok	Köles	Hajdina	Amaránt
Nyersfehérje	15,0	12,5	15,5	18,1
Nyerszsír	3,4	4,4	3,3	7,2
Nyersrost	0,7	1,1	0,6	4,2
Hamu	1,8	1,7	2,3	3,3
N-mentes kivonat	78,9	80,2	78,4	69,0
Energiatartalom (kJ)	1550	1520	1506	1601
Aminosav tartalom (g/100g fehérje)	2,3	3,7	3,2	5,6
Ásványianyag tartalom (mg/100g sz. a.)				
Na	1,0	11,0	0,9	2,0
K	485,0	454,0	465,0	470,0
Ca	10,8	36,0	6,9	220,0
Mg	77,9	130,0	234,0	320,0
Fe	2,5	11,0	2,5	10,8

Forrás: Léder (2004)

Kölesliszt

A legősibb, ember által termesztett gabonafélék egyike a köles, amely az egyetlen bázikus tulajdonságú. Napjainkban mintegy 400 millió ember alapvető tápláléka a világon. A köles őrölt formában 15-20%-ban búzalisztkeverékkel keverve kenyér készítésére alkalmas. Élettani szempontból jelentős vas, mangán, cink és rézforrás. A kukoricánál magasabb fehérjetartalommal rendelkezik. A hántolt köles hét esszenciális aminosavat tartalmaz. Alacsony a keményítőtartalma, és könnyen emészthető. Sok szerves sót és rostanyagot találunk benne.

A kölesliszt nem tartalmaz gluteninből és gliadinból álló sikefehérjéket. Magas kovasav tartalom jellemzi, továbbá fluort, ként, foszfort, vasat, magnéziumot, káliumot, cinket stb. is megtalálhatunk benne. Különösen gazdag B-vitaminokban, pantoténsavban és nikotinsavamidban.

Amarántliszt

Kedvező élettani hatását már az amerikai őslakosok is ismerték. Magas fehérjetartalom jellemzi, emellett gazdag szénhidrát, zsír, esszenciális aminosav, rost, valamint ásványanyag forrás. Az aminosavak közül az izomépítésben és regenerációban is szerepet játszó lizin említendő meg, amely az amaránt lisztjében kétszer, háromszor nagyobb mennyiségben fordul elő, mint a búza lisztjében. Gazdag ásványi anyagokban, így magas a vas, cink, kalcium és magnézium tartalma. Jelentős vitaminforrásnak is tekinthető. Tartalmaz niacint, riboflavint és tokoferolt, valamint a többi gabonafélétől eltérően aszkorbinsav is megtalálható benne. Az emberi szervezet számára kedvező telítetlen zsírsavat tartalmaz, szénhidrát komponense a keményítő, amely a kenyérsütést teszi lehetővé. Az őrlménye megfelelő arányban búzaliszthez keverve (amarántliszt:búzaliszt=1:3) kissé sötétebb színű, laza szerkezetű kellemes ízű kenyér, valamint különféle termékek, mint például kekszek, teasütemények, piskóták előállítására alkalmas. A liszt glutént nem tartalmaz, ezért glutén érzékenységben szenvedők is fogyaszthatják.

Hajdinaliszt (pohánka)

A hajdina vagy pohánka botanikailag a keserűfűfélék családjába tartozó kétszikű, nagyon sokoldalúan hasznosítható, magas biológiai értékű növény. Lisztes magját hántolva, vagy őrölve használják fel ételek készítéséhez. A hajdina igénytelen, vegyszermentes termesztésre alkalmas. Tápértéke nagyobb a hagyományos gabonaféléknél (kedvező aminosav-összetétel, nagy ásványanyag- és élelmirost-tartalom, jó B-vitamin-forrás), lisztje kiválóan alkalmas búzaalapú termékek tápértékének kiegészítésére. A hántolt hajdina élelmirost- és energiatartalma jelentős, azonban fehérjéje gyakorlatilag nem tartalmaz glutént. Alapanyagául szolgálhat bibeitelek, valamint idős emberek táplálkozásának. A növény és a hántolt mag gazdag flavonoidokban, rutin és egyéb antioxidáns hatású vegyületekben. Felhasználható diétás ételekhez (fogyókúra, cukorbetegség, érrendszeri megbetegedések),

vegetáriánus ételekhez. A hajdinaételek rendszeres fogyasztásával számos civilizációs betegség megelőzhető vagy jól karbantartható.

3. ANYAG ÉS MÓDSZER

Primer vizsgálataink arra irányultak, hogy felmérjük mennyire ismertek a funkcionális lisztek, illetve milyen gyakran fogyasztják a megkérdezettek. A fogyasztási szokások felmérésére 2006 őszén került sor.

A minta kiválasztása egyszerű véletlen mintavétellel történt. A kutatómunka során a kérdőíves megkérdezés módszerét alkalmaztuk. A visszaérkezett kérdőívek 27%-a formai, tartalmi vagy egyéb hiba miatt nem felelt meg a kritériumoknak, így munkánkban 250 db kérdőív került értékelésre.

A feldolgozás során az adatokat Microsoft Office Excel táblázatba rögzítettük, és matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásával történt a kiértékelés.

4. VIZSGÁLATI EREDMÉNYEK

Funkcionális lisztek ismertsége és fogyasztása

A vizsgálat során megkérdezettek 43%-a hallott már a funkcionális lisztekről, míg 57%-a egyáltalán nem hallott az ilyen jellegű termékekről. Tehát ezekből az adatokból is kitűnik, miszerint a funkcionális lisztek megismertetésére nagyobb hangsúlyt kell fektetni.

A megkérdezettek közel háromnegyed része (74%) még egyáltalán nem fogyasztott funkcionális lisztet. Ez a rendkívül magas arány előrevetíti, hogy a jövőben törekedni kell a termékek elfogadtatására és a fogyasztás ösztönzésére.

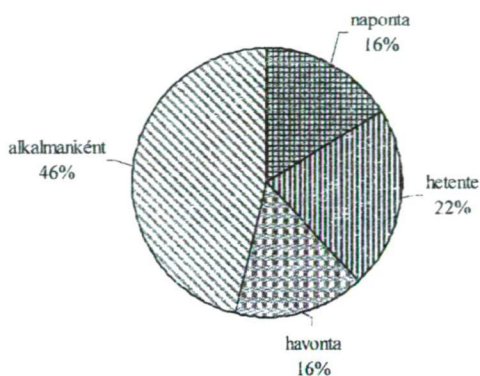
A fogyasztás növelésének akadályai

Arra is választ kerestünk, hogy milyen okokra vezethető vissza az alacsony fogyasztási hajlandóság. A fogyasztás növekedését leginkább az gátolja, hogy a megkérdezettek 85%-a nem ismeri a funkcionális liszteket. A válaszadók 7%-a gondolja úgy, hogy magas a termék ára. Azok a fogyasztók, akik nem mutatnak érdeklődést a funkcionális lisztek iránt a megkérdezettek 8%-át teszik ki.

A fogyasztás gyakorisága

Azok számára, akik valamilyen rendszerességgel fogyasztanak funkcionális lisztet, arra kerestünk választ, hogy ezt milyen gyakran teszik. Az 1. ábra adataiból kitűnik, hogy a válaszadók 46%-a alkalmankénti fogyasztó, míg 22% hetente fogyaszt funkcionális lisztet. Azonos arányban került megjelölésre a napi, illetve a havi fogyasztás, amely mindkét esetben 16%-16%.

1. ábra A funkcionális lisztek fogyasztási gyakorisága

A funkcionális lisztek vásárlását motiváló tényezők

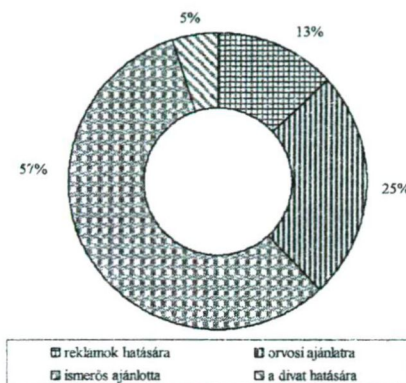
A következő kérdést azoknak tettük fel, akik már fogyasztottak funkcionális lisztet. Szerettük volna megtudni, hogy milyen információs források alapján döntöttek a kipróbálás illetve a vásárlás mellett. A válaszadók 57%-a valamelyik ismerőstől, míg 25% az orvosától hallott először a funkcionális lisztekről. A megkérdezettek 13%-a a reklámok hatására kezdte el vásárolni a funkcionális liszteket (2. ábra).

A funkcionális lisztek beszerzési helyei

Fontosnak tartottuk azt is vizsgálni, hogy hol történik a funkcionális lisztek vásárlása. A válaszadók többsége (38-38%) áruházláncokban és a szaktoltokban (malomipari szaktoltok,

bioboltok, stb.) vásárol, ahol kedvezőbb az ár, illetve nagyobb a választék. A megkérdezettek kisebb aránya (25%) vásárol csak kiskereskedelmi egységben.

2. ábra A funkcionális lisztek vásárlását motiváló tényezők

Fogyasztói érzékenység

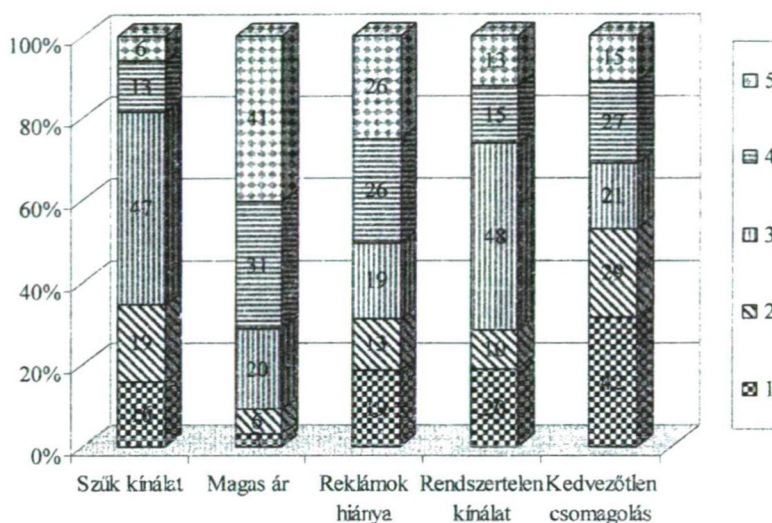
A következőkben a válaszadóktól azt kérdeztük, hogy hajlandóak-e többet fizetni a funkcionális lisztekért. Az eredmények értékelése után megállapítható, hogy a fogyasztók 72%-a akár magasabb ár megfizetése esetén is vásárolna a termékekből. A fennmaradó 28% azonban úgy nyilatkozott, hogy nem kíván többet költeni az ilyen jellegű lisztekre. A fogyasztók reakciói nem meglepőek, ugyanis az ár a hagyományos lisztek árának többszörösét is elérheti.

A funkcionális lisztek vásárlása során felmerülő problémák

A vásárlás során felmerülő problémákat kívántuk megvilágítani következő kérdésünkkel. A fogyasztók egy ötfokozatú skálán jelölhették meg, hogy a megadott jellemzők közül melyekkel találkoznak vásárlásaik során a leggyakrabban. A legkevésbé jellemző probléma esetén 1-es, a leggyakoribb esetében pedig 5-ös értéket adhattak.

A kapott adatokból egyértelműen kitűnik, hogy a válaszadók a vásárlás során a termékek magas árával, valamint a tájékoztatással nincsenek megelégedve. Közepes jelentőségű problémának tartják a szűk választékot, valamint a rendszertelen kínálatot. A csomagolás jellegével és módjával a válaszadók többsége elégedett volt (3. ábra).

3. ábra A funkcionális lisztek fogyasztásának korlátai

5. KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

A vizsgálati eredményekből megállapíthatjuk, hogy jelentős azoknak az aránya, akik egyáltalán nem fogyasztanak funkcionális liszteket. Az alacsony fogyasztási hajlandóság háttérében elsősorban a nem megfelelő tájékoztatás és az információk hiánya áll. A fogyasztás növelése érdekében törekedni kell a fogyasztók bizalmának növelésére, valamint nagyobb hangsúlyt kell fektetni a kommunikációra és az információszolgáltatásra. A termékek vásárlása során tapasztalt nehézségek azonban komoly problémát jelentenek. Áttekinthető kínálat mellett növelni kell a választékot, és több tájékoztatást kell adni a vásárlóknak. Az egészségvédő élelmiszereket célszerű külön kategóriaként kezelni, valamint ha lehetőség van rá az üzletben jól elkülönítve kihelyezni.

A funkcionális lisztek fogyasztás-növelése érdekében nem elegendő csak a tájékoztatás. A vásárlásösztönzés eszközeinek felhasználásával, valamint az áru-, illetve termékminták terjesztésével szélesebb körben nyílik lehetőség a termékek megismertetésre. Az értékesítési csatornák bővítése is legalább ennyire fontos. Hiába rendelkezik a vásárló elég információval a termékről, ha egyszerűen nem tud hozzájutni közvetlen környezetében. Egészségmegőrző termékekről lévén szó, a háziorvosi ellátáson keresztül, akár a gyógyszertárak bevonásával a fogyasztók közvetlen környezetébe válhatnak könnyen elérhetővé ezek a termékek. A kommunikációs csatornák, az írott és elektronikus média

felhasználásával, szórólapok terítésével az információk közvetlenül eljuttathatók a háztartásokba.

Az eladási mennyiség növelésének másik akadálya a magas ár. Úgy véljük, hogy meg kellene keresni azokat a lehetőségeket is, amelyekkel - állami beavatkozással - az egészségbiztosítási pénztáron keresztül olyan támogatott árakat képezhetnének, amely minden érintett számára elérhetővé tenné a funkcionális liszteket és a funkcionális élelmiszerek körét.

Irodalomjegyzék

1. Bánáti D. - Molnár I (2005): Gluténmentes élelmiszerek, KÉKI, Budapest
2. Barna M. (1996): Táplálkozási diéta, Medicina Könyvkiadó, Budapest
3. Bíró Gy. - Dworschák E.- Zajkás G. (1997): Élelmiszerek az egészségmegőrzésben, Tordas és társa Nyomdaipari és Kiadó Kft., Budapest
4. Lásztity R (2004): Diétás rost - előnyök és hátrányok, Élelméleti Ipar, LVIII. évf. (10)
5. Léder Fné (2005): Gluténmentes élelmiszerek, KÉKI, Budapest
6. Rodler I. (2005): Élelmélet és táplálkozás-egészségtan, Medicina Könyvkiadó, Budapest
7. Werner P. (2003): Funkcionális élelmiszerek, probiotikumok FLAIRFLOW EUROPE munkaértekezlet Budapest, 2003. április 25., Élelméleti Ipar, LVII. évf. (9).

KLASZTER-ANALÍZIS A BAROMFIHÚS-TERMÉKEK PIACÁN

Dr. Vincze-Lendvai Edina PhD

főiskolai docens

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

SUMMARY

The products of the poultry species play a more important role in the supply with food of the population of Earth. In our research we made a representative 1000-persons- questionnaire fact-finding. We wanted to take the measure of consumers' attitudes about processed poultry products. After the apprehension of the answers we made factor- and cluster-analysis. The 97,6 percents of the poultry-products consumers was divided into 7 factors and 4 clusters respectively by the factor- and cluster-analysis based on the life-style, the demography and the attitudes. The most substantial factor is the price for the members of the "A" cluster, and the quality for the people of the "B". Persons belong to "C" cluster like the branded, convenience products, and the moneyless pensioners from "D" think the most important factor is the price.

1. Bevezetés

A világ baromfitartásában évek óta óriási mértékű fellendülés tapasztalható, a baromfifajok termékei egyre fontosabb szerepet töltenek be a Föld lakóinak ételmezésében. A fehérjében gazdag, zsírban szegény szárnyasokból egyre többet eszünk, az összes húsfogyasztáshoz viszonyítva kétévenként 1%-kal többet.

Magyarországon a 60-as években kezdődött el a hagyományos baromfitenyésztés fejlesztése, a nemzetközi együttműködésbe való bekapcsolódás. A korszerű vágó-feldolgozó technológia átvételével a magyar baromfiipar meghatározó tényezővé vált mind a hazai, mind a nemzetközi piacokon (<http://www.jomagyarbaromfi.hu>).

A baromfifogyasztás előretörése a kilencvenes évek közepén kezdődött Magyarországon, amelynek oka nemcsak a sertéshús árnövekedésében keresendő, hanem a fogyasztóközönség táplálkozási szokásainak átalakulásában is. Az elérhetőbb ár mellett a baromfihúsról köztudott, hogy egészséges, könnyen emészthető húsféleség (TÓTH, 2002).

A kereskedelemben a feldolgozott termékek gazdag választéka található, melyekkel a gyártó a vásárlói igények sokszínűségéhez is igyekezett igazodni. Megtalálható közöttük a

friss, azonnal fogyasztható, a rövidebb vagy hosszabb ideig tárolható, a különösebb kezelést, hűtést nem igénylő és az igen egyszerű konyhatechnikai művelettel - sütés, főzés, melegítés -- pár perc alatt a tányérra varázsolható termék is.

2. Anyag és módszer

Munkánk során a baromfi húsból készült termékekkel kapcsolatos fogyasztási és vásárlási szokások megismerése - 1000 fős kérdőíves reprezentatív felmérés - volt a cél.

Az alapsokaságból vett *minta összeállításának alapja* a Központi Statisztikai Hivatal 2001-es népszámlálási adatai voltak. A kiválasztás a BERKE (2003) által kidolgozott többlépcsős mintavételi eljárás továbbfejlesztésével történt.

A megbízható eredmények alapja – a reprezentativitás mellett – a *mintavétel módja*. Ehhez az úgynevezett „véletlen séta” (random walking) módszerét alkalmaztuk. A kérdezőbiztosok a kiválasztott nagyobb településeken a HOFFMANN et al. (2001) által is javasolt szisztéma szerint keresték fel a válaszadókat: egy meghatározott helyről kiindulva, minden második ház első emeleti lakójához csöngettek be. Falvakban ez az eljárás természetesen nem volt megvalósítható, segítők ott minden második házat keresték fel.

Az *adatgyűjtés* során a „face-to-face” módszert alkalmaztuk, melynek során a kérdezőbiztos az illető személy lakásán (in hall) töltötte ki a kérdőívet. A munkát kiképzett kérdezőbiztosok végezték el, akiket szűrőpróbaszerűen ellenőriztünk.

Az *alkalmazott kérdőív* - a könnyebb feldolgozhatóság érdekében - döntően zárt kérdéseket tartalmaz, melyek túlnyomó részénél intervallumskála segítségével válaszolhattak a megkérdezettek. A skálák legtöbbször ötfokozatúak, hiszen az iskolai osztályzatoknak megfelelően ezt tudják a válaszadók legjobban értelmezni, illetve használni. Néhány esetben hetes skálát alkalmaztunk, pl. amikor a fogyasztási gyakoriságot vizsgáltuk, az 5 fokozat nem lett volna elegendő. A zárt kérdések mellett, bizonyos esetekben, nyitott kérdéseket tettünk fel. A kérdőív az alábbi 5 területet érintette:

1. A baromfi húsból készült továbbfeldolgozott termékek fogyasztási szokásai;
2. Ezen gyártmányokkal kapcsolatos vásárlási szokások;
3. Image-vizsgálat;
4. Háttérváltozók;
5. Életstílus-elemzés.

Az életstílus-elemzéssel a megkérdezetteket fogyasztás-lélektani jellemzőik alapján sorolhatjuk különböző osztályokba. A *faktor analízis* elvégzéséhez a kérdőív legvégén található, életmódra vonatkozó állításokat vettük figyelembe. Az eljárással faktorokat: „olyan

elméleti változók, amelyek a valós változókkal szoros korrelációs kapcsolatban vannak, egymástól csaknem függetlenek és számuk a vizsgált mintákhoz képest minimális” és hozzájuk tartozó faktorsúlyokat: a faktorok konkrét változókkal való kapcsolatát kifejező számérték (FALUS-OLLÉ, 2000) kaptunk.

3. Eredmények és értékelésük

Az alkalmazott 21 változó alapján – a varimax rotációt követően – 7, egymástól igen jól elkülönülő faktort alakítottunk ki. A Kaiser - Meyer - Olkin mutató (KMO) értéke meghaladja a 0,5-ös értéket – 0,743 – így a változószett alkalmas a faktor-analízisre. A Bartlett tesztszignifikanciája pedig 0,000 lett, eszerint a változók páronként nem függetlenek (SZÉKELY –BARNA, 2003). A kapott faktorokat és faktorsúlyokat az 1. táblázat mutatja be (az 1000 db kérdőívből csak 985 esetében töltötték ki értékelhető módon az életstílus-elemzést).

1. táblázat: Rotált faktor mátrix (n = 985)

változó	faktorsúlyok						
	1.faktor	2.faktor	3.faktor	4.faktor	5.faktor	6.faktor	7.faktor
<i>fontos a környezet</i>	-0,006	0,081	0,160	0,625	-0,068	0,014	0,290
<i>fontos, mi gondolkodik róla</i>	0,052	0,022	0,009	-0,046	0,247	-0,078	0,746
<i>hisz a családi értékben</i>	-0,019	0,052	0,117	0,222	-0,135	0,212	0,676
<i>márkás terméket vesz</i>	0,171	0,646	-0,084	0,007	0,324	0,039	0,162
<i>odafigyel az árra</i>	0,024	-0,096	0,725	0,010	-0,034	0,019	0,042
<i>hisz a reklámnak</i>	0,023	-0,013	-0,051	-0,003	0,782	-0,035	0,114
<i>figyel az étkezésre</i>	0,097	0,170	-0,021	0,340	0,136	0,524	0,103
<i>elsőként próbál ki újat</i>	0,197	0,363	0,006	-0,023	0,627	0,138	-0,051
<i>szeret otthon főzni</i>	-0,085	0,017	0,252	0,013	0,013	0,730	-0,010
<i>dohányzik</i>	0,425	-0,033	0,103	-0,499	-0,213	-0,129	0,068
<i>sport = fitness</i>	0,287	0,164	-0,062	0,624	-0,072	0,029	-0,010
<i>jobb minőségért többet fizet</i>	0,196	0,703	-0,246	0,205	0,031	0,059	0,141
<i>szeret otthon lenni</i>	-0,488	0,238	0,365	-0,079	-0,184	0,181	0,179
<i>vezető a baráti körében</i>	0,636	0,221	-0,031	-0,154	0,010	-0,130	0,015
<i>megtervezi a vásárlásait</i>	0,104	0,042	0,573	-0,130	0,033	0,313	0,106
<i>szereti a változatos életet</i>	0,688	0,120	-0,011	0,227	0,058	-0,008	0,040
<i>optimista</i>	0,547	-0,005	-0,025	0,164	0,162	0,275	0,038
<i>sportol</i>	0,377	0,138	-0,192	0,452	0,149	0,024	-0,322
<i>áremelésnél a márkát vesz</i>	-0,050	0,726	0,148	0,148	-0,012	0,000	-0,148
<i>aggódó</i>	-0,230	-0,025	0,672	0,072	0,011	-0,075	0,002
<i>kényelmes terméket szeret</i>	0,075	0,099	0,261	0,123	0,442	-0,529	-0,052

Az együtthatók nagy része 0,5 feletti lett, így a szegmentáláshoz elegendő lett volna a faktoranalízissel foglalkozni (KOMÁROMI, 1997), a pontosítás, és a kevesebb szegmens kialakítása érdekében azonban a klaszter-analízist (K-Means Cluster) is elvégeztük. Ezzel a módszerrel 4 fogyasztói klaszterhez jutottunk (2. táblázat). A 4 klaszterbe összesen 976

fogyasztót tudtunk besorolni, őket – az egyszerűség kedvéért – 100 %-nak vettük, így a továbbiakban eltekintünk azoktól, akik egyik klaszterbe sem illeszthetők bele. Eszerint az „A” klaszterbe a kérdőív-kitöltők 16,7 %-a, a „B”-be a 36,6%-a, a „C”-be a 23,2%-a, s a „D”-be a 23,5 %-a került.

2. táblázat: A klaszter-analízis eredménye

Klaszter	Az egyes klaszterekbe tartozók száma	
	<i>fő</i>	%
A	163	16,7
B	358	36,6
C	226	23,2
D	229	23,5
Összesen	976	100,0
Kimaradt	24	-

A klaszterek összetételét - a háttérváltozók alapján - keresztátlák segítségével ismertük meg. A főbb megállapításokat a 3. táblázat tartalmazza.

3. táblázat: A klaszterek összetétele - a háttérváltozók alapján

<i>Jellemzők</i>	<i>A</i>	<i>B</i>	<i>C</i>	<i>D</i>
nem $p = 0,000$	vegyes	nő	férfi	vegyes
családi állapot $p = 0,000$	elvált	házas	nőtlen / hajadon	özvegy
kor $p = 0,000$	40-59 év	30-39 év	16-29 év	60 év felett
iskolai végzettség $p = 0,000$	szakmunkás	középfokú	felsőfokú	max. 8 általános
jövedelem-érzet $p = 0,005$	átlag alatti	átlagos	jelentősen az átlag felett	átlag alatti

Az A-D csoportok fontosabb jellemzőit egyrészt az életstílus-elemzés, másrészt a fogyasztással és vásárlással kapcsolatos válaszok segítségével írhatjuk le. Ehhez először is kiszámoltuk az állítások átlagait az egyes klaszterek tükrében (4. táblázat), majd elemeztük a baromfiipari termékekkel kapcsolatos magatartásukat, attitűdjeiket.

4. táblázat Az egyes klaszterek jellemzői az életstílus alapján

	A klaszter	B klaszter	C klaszter	D klaszter
	átlagok			
<i>fontos a környezet</i>	4,626	4,877	4,416	4,550
<i>fontos, mit gondolnak róla</i>	3,135	3,335	2,903	2,707
<i>hisz a családi értékben</i>	4,104	4,352	3,619	3,786
<i>márkás terméket vesz</i>	2,546	3,316	3,168	2,166
<i>odafigyel az árra</i>	4,294	4,101	3,288	3,869
<i>hisz a reklámnak</i>	1,601	2,053	2,177	1,729
<i>figyel az étkezésére</i>	3,221	3,799	3,327	2,996
<i>elsőként próbál ki újat</i>	1,687	2,302	2,288	1,445
<i>szeret otthon főzni</i>	3,896	4,109	2,310	3,039
<i>dohányzik</i>	4,669	1,098	2,823	1,131
<i>sport = fitness</i>	3,859	4,486	4,363	3,624
<i>jobb minőségért többet fizet</i>	2,939	3,980	3,801	2,603
<i>szeret otthon lenni</i>	3,994	3,788	2,425	3,969
<i>vezető a baráti körében</i>	2,319	2,503	3,040	1,799
<i>megtervezi a vásárlásait</i>	3,417	3,411	2,212	2,590
<i>szereti a változatos életet</i>	3,429	3,824	4,150	2,624
<i>optimista</i>	2,847	3,408	3,584	2,459
<i>sportol</i>	1,736	2,455	3,252	1,603
<i>áremelésnél is márkásat vesz</i>	2,699	3,391	3,013	2,620
<i>aggódó</i>	3,656	3,464	2,425	3,528
<i>kényelmes terméket szeret</i>	2,663	2,830	3,018	2,611

Az A klaszterbe férfiak-nők vegyesen tartoznak, 40-59 év közöttiek, főleg elváltak, alacsony iskolai végzettségűek, akik átlag alatti jövedelemmel rendelkeznek. Ebből adódóan fontos számukra az ár, minden vásárlást gondosan megterveznek, aggódnak a jövőjük miatt, nem szívesen mozdulnak ki otthonról (egyetlen szórakozásuk a dohányzás). A baromfitermékeket főleg azért fogyasztják, mert „olcsónak” tartják. A párizsi és a virsli náluk kerül legtöbbször az asztalra. A termék-kiválasztásnál az ár, az elérhetőség és a megszokás játszik fontos szerepet, vásárláskor a diszkontokat keresik fel legtöbbször. Az árakat a „drága” és a „még elviselhető” között érzékelik, a minőséggel a legkevésbé vannak megelégedve.

A B klaszter tagjai 30-39 év közötti, középfokú végzettségű, férjezett nők, akik átlagos gazdasági körülmények között élnek. Ennek megfelelően már nemcsak az ár, hanem a minőség is érdekli őket, bár, ők is előre eltervezik, hogy mit vásárolnak. Odafigyelnek az étkezési szokásaikra, szeretnek otthon főzni, fontos számukra a család és mások véleményével is törődnek. Nem mozognak rendszeresen, de elismerik, hogy a sport a fitness záloga. A baromfi-készítményeket egészségesnek gondolják, és jobban szeretik a többi húsfajtánál. Ők fogyasztanak a legritkábban panírozott termékeket. Döntéseiket az íz, a termék ismertsége, az

állandó minőség, a márka, a gyártó cég, a külső megjelenés, valamint a higiéniai szempontok motiválják. A baromfi-készítmény-vásárlók legnagyobb %-a ebből a csoportból kerül ki. A hiper- és a supermarketeket kedvelik. Az árakat elfogadhatónak tartják, a minőséggel ők vannak a legjobban megelégedve.

A C klaszter ezzel szemben fiatal, egyedülálló, felsőfokú végzettségű, magas fizetéssel rendelkező férfiakból áll. Ők azok, akik márkás, kényelmi termékeket vesznek, szeretnek eljárni szórakozni, nem szeretnek főzni, a szabadidejükben sportolnak, a baráti körükben a vezetők közé tartoznak, optimista életszemléletűek. A több csoport tagjaihoz képest hisznek a reklámoknak, és elsők között próbálják ki az új termékeket. A baromfi-húsból gyártott készítményeket elsősorban azért választják, mert jobban szeretik a többinél. Ők fogyasztják a leggyakrabban a felvágottakat, a sonkákat, a májasokat, a pácolt-füstölt-főtt termékeket és a gyorsfagyasztott termékeket. Számukra a gyártmány reklámozottsága és a csomagolás az elsődleges. Ők azok, akik a legkevésbé vásárolnak baromfi-termékeket, akik mégis, azok a hipermarketekbe mennek elsősorban. Az árak szerintük a leginkább „reálisak”, a minőséggel meg vannak elégedve. A többiekhez képest kiugróan magas azok aránya, akik impulzus-szerűen vásárolnak.

A D klaszterbe a 60 év feletti, megözvegyült, alacsony iskolai végzettségű, kisnyugdíjjal rendelkező férfiakat és nőket sorolhatjuk. Ők egyáltalán nem vesznek márkás termékeket, nem törődnek az étkezési szokásaikkal, nem szeretik a késztermékeket (hiszen drágák), nem foglalkoznak az újdonságokkal. Nem fontos számukra, hogy változatos legyen az életük, a legkevésbé optimisták, nem törődnek mások véleményével, se nem sportolnak, se nem dohányoznak. (A jellemzésükénél nem a legmagasabb, hanem a legalacsonyabb átlagértékkel rendelkező állításokat kellett figyelembe venni.) A baromfi-gyártmányokat alacsony árak miatt kedvelik. Elsősorban az ár alapján választanak, a legkevésbé őket érdekli az állandó minőség, a külső megjelenés, illetve a higiénia. Kisebb élelmiszerboltokban és üzletláncokban vásárolnak. Az árakról ugyanaz a véleményük, mint az A klaszter tagjainak, a minőséget kicsit jobbnak találják.

4. Összefoglalás

Ezerfős reprezentatív felmérést végeztünk a baromfiipari termékek fogyasztási és vásárlási szokásaival kapcsolatosan. Az adatok feldolgozása során klaszter-analízist is készítettünk, így 7 faktorhoz, valamint 4 klaszterhez jutottunk, ahová a megkérdezettek 97,6%-át tudtuk elhelyezni. Jellemeztük a klasztereket, az oda soroltak életstílusa, illetve a demográfiai

háttérváltozók és a baromfiipari termékekkel kapcsolatos viselkedésük alapján. Az A klaszter tagjai számára az ár a lényeges szempont, míg a B klasztert alkotó válaszadók a minőséget keresik. A C klaszterbe tartozók a márkás, kényelmi termékeket kedvelik, a D klaszter kispénzű, idős nyugdíjasai szintén az árat tartják a legfontosabbnak.

Irodalomjegyzék

1. Berke Sz 2003: A funkcionális minőség összetevőinek fogyasztói megítélése állati eredetű alapélelmiszereknél. PhD értekezés. Kaposvár
2. Falus I. - Ollé J 2000: Statisztikai módszerek pedagógusok számára. Okker Kiadó Kft. Budapest
3. Hoffmann M. - Kozák Á. - Veres Z 2001: Piackutatás. Műszaki Könyvkiadó. Budapest
4. Komáromi N. 1997: A magyar élelmiszerfogyasztók szegmentációja. Marketing & Menedzsment 31 (6) 71-73
5. Székely M.- Barna I. 2003: Túlélőkészlet az SPSS-hez. Typotex Kiadó. Budapest
6. Tóth E 2002: Mi van a kosárban? A baromfi 5 (2) 78-79
7. http://www.jomagyarbaromfi.hu/inner.php?page=emb_baromfifajtak&menu=emb